

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Otto Gerdina

Partnersko nasilje med starimi

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Otto Gerdina

Mentorica: prof. dr. Tanja Rener

Somentor:izr. prof. dr. Samo Uhan

Partnersko nasilje med starimi

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Za pomoč pri navezovanju stikov z respondenti se zahvaljujem Liljani Batič in Zavodu za oskrbo na domu Ljubljana, Bojanki Genorio in Katarini Zajec iz Doma starejših občanov Fužine, Jožici Dornič in reviji Vzajemnost, Alenki Ogrin in Zvezi društev upokojencev Slovenije, ter Bredi Sobočan. Za pomoč pri zbiranju podatkov se zahvaljujem Generalni policijski upravi, Gregorju Lapajnetu iz Društva za nenasilno komunikacijo, Miranu Možini, ter vsem intervjuvancem in intervjuvankam, ki so si vzeli čas in mi omogočili vpogled v proučevano tematiko. Za pomoč in nasvete v zvezi s pisanjem magistrskega dela se zahvaljujem Tanji Renner in Samu Uhanu s Fakultete za družbene vede.

»Ko si enkrat v pokoju, si že tako zjeban, zbrušen, obdelan, ne greš več v konflikt, ker se zavedaš, da konflikti niso racionalna stvar. Upokojitev je kot pristan, kamor ladja pristane, da lahko miruje, da ni izpostavljena bremenom morja.« Metod

Partnersko nasilje med starimi

Na eni strani se raziskave, ki proučujejo povezavo med partnerskim nasiljem in neenako porazdelitvijo moči v partnerstvu, v glavnem osredotočajo na obdobje pred upokojitvijo, na drugi pa raziskave nasilja nad starimi le redko analizirajo partnersko nasilje glede na spolne neenakosti v porazdelitvi moči. Na področju partnerskega nasilja med starimi se srečujemo s teoretsko in empirično praznino glede vpliva upokojitve na razmerje moči in na pojavnost spolno specifičnih oblik nasilja. Da bi ugotovili, kako so spremembe v načinu reševanja konfliktov, motivacije za ohranjanje dominantnega položaja v partnerstvu, ter pomen, ki ga nasilju pripisujejo partnerji, povezani s starostjo, smo opravili trinajst poglobljenih intervjujev z upokojenci, starejšimi od sedemdeset let in fokusno skupino s štirimi oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu. Podatke smo analizirali v skladu z metodološkimi vodili utemeljene teorije in jih dopolnili z dvema ekspertnima intervjujema. Rezultati raziskave nakazujejo, da se po upokojitvi, kljub upadu ekonomske in socialne moči moškega, razmerje moči najpogosteje ohranja. Sprememba v razmerju moči, ki smo jo zaznali pri dveh parih, je bila povezana s psihosocialnim razvojem osebnosti v starosti in novim razumevanjem, sprejemanjem ter spoštovanjem partnerja. Raziskava je prav tako pokazala, da nasilje zaradi specifičnih karakteristik obdobja po upokojitvi prevzema nove in za starost ter spol specifične oblike partnerskega nasilja, vendar je njihova pogostost in resnost odvisna od specifične konstelacije psihosocialnega razvoja/regresije v starosti in povezana z lastnostmi partnerskega odnosa.

Ključne besede: partnersko nasilje med starimi, razmerje moči, psihosocialni razvoj osebnosti, kvaliteta partnerskega odnosa, infantilizacija.

Intimate Partner Violence Among the Elderly

Most of the research on intimate partner violence (IPV) that deals with unequal power distribution between partners focuses on the adults before their retirement age. On the other hand, most research on elder abuse only seldom analyses IPV through the perspective of gender-based disparities. The area of IPV studies among the elderly has been theoretically and empirically understudied, especially when it comes to the question of what kind of effect does retirement have on the power dynamics between genders and on the prevalence of age-specific forms of IPV. In order to understand how the changes in conflict resolution strategies, the motivation for dominant status preservation, and the meaning ascribed to IPV are related to the old age, we have conducted thirteen in-depth interviews with pensioners aged seventy or higher, and a focus group of four professional caregivers. Data was analysed using methodological guidelines of the grounded theory and supplemented with two expert interviews. The results show that the distribution of power between the partners remains the same after retirement despite the decline of economic and social power of men. The change in power dynamics, found in two interviewed couples, was related to the psycho-social personality development in old age, and new understanding, acceptance and respect toward ones' partner. In addition, the research showed that gender and age-specific forms of IPV can appear in old age due to the distinct retirement life-style, but that their frequency and severity depend on the particular constellation of psycho-social development/regression in old age and on the intimate relationship characteristics.

Key words: intimate partner violence in old age, power dynamics, psycho-social personality development, relationship quality, infantilization.

Kazalo

	Uvod	7
I. Del		
1	Kaj nam domače študije o prevalenci in incidenci nasilja nad starimi povejo o partnerskem nasilju med starimi?	11
1.1	Statistični podatki	11
1.2	Raziskave na reprezentativnih vzorcih	12
1.3	Raziskave na priložnostnih vzorcih	15
2	Spolna simetrija ali asimetrija partnerskega nasilja	18
3	Kaj nam tuje študije o prevalenci in incidenci nasilja nad starimi povejo o partnerskem nasilju med starimi?	23
3.1	Raziskave v ZDA	23
3.2	Raziskave v Evropi	27
4	Na stičišču partnerskega in spolno osnovanega nasilja med starimi	30
II. Del		
5	Metoda	33
5.1	Poglobljeni intervjuji	34
5.1.1	Načrt poglobljenih intervjujev	34
5.1.2	Vzorčenje	35
5.1.3	Potek intervjuvanja	35
5.1.4	Analiza podatkov	36
5.2	Fokusna skupina	37
5.2.1	Načrt fokusne skupine	37
5.2.2	Vzorčenje	37
5.2.3	Potek izvedbe fokusne skupine	38
5.2.4	Analiza podatkov	38
5.3	Intervju z ekspertoma	38
5.3.1	Načrt intervjuja	38
5.3.2	Vzorčenje	38
5.3.3	Potek intervjuja	38
5.3.4	Analiza podatkov	39
6	Rezultati in diskusija	39
6.1	Izhodišča	39
6.2	Psihosocialni razvoj osebnosti in pomen nasilja v starosti	40

6.3	Razmerje moči med partnerjema po upokojitvi	44
6.3.1	Spremembe v statusu moškega in ženske po upokojitvi in partnerski odnos	51
6.3.2	Asimetrično razmerje moči – kontinuiteta	52
6.3.3	Diskontinuiteta	53
6.3.3.1	Danica	53
6.3.3.2	Metod	55
6.3.3.3	Zakaj pride do spremembe v razmerju moči?	57
6.3.4	Simetrično razmerje moči	57
6.4	Konflikti in kakovost partnerskega odnosa po upokojitvi	58
6.4.1	Marjana	63
6.4.2	Vida	64
6.5	Partnersko nasilje med starimi	70
6.5.1	Ekonomsko nasilje	70
6.5.2	Fizično nasilje in zanemarjanje	71
6.5.3	Spolno nasilje	74
6.5.4	Psihično nasilje	77
6.6	Spolna specifičnost nasilja med starimi in infantilizacija	79
6.7	Glavne ugotovitve	86
7	Sklep	88
8	Omejitve raziskave	93
9	Literatura	96
III. Priloge		
Priloga A	– Vprašalnik za poglobljene intervjuje	106
Priloga B	– Vodila pogovora (fokusna skupina)	110
Priloga C	– Vprašalnik za ekspertna intervjuja	111
Priloga Č	– Demografske značilnosti vzorca	113
Priloga D	– Postopek analize	114
Priloga E	– Realne definicije kategorij in pojmov (intervjuji)	116
Priloga F	– Realne definicije kategorij in pojmov (fokusna skupina)	125
Kazalo tabel		
Tabela 3.1	Deleži različnih tipov zlorab po posameznih državah	28

Uvod

Nasilje med partnerji se pojavlja v vseh družbah in je značilno za vse družbene skupine ne glede na spol, družbeni status, etnično in versko pripadnost, kraj bivanja, ali katero drugo partikularno značilnost osebe. Obstajajo pa razlike, kakšno težo partnerji pripisujejo partnerskemu nasilju, ter razlike v izpostavljenosti nasilju in posledicah nasilja za različne družbene skupine, saj različne družbene skupine razpolagajo z različno družbeno močjo in vplivom.

Kljub dolgoletnemu zavedanju, da so stari ljudje med ranljivimi najhitreje rastoča¹ skupina, je raziskovanje partnerskega nasilja med starimi na globalni ravni podprezentirano, kar ob trenutnih demografskih trendih vodi v zaskrbljujoče pomanjkanje vednosti o vzrokih in posledicah nasilja med njimi, prevalenci, incidenci, dinamiki in kontekstu nasilja, ter strategijah, ki jih uporabljajo pri upravljanju z nasilnim vedenjem.

Ne vemo, kakšna so razmerja moči glede na spol med intimnimi partnerji v starosti; ali se z upokojitvijo družbena moč moškega razgradi², moč ženske pa poveča³; ali spremenjeno razmerje moči botruje novim in bolj subtilnim oblikam nasilja; in v kakšni meri se ljubosunje, zavist, konflikt interesov, želje po vplivanju, nadzorovanju in podrejanju partnerja, različne oblike nasilja (fizično, psihično, ekonomsko, in spolno nasilje), pojavljajo v kasnejšem življenju.

Pri tem velja poudariti, da se reševanje partnerskega nasilja ne sme prepuščati reševanju v zasebni sferi, temveč se ga mora naslavljati kot družben problem. Na to je pri nas že pred več kot 15 leti opozorila Filipčič (2002), ko je zapisala, da nasilje v družinah ni stvar posameznikov, saj gre predvsem za vprašanje varnosti državljana oziroma državljanke in splošnih državljanskih pravic, kot je denimo pravica do osebne varnosti.

Nasilje med starimi je še toliko bolj pereč problem, če upoštevamo dvojno stigmatizacijo žrtev nasilja: prvič, žrtve partnerskega nasilja so pogosto javno šikanirane (ne verjame se jim,

¹ V porastu je predvsem del ljudi, ki je starejši od 80 let. Ta predstavlja eno izmed najbolj ranljivih skupin prebivalstva (Rener 1997).

² Moč moškega bi se po upokojitvi lahko do neke mere razgradila, saj njegov družbeni ugled, status in moč v veliki meri temeljijo na virih iz javne sfere.

³ Moč ženske bi se z upokojitvijo lahko povečala, saj ima na voljo več vzvodov in virov moči, ki izvirajo iz zasebne sfere. Prav tako se zmanjša razlika v fizični moči med partnerjema.

povzročitelja se opravičuje, nanje pa prenaša krivdo), in drugič, stare se v javnosti nemalokrat obsoja zaradi njihove 'neproduktivne' vloge v družbi (slika se jih kot breme družbe). V tej luči nenaslavljanje partnerskega nasilja med starimi nakazuje indiferentnost do kršitev pravic starega človeka (nespoštovanje dostojanstva, telesne integritete, pravice do samoodločanja o lastnem življenju in identiteti), torej pravic, ki so v večji ali manjši meri kršene ob vsakem nasilnem dejanju.

Za razliko od mlajših družbenih skupin (izjema so otroci) so denimo posledice nasilja v družini⁴, kamor uvrščamo partnersko nasilje, za stare lahko resnejše in dolgotrajnejše, saj so fizično in socialno šibkejši, se težje branijo, premikajo oziroma pobegnejo, imajo manjša socialna omrežja ali so celo izolirani, doživljajo več zdravstvenih zapletov, počasneje okrevajo, verjetneje jemljejo zdravila⁵, in so do pojavov nasilja pogosto nekritični oziroma določena dejanja redkeje prepoznavajo kot nasilje. Ob tem velja izpostaviti, da so z uvajanjem sodobne informatike stari ljudje vse bolj prikrajšani za osnovne informacije, saj prepogosto nimajo ne znanja za uporabo ne sredstev za nakup informacijsko komunikacijske tehnologije.

Partnersko nasilje je za razliko od nasilja, ki ga povzroči neznanec, daljši in ponavljajoči se proces, ki se dogaja v kontekstu intimne navezanosti in pogosto tudi odvisnosti povzročitelja od žrtve in obratno, zaradi česar za nobeno državo nimamo natančnih podatkov o dejanskem obsegu zlorabe. Pričakujemo lahko, da so zlorabe starih bolj pogoste, kot kažejo statistike in kakor se je včasih domnevalo (Roberto 2015).

Na dejstvo, da stari o nasilju nad njimi redko spregovorijo, že dolgo opozarjajo nevladne organizacije, policija, centri za socialno delo in posamezni raziskovalci, ki kot vzroke za to navajajo: strah pred povračilnimi ukrepi in dejanji partnerja, s katerim si navadno delijo gospodinjstvo in so nemalokrat od njega odvisni, ali pa zanj skrbijo in se do njega čutijo odgovorni; pojav nasilja v partnerski zvezi vidijo kot osebni nespeh pri vzdrževanju ljubečega partnerstva, ga doživljajo kot sramoto in se bojijo, da bi bili zaradi tega stigmatizirani v skupnosti; dojemajo nasilje kot del (doživljenjske) zakonske zveze⁶ in se ne dojemajo kot

⁴ »Največ nasilja nad starejšimi se namreč dogaja doma, v partnerskih in sorodstvenih odnosih, in tam, kjer so starejši v odvisnem odnosu do svojih skrbnic / skrbnikov ali negovalk / negovalcev /.../ [N]ajveč konfliktov, nasilja, napetosti, slabih odnosov in odsotnosti komunikacije najdemo prav tam, kjer bi pričakovali nego, skrb, razumevanje, potrpežljivost in pomoč starejšim« (Plaz 2008).

⁵ Psihotropna zdravila pogosto na eni strani otežujejo samoobrambo, na drugi pa spodbujajo agresijo.

⁶ Partnersko nasilje v kasnejšem življenju pogosto vključuje različne in hkrati se pojavljajoče vrste zlorabe in nasilja. Kadar se zloraba, ki jo povzroča partner, manifestira kot nadaljevanje trajne zlorabe znotraj enega

žrtve; nasilje uvrščajo v domeno zasebnega družinskega življenja, kjer zakonci probleme rešujejo med sabo; po dolgoletnem partnerstvu jih je strah, da bi morali zadnja leta svojega življenja preživeti sami, zaradi česar žrtve nemalokrat nihajo med željo po prekinitvi nasilja in strahom pred prekinitvijo odnosa; če imajo z nasiljem dolgoletno izkušnjo, so lahko v starosti že močno izolirani, nimajo dobre samopodobe in težko zberejo pogum za ukrepanje.

V prvem delu se problematike lotevamo s pregledom slovenskih statističnih podatkov in izsledkov domačih raziskav o nasilju nad starimi, nasilju v partnerskih odnosih in zasebni sferi, ki nam kljub pomanjkanju celovitejših študij o partnerskem nasilju med starimi nudijo vsaj bežno idejo o razširjenosti, kontekstu in naravi nasilja med partnerji v starosti.

Sledi razprava o spolni simetriji oziroma asimetriji partnerskega nasilja skozi katero bomo pokazali, da kontekst v katerem se zloraba odvija lahko vpliva na značilnosti partnerskega nasilja in spolno strukturo žrtev oziroma povzročiteljev, saj je kompleksnost intervenirajočih spremenljivk, ki vplivajo na nasilje v veliki meri odvisna od starosti.

Slednje je podkrepjeno z rezultati ameriških in evropskih raziskav o prevalenci in incidenci nasilja nad starimi, za katere ugotavljamo, da se premalo osredotočajo na perspektivo spola.

V drugem delu so predstavljeni izsledki kvalitativne raziskave o partnerskem nasilju med starimi v Sloveniji s katero smo preverjali, ali je razmerje moči med partnerjema na začetku zveze drugačno kot razmerje v kasnejših fazah, oziroma da je drugačno pred in po upokojitvi, ali bodo v enem obdobju prevladovale določene oblike nasilja, v drugem pa druge, in ali se motivacije, ki jih imajo partnerji za uporabo nasilja v srednjih letih, razlikujejo od motivacij v kasnejšem življenju, kot tudi, ali bodo posamezniki v različnih življenjskih obdobjih partnerskemu nasilju pripisovali drugačen pomen in težo.

Predstavitvi metode raziskovanja z natančnim opisom raziskovalnega načrta, vzorčenja, načina zbiranja in analize podatkov, ki so bili zbrani preko trinajstih poglobljenih intervjujev, fokusno skupino z oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu in dopolnjeni z dvema ekspertnima intervjujema, sledita predstavitev rezultatov in diskusija. Rezultati so predstavljeni v petih med seboj povezanih sklopih.

razmerja ali kot zloraba v seriji nasilnih intimnih partnerstev skozi življenje, je tako imenovana normalizacija nasilja zelo verjetna (Roberto 2015).

V prvem sklopu sta predstavljeni Eriksonova teorija življenjskega cikla in Tornstamova teorija o gerotranscendenci, ki prinašata močno teoretsko podlago za razumevanje dinamike in pomena nasilja kot tudi kvalitete partnerskega odnosa v starosti.

V drugem so predstavljeni rezultati, ki se navezujejo na spremembo in na različne konstelacije v razmerju moči med partnerjema po upokojitvi. Ta je povezana z upadom v ekonomskim in družbenem statusu partnerjev, ki pa zaradi evidentiranih spolnih neenakosti in delitve na javno in zasebno sfero delovanja drugače prizadane moške kot ženske.

Tretji sklop se osredotoča na pojavnost konfliktnih situacij po upokojitvi, ko partnerja po eni strani vse več časa preživljata skupaj in lahko več investirata v medsebojni odnos, po drugi strani pa se soočata z manjšo družbeno veljavo, manjšim številom pomenljivih družbenih vlog, krizo smisla in vse pogostejšimi zdravstvenimi težavami, kar vpliva na kvaliteto partnerskega odnosa.

V četrtem in petem sklopu govorimo o zaznavanju in razumevanju različnih oblik fizičnega, psihičnega, spolnega, ekonomskega nasilja po spolu in izpostavljammo infantilizacijo kot nevidno obliko spolno specifičnega nasilja med partnerji v starosti.

Glavne ugotovitve vseh posameznih sklopov ter implikacije za nadaljno raziskovanje so povezane in v zgoščeni obliki navedene v sklepu, ki mu sledijo omejitve raziskave.

Le podrobno raziskovanje nasilja v zasebni sferi in v intimnih odnosih starih lahko vzpostavi povezavo med diskriminacijo starih na družbeni ravni in nasiljem nad njimi v zasebni sferi, saj se: »javnost (naproti zasebnemu) problema nasilja v družini /.../ izraža v dejstvu, da se obče stanje širše družbe in odnos družbe (stopnja sprejemanja in toleriranja) do nasilja odraža v konkretni stopnji nasilja v družinskih okvirih« (Sedmak in drugi 2006, 4).

Povezava pa je nujna za vzpostavitev medgeneracijske pravičnosti pri obravnavi žrtev nasilja. V družbi in politikah, ki urejajo nasilje v družinah, namreč prevladujejo interesi srednje generacije in mladih, kar se kaže v nepopolni zakonodaji, ki ne vključuje nacionalnega programa za učinkovito preprečevanje nasilja nad in med starimi.

IDel

1) Kaj nam domače študije o prevalenci in incidenci nasilja nad starimi povejo o partnerskem nasilju med starimi?

V Sloveniji realnih podatkov o incidenci in prevalenci partnerskega nasilja med starimi ni, saj je stopnja prijav nasilnega vedenja med starimi pri nas nizka (Filipčič 2002), podatki o partnerskem nasilju med starimi pa niso centralno zbrani. Nekaj podatkov o nasilju nad starimi je na voljo na centrih za socialno delo, sodiščih, policiji, institucijah zdravstvenega varstva, pri nevladnih organizacijah in upravnih enotah, ki področje⁷ vse natančneje spremljajo in posredno z evidencami posameznih enot omogočajo vsaj minimalen vpogled v partnersko nasilje med starimi, ki pa je zaenkrat še vedno preveč fragmentirano in omejeno področje preučevanja. Posledično v Sloveniji nimamo celovite javne politike ali strategije za zaščito žrtev nasilja nad ali med starimi, starejše žrtve nasilja pa niso ustrezno zaščitene⁸.

1.1) Statistični podatki

V okviru zdravstvenih institucij ni sistematičnega zbiranja podatkov, koliko žrtev nasilja nad in med starimi poišče zdravniško pomoč, saj evidenco vodijo posamezne enote oz. zdravstveni domovi. Problem predstavlja tudi reprezentativnost policijskih statistik o nasilju v družini, kjer lahko šele od leta 1999 najdemo tudi podatek o odnosu med žrtvijo in povzročiteljem, s katerim lahko ugotovimo incidenco partnerskega nasilja med starimi. Rečeno drugače, v uradnih statističnih podatkih najdemo le primere, ki so bili ustreznim institucijam (policija, sodstvo, centri za socialno delo) naznanjeni oziroma obravnavani (Pavšič Mrevlje). Organi pregona in strokovne službe se praviloma najbolj pogosto srečujejo z hujšimi oblikami nasilnih dejanj, ki so v primeru partnerskega nasilja le vrh ledene gore⁹, pod katero se navadno skriva dlje časa trajajoča zloraba.

V obdobju od 2010 do 2015 je denimo slovenska policija obravnavala le 1170 žrtev kaznivih dejanj po 191. členu KZ¹⁰, kjer je bila žrtev starejša od 60 let. Od tega je slabo tretino

⁷ Na problem nasilja nad starimi so prvič javno opozorili leta 2000 na posvetu Gerontološkega društva Slovenije (Žiberna 2008).

⁸ V Sloveniji denimo nimamo nobene varne hiše, ki bi bila prilagojena starim žrtvam nasilja.

⁹ Strokovne službe se z različnimi oblikami nasilja v družini »pogosto soočijo šele takrat, ko so oblike nasilnih dejanj že dolgo trajajoče in v svojih posledicah izrazito krute oz. usodne« (Sedmak in drugi, 2006, 5).

¹⁰ Kazenski zakonik iz leta 2008 (191. čl.): »Kdor v družinski skupnosti z drugim grdo ravna, ga pretepa ali drugače boleče ali ponižujoče ravna, ga z grožnjo z neposrednim napadom na življenje ali telo preganja iz

kaznivih dejanj povzročil obstoječi partner¹¹. Ženskih žrtev partnerskega nasilja je bilo pri obravnavnih primerih skoraj desetkrat več kot moških (340 : 35) (Generalna policijska uprava 2017).

Nizke so tudi statistike centrov za socialno delo¹². CSD so v letu 2014 obravnavali 401 žrtev starejšo od 60 let (POND 2015, 35). Koliko je bilo med njimi žrtev partnerskega nasilja, lahko le ugibamo na podlagi podatka, da je bil v letu 2014 pri vseh obravnavanih primerih CSD po Sloveniji delež partnerjev med povzročitelji nasilja v družini 53-odstoten (POND 2015, 60). Če bi od števila žrtev v tej starostni skupini odšteli dejanja nasilja, ki jih ni povzročil partner, bi lahko sklenili, da je pojavnost nasilja med starimi tako nizka, da ne konstituira družbenega problema. Toda tuje raziskave kažejo drugačno sliko, kot bomo kasneje pokazali.

1.2) Raziskave na reprezentativnih vzorcih

V zadnjih letih sta bili v Sloveniji izvedeni dve¹³ obsežnejši raziskavi na reprezentativnem vzorcu: Nasilje v družinah v Sloveniji (2006) in Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih (2010). Omenjeni razskavi se nista osredotočali na nasilje med/nad starimi, tako da podatki za to populacijo niso reprezentativni. V prvi je bilo v vzorcu zajetih le 68 oseb starejših od 72 let (Sedmak in drugi 2006, 8). Tudi v drugi je bila starostna skupna od 71 do 80 let podreprezentirana¹⁴ glede na povprečje v Sloveniji. V drugi so bile v vzorec prav tako zajete le ženske, kar je z vidika zbiranja podatkov o nasilju nad ženskami popolnoma sprejemljivo, ne prinaša pa dovolj uravnotežene slike o partnerskem nasilju¹⁵. Kljub

skupnega prebivališča ali mu omejuje svobodo gibanja, ga zalezuje, ga prisiljuje k delu ali opuščanju dela ali ga kako drugače z nasilnim omejevanjem njegovih enakih pravic spravlja v podrejen položaj, se kaznuje z zaporom do pet let.

Enako se kaznuje, kdor stori dejanje iz prejšnjega odstavka v kakšni drugi trajnejši življenjski skupnosti.

Če je dejanje iz prvega odstavka storjeno proti osebi, s katero je storilec živel v družinski ali trajnejši skupnosti, ki je razpadla, je pa dejanje s to skupnostjo povezano, se storilec kaznuje z zaporom do treh let« (Filipčič, 2013, 47–48).

¹¹ Partner je bil povzročitelj 375 dejanj nasilja v družini od skupno 1170 dejanj.

¹² V nadaljevanju CSD.

¹³ V letošnjem letu, naj bi na Inštitutu za socialno varstvo opravili raziskavo na reprezentativnem vzorcu družin, z namenom, da bi ugotovili razsežnost pojava družinskega nasilja pri nas.

¹⁴ Raziskovalke manjši delež vmjenih vprašalnikov v starostni skupini pripisujejo okoliščinam, kot so slabši vid, boleznin in manjši interes za pisno izpolnjevanje dolgih in zapletenih vprašalnikov (Leskošek in drugi, 2010, 35). Kljub podreprezentiranosti je bila četrtnina anketirank upokojenih (25,3 %). Med njimi je bilo 21,4 % starostno upokojenih. Šlo je za najštevilčnejšo skupino med anketiranimi (Leskošek in drugi, 2010, 48).

¹⁵ Rezultati so do neke mere reprezentativni le če sprejmemo pogosto slišano trditev, da so povzročitelji partnerskega nasilja tudi v najstarejših starostnih skupinah upokojenecv v večini primerov moški, žrtve pa ženske, česar pa zaradi pomanjkanja empiričnih raziskav za to starostno skupino ne moremo z gotovostjo trditi.

omejitvam lahko iz rezultatov prve izpeljemo nekaj sklepov o starostnih razlikah v odnosu do nasilja v družinah v Sloveniji, iz druge pa o prevalenci različnih vrst nasilja v povezavi s starostjo.

Raziskava nasilja v družinah ponuja nekaj namigov o razširjenosti nasilja nad starejšimi v Sloveniji: vsaj eno družino, kjer se odvija nasilje¹⁶ nad starejšim, je poznalo 13,6 odstotka respondentov; in o razširjenosti partnerskega nasilja v družinah: 22,6 odstotka vprašanih je izjavilo, da pozna vsaj eno družino, kjer je prisotno partnersko nasilje¹⁷ nad žensko partnerico; 7,5 odstotka vprašanih je izjavilo, da pozna vsaj eno družino, v kateri se izvaja nasilje¹⁸ nad moškim partnerjem (Sedmak in drugi 2006, 26). Statistično značilne razlike v odgovorih so pokazale, da ženske v primerjavi z moškimi poznajo več družin, v katerih je prisotno psihično nasilje nad ženo, moški pa nasprotno poznajo več družin, v katerih je prisotno nasilje nad možem. Starejši od 72 let v primerjavi z mlajšimi od 50 let v manjši meri poznajo take družine (Sedmak in drugi 2006). Povezava med razširjenostjo partnerskega nasilja v družinah in starostjo povzročiteljev oziroma žrtev ni bila analizirana.

Pomembne so tudi določene razlike v starosti in spolu glede splošnih prepričanj in vrednotnih orientacij respondentov. Splošna ugotovitev raziskave je bila, da so mlajši, ženske, višje izobraženi in tisti, ki so imeli osebno izkušnjo z nasiljem v družini prokreacije¹⁹, bolj senzibilni do nasilja v družini kot ostale družbene skupine. V primerjavi z ženskami so bili moški manj senzibilni za različna nasilna dejanja in bolj nagnjeni k viktimizaciji žrtev ter opravičevanju nasilnih dejanj, ženske pa so bile slabše seznanjene s kazensko zakonodajo s področja nasilja v družini. Ženske z izkušnjo nasilja so v družini prokreacije kot odrasle osebe pogosteje kot moški doživele nasilje, večji vpliv na pojav nasilja v družini so pripisovale psihosocialnim dejavnikom²⁰, hkrati pa bi se, za razliko od moških, ki bi se v primeru potrebe po pomoči pogosteje obrnili na policijo, najpogosteje za pomoč obrnile na prijatelje, družinske člane in osebnega zdravnika (Sedmak in drugi 2006).

¹⁶ Zaznane oblike nasilja: psihično nasilje (9,1 %), zanemarjanje (4,8 %), fizično nasilje (4,3 %), ekonomsko nasilje (4,2 %), spolno nasilje (0,5 %) (Sedmak in drugi 2006, 24–25).

¹⁷ Zaznane oblike nasilja: psihično nasilje (16,6 %), fizično nasilje (15,6 %), ekonomsko nasilje (4,8 %), spolno nasilje (2,8 %) (Sedmak in drugi 2006, 26).

¹⁸ Oblike nasilja: psihično nasilje (5,5 %), fizično nasilje (2,9 %), ekonomsko nasilje (1,7 %), spolno nasilje (0,2 %) (Sedmak in drugi 2006, 27).

¹⁹ Ob tem moramo upoštevati možnost, da so prav zaradi večje senzibilnosti določena dejanja v družini prepoznali kot nasilje in posledično poročali o tej izkušnji.

²⁰ Denimo nezadovoljstvo s partnerskim življenjem, alkoholizem, ali težavno otroštvo.

Za starejšo generacijo so bili bolj značilni patriarhalni vzorci (npr. naklonjenost avtoritarni vzgoji otrok, visok tolerančni prag do nasilja v družini). Prav tako so bili slabše informirani glede problematike, zakonodaje, preventivnih akcij in medijskega pokrivanja nasilja; v večji meri so menili, da nasilne vsebine v medijih vplivajo na nasilje v družini in da je nasilno ravnanje posameznikom prirojeno ter pogojeno s stopnjo izobrazbe; v manjši meri so odobraval ločitev; do nasilnih ravnanj so bili bolj tolerantni in manj naklonjeni porabi proračunskega denarja za zmanjševanje nasilja v družini; starejši od 73 let se v primeru, da bi postali žrtve nasilja v družini, za razliko od drugih starostnih skupin, ne bi obrnili na nikogar (Sedmak in drugi 2006).

Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih je na podlagi 752 vrnjenih vprašalnikov ugotovila, da je večina povzročiteljev fizičnega nasilja od 15. leta starosti moškega spola (92 %) (Leskošek in drugi 2010, 12). Podobno velja tudi za psihično nasilje, kjer je bilo 22,2 % povzročiteljic ženskega in 77,8 % povzročiteljev moškega spola. O psihičnem nasilju²¹ v zadnjih 12 mesecih je poročala polovica žensk (49,9 %), 6,5 % žensk je od svojega 15. leta starosti doživelo spolno nasilje, 8,9 % žensk pa premoženjsko nasilje (Leskošek in drugi 2010, 13–15). Iz raziskave lahko izluščimo še nekaj ugotovitev glede povezave nasilja in starosti:

- Fizično nasilje so najpogosteje navajale ženske v starostnih skupinah od 19 do 49 let, potem pa je pogostost upadala do starostne skupine 80 let (Leskošek in drugi 2010, 64).
- Med povzročitelji fizičnega nasilja, ki so ga ženske doživljale po 15. letu, je bilo najmanj povzročiteljev nasilja starih od 14 do 25 let in od 76 do 85 let (Leskošek in drugi 2010, 68).
- Le ena oseba²² stara od 70 do 80 let je doživela ponavljajoče se fizično nasilje²³ (Leskošek in drugi 2010, 82).
- V starostni skupini od 70 do 80 let je bilo najmanj (33 anketirank) žensk, ki so v zadnjih 12 mesecih doživele psihično nasilje, v starostni skupini od 60 do 69 let jih je

²¹ Zanimiva je ugotovitev, da so ženske, ki so doživljale psihično nasilje, doživljale manj stresa, tesnobe, redkeje imele prebavne motnje, slabo koncentracijo, nespečnost, stres in strah. Manj so bile tudi depresivne od celotne populacije (Leskošek in drugi, 2010, 114).

²² Ena oseba od skupaj 27, ki tvorijo 3,6 % tistih, ki so navedle, da so nasilje doživele po 15. letu starosti.

²³ Ženske, ki so nasilje doživele tako po 15 letu starosti, kot v zadnjih 12 mesecih.

bilo dvakrat toliko (66 anketirank), kar pa je še vedno manj kot v starostnih skupinah od 30 do 59 let (Leskošek in drugi 2010, 111).

- Največ omejevanja gibanja so doživele anketiranke stare od 60 do 69 let (Leskošek in drugi 2010, 119).
- Glede na vse oblike nasilja skupaj je bil starostni razpon povzročiteljev nasilja od 14 do 84 let (povzročitelji so bili v tem razponu enakomerno porazdeljeni) (Leskošek in drugi 2010, 130).

Edina nacionalna prevalenčna raziskava pri nas temelji na podatkih žensk, ki so samoporočale o nasilju nad njimi. Za večino povzročiteljev nasilja so identificirale moške. Iz končnega poročila o prvi fazi raziskovalnega projekta ni razvidno, kolikšen delež nasilja je v posamezni starostni skupini povzročil obstoječi zakonski ali izvenzakonski partner. Ugotovitve, ki se nanašajo na nasilje nad ženskami v povezavi s starostjo kažejo, da ženske, starejše od 50 let, manj pogosto poročajo o fizičnem nasilju in da je povzročiteljev fizičnega nasilja, ki so starejši od 76 let, relativno malo, da psihično nasilje nad ženskami v starostnih skupinah nad 60 let upada, da med oblikami nasilja, ki so bolj značilne za starejše ženske žrtve (od 60 do 69 let) izstopa omejevanje gibanja, in da povzročitelje nasilja nad ženskami, če gledamo vse oblike nasilja skupaj, najdemo v vseh starostnih skupinah (Leskošek in drugi 2010).

1.3) Raziskave na priložnostnih vzorcih

Delni vpogled v problematiko dobimo s pomočjo pilotnih študij²⁴. Večinoma gre za kvalitativne in kvantitativne raziskave manjših in specifičnih vzorcev, ki jih opravljajo različni raziskovalci ter razne vladne in nevladne organizacije za pomoč žrtvam nasilja²⁵, s pomočjo katerih se že leta opozarja na problematiko in izboljšuje mrežo pomoči.

Med prvimi pomembnejšimi sta bili Raziskava o nasilju nad starejšimi ljudmi (2003), ki jo je opravil Urad za enake možnosti, in Raziskava o zlorabah starejših ljudi Inštituta Antona Trstenjaka (2003), v zadnjem času pa Pilotna študija o nasilju v družini (2008), multicentrična raziskava med obiskovalci ambulant družinske medicine (2010), Pogostost zaznavanja in

²⁴ Med pilotne študije uvrščamo diplomska in magistrska dela vključno s pričujočim delom.

²⁵ Na primer: Urad za enake možnosti (danes Sektor za enake možnosti na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti), Inštitut Antona Trstenjaka, Zvod Emma – Center za pomoč žrtvam nasilja, Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, Društvo za nenasilno komunikacijo, Društvo ženska svetovalnica: psihosocialna pomoč ženskam, žrtvam nasilja, Združenje proti spolnemu zlorabljanju.

obravnave nasilja v družini v ambulanti zdravnika družinske medicine (2012) in Prepoznavna in obravnava nasilja v družini (2015).

Raziskava o nasilju nad starejšimi ljudmi iz leta 2003 je denimo postregla s podatki o zaznavanju nasilja v okolju delovanja centrov za socialno delo, patronažnih služb in društev upokojencev²⁶. Največ žrtev nasilja so zaznali med starejših od 75 let. Najpogostejši obliki nasilja nad starimi sta bili psihična in fizična zloraba. Povzročitelji psihičnega in fizičnega nasilja nad starejšimi ženskami so bili najpogosteje njihovi partnerji (UEM 2004).

Raziskava o zlorabah starejših ljudi Inštituta Antona Trstenjaka iz leta 2003 je pokazala, da stare ljudi lahko zlorablajo pripadniki obeh spolov in da pri teh zlorabah morda prevladujejo otroci (in ne partnerji). Ugotovitve so tudi pokazale, da je bil največji delež zlorabljenih oseb starih od 75 do 85 let, da je bilo največ zlorabljenih oseb samskih, odovelih ali ločenih, slabšega zdravja in odvisnih od drugih (Hvalič Touzery 2005), s čimer je pomebno opredelila profil žrtev, katerim je v raziskovanju potrebno nameniti več pozornosti.

Multicentrična presečna raziskava, ki jo je 2010 izvedla Kopčavar Guček med 2075 obiskovalci ambulant družinske medicine v Sloveniji, je pokazala, da so med vsemi starostnimi skupinami starejši od 65 let najmanj izpostavljeni (telesnemu in duševnemu) nasilju²⁷ v partnerskih odnosih, pri čemer pa opredelitev nasilja v partnerskih odnosih vključuje tudi medgeneracijsko nasilje²⁸ (Kopčavar Guček 2015). Glede na spol so pogostejše žrtve nasilja ženske (84,4 %) (Kopčavar Guček 2015, 56), ni pa jasno, ali je spolna struktura žrtev v populaciji nad 65 let drugačna, saj nasilje ni bilo analizirano glede na spol za različne starostne skupine posebej. Iz podatkov torej ne moremo ugotoviti, kolikšen je delež moških oz. ženskih žrtev nasilja v starostni skupini nad 65 let, niti v kolikšni meri je šlo za nasilje povzročeno s strani obstoječega partnerja. Vidimo pa, da je nasilje nad in med starimi manj pogosto v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami.

Presečna raziskava Pogostost zaznavanja in obravnave nasilja v družini v ambulanti zdravnika družinske medicine iz leta 2012, ki jo je na vzorcu 500 bolnikov iz ene ambulante opravila Kopčavar Guček, je zabeležila 13,6-odstotno letno prevalenco telesnega in duševnega

²⁶ Nasilje nad starejšimi ljudmi v območju svojega delovanja so zaznali tako CSD (93 %), patronažne službe (70 %) kot društva upokojencev (17 %) (UEM 2003).

²⁷ Med vsemi, ki so bili nasilju izpostavljeni, je bilo 15,6 % starejših od 65 let. Med njimi je bila izpostavljenost telesnemu nasilju le malenkost nižja od izpostavljenosti duševnemu (13,8 % proti 17,1 %) (Kopčavar Guček 2015, 56).

²⁸ Vključuje tudi nasilje staršev nad otroki in otrok nad starši.

nasilja²⁹ v partnerskih odnosih³⁰. Med vsemi žrtvami je bilo 16,2 % moških in 83,8 % žensk (Kopčavar Guček 2015, 57). Raziskava je potrdila ugotovitve prejšnje raziskave, saj je bila izpostavljenost tako telesnemu kot duševnemu nasilju (skupaj 17,6 %) glede na starost najmanjša v starostni skupini nad 65 let (Kopčavar Guček 2015), imela pa je tudi enake omejitve glede spolne strukture po starostnih skupinah in glede deleža nasilja, ki ga je povzročil obstoječi partner.

V sklopu projekta POND_SiZdrav (2015) so raziskovalke ZRC SAZU opravile dve kvantitativni in eno kvalitativno raziskavo o prepoznavi in obravnavi nasilja v družini v sklopu zdravstvene dejavnosti. Kvantitativna raziskava med zdravstvenim osebjem je ugotovila, da velik del zdravstvenega osebja v primeru prepoznave nasilja v družini ukrepanja ne prepoznava kot svoje zakonske obveznosti. Čeprav žrtvam nasilja v družini nudi pogovor in podporo, predpisanega protokola za ravnanje z žrtvami ne uporablja pogosto. Kvantitativna raziskava med osebami z izkušnjo nasilja v družini je ugotovila, da so bile med pristojnimi institucijami najredkeje v stiku z zdravstvom (v četrtini primerov jim je povzročitelj nasilja celo omejeval dostop do zdravstvene pomoči). Kvalitativna raziskava med strokovnim osebjem je ugotovila, da zdravstveni delavci primerov nasilja v družini ne prepoznajo dovolj in jih ne prijavljajo vedno. Kvalitativna raziskava med zdravstvenim osebjem pa je locirala problem ustreznega delovanja in ukrepanja v pomanjkanju znanja, izkušenj in komunikacijskih veščin, ki pa po besedah zdravstvenega osebja izhaja iz odsotnosti sistematičnega in celovitega izobraževanja na tem področju. (POND 2015, 17–20). Raziskava je torej potrdila, da bi podatki zdravstvenih institucij, tudi če bi bili sistematično zbrani, podcenili razširjenost partnerskega nasilja med starimi v Sloveniji. Specifika nasilja nad in med starimi je med drugim tudi ta, da se za poškodbe, nesreče, depresijo, zmedenost ipd., pogosto predpostavlja, da so posledice starosti, zaradi česar zdravstveni delavci še toliko težje opazijo posledice, ki so posledice partnerskega nasilja.

Raziskav partnerskega nasilja med starimi pri nas ni. Rezultati sorodnih študij in ocene statističnih podatkov sicer nakazujejo, da so žrtve partnerskega nasilja med starimi najverjetneje predvsem ženske, povzročitelji moški, da se s starostjo (predvsem po 70 letu starosti) psihično in fizično partnersko nasilje zmanjšujeta, povečuje pa se medgeneracijsko nasilje, da so med starimi bolj zakoreninjene patriarhalni vzorci in stališča, da so stari manj

²⁹ Vsi, ki so poročali o telesnemu nasilju, so hkrati poročali tudi o duševnemu nasilju.

³⁰ Vključujejo tudi medgeneracijsko nasilje.

senzibilni glede partnerskega nasilja in da redkeje poročajo o njem. Vendar iz podatkov omenjenih raziskav³¹ ni mogoče podati realne prevalence in značilnosti tega pojava v Sloveniji, zato bomo v nadaljevanju navedli ugotovitve nekaterih tujih raziskav. Ker partnersko nasilje med starimi tudi v tujini še predstavlja marginalno temo, si bomo najprej ločeno pogledali pomembnejše raziskave s področja partnerskega nasilja in nasilja nad starimi.

2) Spolna simetrija ali asimetrija partnerskega nasilja

Raziskave partnerskega nasilja uporabljajo različne metode, v vzorec izberejo različne družbene skupine in se razlikujejo tako glede operacionalne definicije nasilja, ki jo uporabljajo, kot instrumenta, ki ga izberejo za merjenje nasilja. Posledično so razlike v zaznani prevalenci različnih tipov nasilja velike, mnenja o tem, ali je partnersko nasilje spolno specifično pa različna. Glede na metodo zbiranja podatkov se raziskave delijo na viktimološke raziskave, ki se zanašajo na podatke različnih agencij (sodišča, policija, bolnišnice, zavetišča) in na raziskave, ki temeljijo na tako imenovanih reprezentativnih vzorcih³².

Velik del prvih, ki bi jih lahko poimenovali tudi raziskave nasilja nad ženskami, so »v sedemdesetih in osemdesetih opravile feministke, ki so bile zaskrbljene glede žensk, ki so jih osebno intervjuvale ali so z njimi osebno delale in so bile resno pretepane in poškodovane s strani moža ali moškega, s katerim so živele« (Frieze, 2005, 229). Raziskave je vodilo prepričanje³³, da nasilje izvira iz spolne neenakosti, predvsem iz dominantnega položaja moških tako v zasebni kot javni sferi. Opravljene so bile na relativno velikih vzorcih žensk, pogosto so vključevale spolno nasilje in nasilje, ki so ga povzročili bivši partnerji. Ugotovljale so, da se domače nasilje poveča tako v obsegu kot v intenzivnosti skozi čas, in da so njegovi povzročitelji v glavnem moški (Dobash in Dobash 1992; Kimmel 2002).

Raziskave družinskih konfliktov so temeljile na reprezentativnih vzorcih. Praviloma so intervjuvance intervjuvale enkrat in spraševale pripadnike obeh spolov o njihovih izkušnjah z

³¹ Tudi v širšem kontekstu nasilja v družini smo »priča perečemu pomanjkanju (celovitejših) socioloških študij, s pomočjo katerih bi lahko evidentirali družbena ozadja in vzroke družinskega nasilja, razširjenost in naravo tega« (Sedmak in drugi 2006).

³² Obe strategiji vzorčenja, sta po Johnsonovemu mnenju pristranski; denimo tako imenovani reprezentativni vzorci niso resnično reprezentativni zaradi velikega deleža neodgovorjenih anket (Johnson 2006).

³³ »The Battered Women, je bila najbolj citirana knjiga na področju zakonskega nasilja v poznih osemdesetih letih. Knjiga je jasno portretirala pretepane ženske kot nemočne žrtve. To je bil prevladujoč pogled raziskovalcev zakonskega nasilja v sedemdesetih in osemdesetih letih« (Frieze 2005, 229).

različnimi metodami izražanja konflikta v družini. Raziskave je vodilo prepričanje, da družinsko nasilja izvira iz širših družbenih norm, ki nasilje opravičujejo, in da je povezano s strukturo moderne družine (Kurz 1989). Navadno so spraševale po vseh možnih izkušnjah fizičnega nasilja, vključno z manj resnimi in tistimi, ki niso vodile do poškodb. Niso vključevale nasilja bivših partnerjev in spolnega nasilja (Kimmel 2002; Enander 2011). Ugotovljale so precej višje deleže domačega nasilja, in niso potrdile, da bi nasilje eskaliralo skozi čas. Rezultati so nakazovali, da so ženske prav tako nasilne kot moški.

V času objave rezultatov³⁴ analiz, ki so »predstavili prve indikacije, da moški niso bili povzročitelji vsega nasilja v partnerstvih in da so bile tudi nekatere žene nasilne do svojih mož, [so bile] takšne opazke /.../ zavrnjene ali ignorirane s strani večine raziskovalcev« (Frieze 2005 229). Jabolko spora je bila predvsem uporaba tako imenovane Lestvice konfliktnih taktik, ki še danes ostaja edini standardiziran in najpogosteje uporabljen instrument za merjenje nasilja v družini. Lestvica se po mnenju raziskovalcev nasilja nad ženskami pretirano usmerja v nasilna dejanja (Klemendi 2013), podatki, ki so z njo zbrani, pa omejeni, saj: anketiranci morda razumejo, da se od njih pričakuje, da poročajo le o nasilju, ki je posledica konflikta in torej zajema predvsem manj resne oblike nasilja, ki niso povezane s taktikami nadzora in željo po dominaciji; sprašuje le po nasilju v zadnjem letu in ne zajema morebitnih vzorcev dominacije in nadzora, ki se razvijejo skozi čas; ne upošteva konteksta (nasilje kot obramba ali povračilo); ne upošteva okoliščin, ne ve se, kdo je tisti, ki nasilje sproži, kakšna je relativna moč vseh vpletenih in kakšna je narava odnosa med partnerjema; ne zajame namena, torej razloga zakaj je do nasilja prišlo, kakšna je resnost povzročene nasilja in kakšne posledice ima to nasilje in nenazadnje generira spolno simetrijo, ki izgine takoj, ko se upošteva vpliv nasilnega dejanja (Enander 2011).

Kritiki teh raziskav so opozorili, da iz ugotovljene simetrije »ni razvidno, ali gre za simetrijo v pogostosti in številu udarcev, ali pomeni, da enako število moških in žensk udari drug drugega, ali pomeni, da je motivacija za nasilje simetrična glede na spol in ali pomeni, da so posledice nasilja simetrične« (Kimmel 2002 1335). Prav tako so bile empirične raziskave, ki so kazale na spolno simetrijo partnerskega nasilja v primerjavi z nacionalnimi kriminalnimi

³⁴ Za podrobnejše rezultate in analizo glej: Straus, Gelles in Steintmetz (1980) in Straus in Gelles (1986).

statistikami³⁵, zgodovinsko dokumentacijo, policijsko in sodno evidenco, ki so ugotovljale asimetrijo, v manjšini. Kljub omejitvam pa so raziskave nasilja v družini pokazale, da je delež žensk, ki so sposobne nasilnih dejanj, veliko večji kot se je prej predpostavljalo in da o njih težko govorimo kot o pasivnih prejemnicah nasilja. Raziskovalci nasilja nad ženskami v sedemdesetih in osemdesetih so sprejeli, da so ženske lahko nasilne: empirične dokaze ženskega nasilja pa so splošno interpretirali kot odziv pretepenih žensk proti povzročiteljem (Frieze 2005).

Kot kaže, so različne raziskave pripeljale do različnih ugotovitev glede razširjenosti in spolne 'narave' nasilja (Johnson 2006). Johnson (1995) je zagate, ki izhajajo iz disonance med ugotovitvami ene in druge skupine raziskovalcev, skušal razložiti s trditvijo, da so si podatki nasprotujoči, ker merijo različne tipe nasilja in kot rešitev problema ponudil novo tipologijo, ki domače nasilje razlikuje glede na motivacijo za nasilje in glede stopnje nadzora, namesto, da bi se osredotočala na značilnosti nasilja samega. Johnson (2006) je v svoji tipologiji opredelil štiri tipe nasilja:

- situacijsko nasilje: posameznik je lahko nasilen vendar ne nadzirajoč in v razmerju s partnerjem, ki je bodisi nenasilen ali prav tako nasilen in ne nadzirajoč
- intimni terorizem: posameznik je nasilen in nadzirajoč in v razmerju s partnerjem, ki je bodisi nasilen ali nenasilen, vendar ne nadzirajoč
- nasilni upor: posameznik je lahko nasilen in ne nadzirajoč in v razmerju z nasilnim in nadzirajočim partnerjem
- obojestranski nasilni nadzor: oba partnerja sta nasilna in nadzirajoča

Uporabnost tipologije je ilustriral na primeru raziskave, ki jo je v sedemdesetih opravila Irene Frieze v Pittsburghu. Ugotovil je, da je med štirimi tipi najbolj pogosto situacijsko partnersko nasilje, za katerega je značilna spolna simetrija, temu sledi intimni terorizem, ki ga skoraj izključno povzročajo moški, in nasilni odpor, pri katerem prevladujejo ženske. Najmanj pogost je bil obojestranski nasilni nadzor, ki pa je po definiciji spolno simetričen. Rezultati so

³⁵ The US National Crime Survey v ZDA, Canadian Urban Victimization Survey, General Social Survey (Kanada) in British Crime Survey so denimo potrdile, da je so odrasle žrtve nasilja v družini skoraj izključno ženske (Dobash in Dobash 1992).

ga napotili k prepričanju, da je pri vsaki raziskavi partnerskega nasilja potrebno spraševati po taktikah nadzora in o nasilju, ki ga povzročata oba spola (Johnson 2006).

Johnsonova tipologija torej dopušča spolno simetrijo pri določenih tipih nasilja (situacijsko nasilje), medtem ko istočasno zagovarja spolno asimetrijo pri uporabi nasilja za doseganje nadzora in dominacije v partnerstvu (intimni terorizem). Za žrtve intimnega terorizma naj bi veljalo, da so napadene pogosteje in da občutijo nasilje, za katerega je manj verjetno, da se bo prenehalo. Predpostavlja se tudi, da so verjetneje ranjene, kažejo več simptomov post-travmatskega stresnega sindroma, pogosteje uporabljajo sredstva proti bolečini in izostajajo na delovnem mestu (Johnson 2006). Prav tako pogosteje zapustijo partnerja, kar jih še dodatno izpostavi nevarnosti nasilnega povračila³⁶. Takšna argumentacija je podprla široko sprejete ideje o pretepanih ženskah in zlorabljaljočih moških, intervencijskim programom pa ponudila legitimizacijo za njihovo pretežno usmerjenost k pomoči ženskam, žrtvam nasilja.

Žensko viktimizacijo s strani moškega partnerja so potrdile številčne raziskave (npr. Browne 1993; Tjaden in Thoennes 1998; White, Smith, Koss in Figuredo 2000; Parish in drugi 2004). Spolno specifično naravo partnerskega nasilja so priznale večje mednarodne organizacije (med najpomembnejšimi Svetovna zdravstvena organizacija in Organizacija združenih narodov), zasledimo ga v raznih deklaracijah (npr. Deklaracija o odpravi nasilja nad ženskami iz leta 1993), priporočilih (npr. v splošnem priporočilu št. 19, ki ga je podal odbor OZN leta 1992), resolucijah (npr. v Resoluciji Evropskega parlamenta z dne 26. 11. 2009 o odpravi nasilja nad ženskami), v večini nacionalnih strategij za preprečevanje nasilja v družini (v Sloveniji denimo v Resoluciji o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009-2014) (Gaber in Selišnik 2013).

Na področju partnerskega nasilja je torej prevladalo stališče, da se moški in ženske v uporabi partnerskega nasilja kvalitativno in kvantitativno razlikujejo, saj: je moško nasilje nad ženskami situirano v širši kontekst spolnih neenakosti, ki moškemu daje pravico, da doma zasede dominanten položaj in si podredi žensko (Yllo in Bograd v Johnson 1995); so le moški socializirani na način, ki tolerira nasilje v intimnem partnerstvu kot sprejemljivo (Johnson 1995); so ženske redko nasilne do moških z namenom, da bi ustrahovale ali prisiljevale, hkrati

³⁶ Informiranje nasilnega partnerja o odhodu (prekinitvi razmerja) za ženske predstavlja eno najbolj tveganih situacij, saj se večino partnerskih umorov zgodi trenutku odhoda oziroma v obdobju prvih treh mesecev po zapustitvi. (Dobash in Dobash 2015).

pa so »podvržene veliko resnejšim oblikam nasilja, ki vodijo k hujšim poškodbam in tudi trpijo za močnejšimi negativnimi psihološkimi posledicami« (Enander 2011, 111).

Ob veliki pozornosti, ki ga je deležno nasilje nad ženskami, v zadnjem času narašča število študij (npr. Anderson 2002; Slep in O'Leary 2005; Richardson 2005; Williams in Freize 2005; Straus 2008), ki kažejo, da je problem partnerskega nasilja potrebno ločiti od stereotipov o pretepanih ženskah in zlorablajočih moških (Freize 2005), na kar med drugim vse bolj glasno opozarjajo gibanja za pravice moških in očetovska združenja³⁷. Pojavljajo se tudi dvomi v utemeljenost Johnsonove tipologije. Nekatere študije (npr. Tolan in drugi 2006) so namreč ugotovile, da pari z enosmernim nasiljem dejansko poročajo o manjšem številu nasilnih dejanj, kot pari z obojestranskim nasiljem, in da v prvem primeru dejanja redkeje vodijo do poškodb in nadaljnega nasilja. Vzorec, pri katerem je ženska pretepana, in odnos, v katerem je moški bolj nasilen od ženske, se tudi ob upoštevanju Johnsonove tipologije ne kaže kot »edini in najbolj tipičen vzorec partnerskega nasilja« (Freize 2005, 230). Najmanj kar še obstaja je vrsta obojestranskega partnerskega nasilja, za katerega pa ne moremo z gotovostjo trditi, da je glede na motivacijo, pogostost in posledice manj resno od enostranskega nasilja.

Johnsonova tipologija je namreč po Capaldi in Kim (2007) utemeljena na predpostavki, da je moška fizična agresija svojevrsten tip agresije: predvsem da gre za enostransko, hladno, instrumentalno (vnaprej premišljeno) nasilje, katerega namen je nadzorovanje žrtve in torej v popolnem nasprotju z ženskim impulzivnim, sovražnim in čustvenim (spontanim) nasiljem, ki se najpogosteje pojavja med obojestranskimi konflikti.

Bushman in Anderson (2001) vidita dva velika konceptualna problema pri obravnavanju sovražno/instrumentalno dihotomije. Tukaj ju predstavljam, kot sta bila povzeta v Capaldi in Kim (2007): Prvič, ker kljub temu, da imajo nekatere sovražne agresije instrumentalne značilnosti in nekatere instrumentalne agresije avtomatske, predpostavlja, da je sovražna agresija avtomatična in instrumentalna kontrolirana. Drugič, takšna koncepcija agresije izključuje agresivna dejanja, ki so osnovana na podlagi večplastnih motivov in težko razloži, da (1) isti motiv lahko vodi tako do enega kot do drugega tipa agresije, da se (2) lahko primarni in najpomembnejši cilji agresivnega vedenja razlikujejo – agresivno vedenje je lahko rezultat dveh ali več simultanih ciljev, in da so lahko (3) motivi, kot je izražanje

³⁷ Tovrstna gibanja trdijo, da so moški žrtve v sistemu, ki favorizira ženske žrtve tako na zakonodajnem kot tudi na družbenem in psihološkem nivoju. Iz njihove perspektive so moški resnične žrtve pravnega sistema, sodnih obravnav, ki sistematično diskriminirajo moške kot žrtve ženskega nasilja (Dufree 2011, 317).

neodobravanja določenega komentarja ali vedenja in nasilje kot povračilo hkrati prisotni pri istem nasilnem dejanju (Capaldi in Kim 2007, 6).

Že pri fizičnem, kaj šele psihičnem, spolnem ali drugačnem partnerskem nasilju obstaja neskončna kompleksnost situacij, ki zahtevajo longitudinalno spremljanje tako obeh partnerjev, kot tudi upoštevanje kontekstualnih vplivov, kot so na primer dolžina oziroma faza razmerja, stopnja vključenosti vsakega partnerja v agresijo, starost (zrelost) partnerjev, in individualne motivacije vsakega od njih.

Ne da bi želeli spodkopavati uporabnost Johnsonove tipologije ali želeli razvrednotiti argumente in empirične dokaze o spolno asimetričnem nasilju nad ženskami, se vendarle sprašujemo, ali povezava med intimnim terorizmom in moškim spolom, kot jo je vzpostavil Johnson, velja za vse starostne skupine, kot tudi opozarjamo na potrebo, da se spolni naravnosti nasilja med starimi posveti več pozornosti. Mnoge raziskave med generacijami srednjih let, eksperimentalne laboratorijske študije med študenti (npr. Richardson 2005), študije zmenkarskega nasilja (npr. Wolfe, Scott, Raitzel-Jaffe in Wekerle 2001) in študije nasilja v istospolnih partnerstvih nakazujejo (npr. Balsam in Szymanski 2005), da kontekst lahko vpliva na značilnosti partnerskega nasilja in na spolno strukturo žrtev oziroma povzročiteljev.

Rennison (2001), Wilke in Vinton (2005) ter Zink in drugi (2003) so v raziskavah nasilja nad ženskami potrdili, da lahko ženske iz različnih starostnih skupin občutijo različne tipe in frekvence zlorabe, živijo z nasiljem različno dolgo časa in se razlikujejo glede na negativne posledice, ki jih nasilje prinaša njihovu zdravju ter imajo različne poglede na to, kako se z nasiljem soočati in različne zmožnosti nasilnega partnerja zapustiti (Roberto in drugi 2014). Kompleksnost intervenirajočih spremenljivk, ki vplivajo na nasilje, je torej v veliki meri odvisna tudi od starosti. S tem v mislih pa nadaljujemo s pregledom raziskav o nasilju med in nad starimi.

3) Kaj nam tuje študije o prevalenci in incidenci nasilja nad starimi povejo o partnerskem nasilju med starimi?

Stari ljudje so v študijah nasilja v družini pogosto spregledani, partnersko nasilje pa v študijah zlorab starih ljudi. Problem je tudi v tem, da je veliko raziskav in intervencij za preprečevanje nasilja v družini osnovanih na perspektivi spola, vendar v obzir ne jemlje starosti, in veliko raziskav in intervencij zlorab starih ljudi, ki upošteva staranje, ne vključuje pa analize spola

(Kosberg 1998; Straka in Montminy 2006 v Roberto in drugi 2014). Slednje prav tako dajejo neproporcionalno velik poudarek na zlorabe storjene s strani oskrbovalcev ali odraslih otrok v primerjavi s partnerji (Desmarias in Reeves 2007 v Roberto in drugi 2014). V nadaljevanju navajamo nekaj najpomembnejših raziskav o nasilju nad starimi, pri čemer izpuščamo raziskave, ki temeljijo na sekundarnih virih (statistikah).

3.1) Raziskave v ZDA

Prva večja raziskva o zlorabah starih ljudi v ZDA je bila National Elder Abuse Incidence Study iz leta 1996. Podatki, ki so jih pridobili od storitev za zaščito odraslih in izbranega osebja³⁸ delujočega znotraj organov pregona, bolnišnic, ponudnikov storitev za stare in finančnih institucij so pokazali, da je bilo v nacionalno reprezentativnem vzorcu 20 okrožij iz 15 držav skoraj pol miliona starejših od 60 let, ki so bili zanemarjeni oziroma fizično ali drugače zlorabljeni. Ugotovili so, da je le 16 % incidentov prijavljenih ustreznim institucijam (ostalih 84 % je bilo opaženih vendar ne prijavljenih) (NCEA 1996, 4). Ker tudi tega drugega podatka niso dobili neposredno od zlorabljenih samih, je bilo verjetno realno število zlorabljenih še veliko višje. Vzorec se je nanašal na stare, ki so živeli doma in zlorabo doživeli od začetka do konca leta 1996. Rezultati poročil, ki so bili institucijam za zaščito odraslih prijavljeni, so pokazali, da so starejši od 80 let predstavljali več kot polovico vseh poročil o zanemarjanju (51,8 %) in skoraj polovico primerov finančne zlorabe (48 %), pa tudi 43,7 % fizične in 41,3 % emocionalne zlorabe (NCEA 1996, 6). Starejše ženske so bile bolj verjetno žrtve vseh vrst zlorabe³⁹ razen zapustitve (62,2 % žrtev zapustitve je bilo moških). Moški so bili povzročitelji zapustitve v 83,4 %, fizične zlorabe v 62,6 %, emocionalne zlorabe v 60,1 % in finančne zlorabe v 59 % dokazanih⁴⁰ primerih (NCEA 1996, 7). Tretjina povzročiteljev je bila starejših od 60 let. Partnerji oziroma zakonci so predstavljali 19,3 % povzročiteljev (NCEA 1996, 7).

³⁸ Čuvaji (angleško sentinels) so bili izbrani iz organizacij, ki imajo s starimi pogosto stike in so bili za namen raziskave posebno izučeni.

³⁹ Čeprav je bilo v celotni stari populaciji več žensk kot moških (58 %), so bile ženske v 76,3 % žrtve emocionalne zlorabe, v 71,4 % fizične zlorabe, v 63 % žrtve finančne zlorabe in v 60 % žrtve zanemarjanja (NCEA 1996, 6).

⁴⁰ Pri nedokazanih primerih je bil delež moških povzročiteljev v primerjavi z ženskimi povzročiteljicami manjši: pri zanemarjanju (47,6 %), emocionalni zlorabi (60 %), fizični zlorabi (62,6 %), finančni zlorabi (59 %) in zapustitvi (83,4 %) (NCEA 1996, 7).

Zloraba, ki so jo zaznali strokovnjaki in ni bila prijavljena, je pokazala, da so v starostni skupini nad 80 let bolj ranljivi le za zanemarjanje⁴¹, medtem, ko so bile fizična, emocionalna in finančna zloraba bolj pogoste v starostni skupini od 60 do 70 let (NCEA 1996, 9). Pri vseh vrstah zlorabe, ki so jo zaznali strokovnjaki, so bile žrtve pogosteje ženske⁴² (NCEA 1996, 10). Partnerji so bili po poročanju izbranega osebja povzročitelji zlorabe v dobrih 30 % zaznanih zlorab. Glede na starost je bilo 28,6 % zaznanih povzročiteljev starejših od 60 let (NCEA 1996, 10).

V okviru projekta The National Social Life, Health and Aging Project je bila izvedena prva nacionalno reprezentativna raziskava zlorab med starimi v ZDA. V vzorec so izbrali 3005 starih od 57 do 85 let živečih v domačem okolju (v angleščini community-residing). Ugotovili so, da je v zadnjih 12 mesecih pred raziskavo verbalno zlorabo občutilo 9 % (od tega 26 % s strani partnerja_ke), finančno zlorabo 3,5 % (od tega 9,6 % s strani partnerja_ke) in fizično zlorabo 0,2 % (od tega 19,6 % s strani partnerja_ke) vseh respondentov (Laumann in drugi 2008, 1–6). Ženske so v primerjavi z moškimi pogosteje poročale o verbalni zlorabi, ne pa tudi o finančni (Laumann in drugi 2008, 7).

Raziskava nacionalne prevalece zlorabe starih, ki so jo na vzorcu 5777 kognitivno neoviranih starejših od 60 let opravili Acierno in drugi, je pokazala, da je v zadnjih 12 mesecih pred raziskavo 11,4 % starih občutila vsaj eno vrsto zlorabe (Acierno in drugi 2010, 293). Emocionalno zlorabo je občutilo 4,6 % (od tega 25 % s strani partnerja_ke), fizično zlorabo 1,6 % (od tega 57 % s strani partnerja_ke), spolno zlorabo 0,6 % (od tega 40 % s strani partnerja_ke), potencialno zanemarjanje 5,1 % (od tega 28 % s strani partnerja_ke) in trenutno finančno zlorabo 5,2 % starih (Acierno in drugi 2009, 6-12). Pri emocionalni, fizični in spolni zlorabi so spraševali, ali so zlorabo prijavili policiji. Delež prijav policiji je bil majhen in sicer 7,9 % za emocionalno, 31 % za fizično in 16 % za spolno zlorabo. Ugotovili so, da spol ni bil pomemben prediktor zlorabe, ko so bili drugi faktorji tveganja kontrolirani (Acierno in drugi 2010, 296).

Raziskava New York State Elder Abuse Prevalence Study je bila v zadnjem času eden najbolj ambicioznih in obsežnih projektov, s katerim so želeli izmeriti razširjenost zlorabe starih ljudi v posamezni državi. V raziskavo so zajeli posameznike, ki so živeli doma oziroma v

⁴¹ 60 % žrtev zanemarjanja je bilo starejših od 80 let (NCEA 1996, 9).

⁴² Ženske so bile v 80 % žrtve fizične zlorabe, v več kot 90 % finančne zlorabe, v več kot 70 % emocionalne zlorabe, v več kot 65 % zanemarjanja in zapustitve (NCEA 1996, 9).

skupnosti, so bili starejši od 60 let in so bili dovolj kognitivno sposobni, da so lahko dokončali telefonsko anketo. Raziskovanje je potekalo leta 2009. Končni vzorec je vseboval 4156 respondentov, od tega jih je bilo 64,5 % žensk in 35,5 % moških. V povprečju so bili stari 74,3 leta. Raziskava je ugotovila, da je bila kumulativna prevalenca samo-poročane zlorabe 14,1 % kadarkoli po šestdesetem letu (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011, 28). O fizični zlorabi je poročalo 2,3 % (od tega 36,1 % s strani partnerja_ke), o verbalni oziroma emocionalni zlorabi 8,5 % (od tega 35,3 % s strani partnerja_ke), o finančni zlorabi 5,2 % (od tega 22,9 % s strani partnerja_ke), in o zanemarjanju 1,9 % (od tega 18,5 % s strani partnerja_ke) (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011, 28–35).

Spolne strukture povzročiteljev v poročilo niso zajeli. Rezultate so primerjali z uradnimi podatki policije, socialnih služb in sodišč in ugotovili, da je bila v uradnih evidencah zabeležena incidenca 24-krat manjša. Po uradnih podatkih je bilo 66,3 % povzročiteljev zlorab moškega in 33,7 % ženskega spola (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011, 43). Spolna struktura žrtev je bila 32,8 % za moške in 67,2 % za ženske (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011, 42).

Ameriške raziskave so potrdile, da je delež prijav nasilja nad starimi veliko manjši od dejanskega obsega nasilja. Visoki so bili predvsem deleži verbalne oziroma emocionalne zlorabe, medtem ko je bila fizična zloraba veliko manj pogosta. Velik problem v tej starostni skupini predstavlja finančna zloraba. Po podatkih nedavnega poročila Report on Elder Financial Abuse (2015), ki ga je opravilo podjetje, ki se v San Franciscu ukvarja s finančnimi storitvami, ljudje med petdesetim in sedemdesetim letom v ZDA zaradi finančne zlorabe⁴³ letno izgubijo 36,48 milijard dolarjev (True Link Financial 2015, 1). V poročilu ocenjujejo, da naj bi bilo v kateremkoli petletnem obdobju v tej starostni skupini opeharjenih 36,9 % ljudi (True Link Financial 2015, 1).

Delež partnerjev med povzročitelji zlorabe variira glede na vrsto zlorabe: pri verbalni zlorabi mu lahko pripišemo med četrtino in dobro tretino vseh zlorab, pri fizični zlorabi med petino in dobro polovico vseh zlorab, pri finančni med desetino in dobro tretjino vseh zlorab. Nobena

⁴³ Za razliko od drugih študij, je visok delež finančne zlorabe med starimi, ki ga razkriva True Link Financial, delno pogojen z uporabo široke opredelitve finančne zlorabe: »Finančna zloraba starih, je vsako dejanje pri katerem se je nekdo finančno okoristil s starim človekom na način, ki ne bi bil mogoč, ko je bil ta človek mlajši« (True Link Financial 2015, 6). Opredelitev tako zajema tudi načine finančne zlorabe, ki jih ne moremo označiti kot kazensko dejanje, na primer večkratno prošnje za donacijo človeka, za katerega akter slutni, da ima slab spomin, četudi so neetična.

od omenjenih raziskav ni analizirala spolne strukture partnerjev, ki so povzročili zlorabo. Prva raziskava (1996) je ugotovila, da so na splošno ženske pogostejše žrtve nasilja nad starimi, moški pa povzročitelji, druga (2008) je to potrdila za verbalno, ne pa tudi za finančno zlorabo, pri tretji (2009) se spol ni pokazal kot statistično pomemben prediktor zlorabe, v zadnji (2011) pa spolne strukture povzročiteljev v poročilu niso zajeli⁴⁴.

3.2) Raziskave v Evropi

Poročilo Svetovne zdravstvene organizacije *European Report on Preventing Elder Maltreatment* (WHO 2011) prinaša pregled evropskih raziskav o prevalenci in incidenci zlorab starih. Raziskave so zaradi različno definirane populacije raziskovanja (stopnja nezmožnosti ali odvisnosti), različnega vzorčenja, različno definiranih starostnih skupin, razlike v spolni strukturi respondentov, razlik v geografski lokaciji respondentov (osredotočanja na ruralno ali urbano populacijo), različnih bivalnih uredb (živeči doma ali v instituciji), različnih opredelitev zlorabe ter pozornosti posvečeni različnim oblikam zlorabe, različnih vprašalnikov, različnega intervala merjenja prevalence in načina zbiranja podatkov (nekateri temeljijo na poštni anketi, druge na osebnih intervjujih) le delno primerljive.

Ob teh pomislekih, si bomo podrobneje ogledali letno prevalenco sedmih (glej Tabela 3.2), ki so bile leta 2010 vključene v mednarodno raziskavo *Abuse and Health Among Elderly in Europe* in so medsebojno primerljive. V raziskavo so bili vključeni tako tisti, ki so živeli doma, kot tisti v varnih nastanitvah (angleško *sheltered houses*). Skupaj je v raziskavi sodelovalo 4451 kognitivno nepoškodovanih urbanih prebivalcev Nemčije, Grčije, Italije, Litve, Portugalske, Španije in Švedske, starih od 60 do 84 let. Rezultati so razkrili, da je bilo v teh državah v enem letu: 19,4 % psihološke zlorabe, 2,7 % fizične zlorabe, 0,7 % spolne zlorabe in 3,8 % finančne zlorab nad starimi (Georgantzi 2012).

⁴⁴ Uradni podatki, ki so jih zbrali, sicer kažejo, da je razmerje med moškimi in ženskami povzročitelji nasilja 2:1, razmerje žrtev med moškimi in ženskami pa 1:2 (*Lifespan of Great Rochester in drugi* 2011).

Tabela 3.1: Deleži različnih tipov zlorab po posameznih državah

Država	Velikost vzorca	Psihološka zloraba	Fizična zloraba	Spolna zloraba	Finačna zloraba
Nemčija (Stuttgart)	648	27,1 %	3,3 %	0,9 %	3,6 %
Grčija (Atene)	643	13,2 %	3,4 %	1,5 %	4 %
Italija (Ancona)	628	10,4 %	1 %	0,5 %	2,7 %
Litva (Kaunas)	630	24,6 %	3,8 %	0,3 %	2,8 %
Portugalska (Porto)	656	21,9 %	2,1 %	1,3 %	7,8 %
Španija (Granada)	636	11,5 %	1,4 %	0,3 %	4,8 %
Švedska (Stockholm)	626	29,7 %	4 %	0,5 %	1,8 %

Vir: Tabela prirejena po European Report on Preventing Elder Maltreatment (WHO 2011, 20–22).

V povezavi s spolom je raziskava pri letni prevalenci ugotovila, da je več moških kot žensk žrtev psihološke zlorabe (20 % proti 18,9 %), fizične zlorabe (2,8 % proti 2,6 %) in finančne zlorabe (4,1 % proti 3,7 %) ⁴⁵. Ženske so bile pogosteje kot moški žrtve spolne zlorabe (1 % proti 0,3 %) (Soares in drugi 2010, 9). Povzročitelji psihološke (34,8 %) in fizične zlorabe (33,7 %) so bili v največji meri partnerji, povzročili pa so tudi velik delež spolnih zlorab (24,2 %) (Soares in drugi 2010, 10). Partnerji so bili v najmanjšem delu povzročitelji finančne zlorabe (5,4 %). Tveganje psihološke zlorabe je bilo nižje pri starejših od 75 let, medtem ko je bilo tveganje finančne zlorabe večje pri starejših od 80 let. (Soares in drugi 2010, 10).

Raziskava Family Violence and Health Among Elderly in Croatia iz leta 2009 je bila opravljena na vzorcu 303 moških in žensk ⁴⁶ starejših od 65 let. Raziskava je ugotovila, da je v zadnjem letu o psihološki zlorabi poročalo 24,1 %, o finančni zlorabi 6,4 %, o fizični zlorabi 4,4 % in o spolni zlorabi 2,1 % (Ajduković in drugi 2009, 261). Zanimarjanja v raziskavi niso merili.

⁴⁵ V vzorec so bili izbrani le stari iz urbanega okolja, zaradi česar podatki ne odlikavajo stanja v ruralnih okoljih, kjer je lahko pričakovati drugačno spolno strukturo žrtev in povzročiteljev.

⁴⁶ Ženske so predstavljale 76,6 % respondentov (Ajduković in drugi 2009, 265).

Približno polovico vseh⁴⁷ zlorab je povzročil partner (48,7 %) (Ajduković in drugi 2009, 268). Raziskava je ugotovila, da se prevalenca partnerskega nasilja s starostjo zmanjšuje, prevalenca nasilja storjenega s strani drugih družinskih članov pa povečuje⁴⁸. V intimnih partnerstvih so bili moški bolj verjetno povzročitelji nasilja kot ženske, vendar deleži moških žrtev partnerskega nasilja v primerjavi z ženskami niso bili bistveno višji: 44 % žensk in 35 % moških je v zadnjem letu občutilo vsaj eno vrsto zlorabe (Ajduković in drugi 2009, 268). Še več, s starostjo žrtve se je delež ženskih povzročiteljic partnerskega nasilja še večal.

Glede na tip zlorabe raziskava ni ujela statistično pomembne razlike glede na spol povzročitelja, razen pri spolni zlorabi, kjer so po pričakovanjih kot povzročitelji prevladovali moški. Zanimiva je tudi ugotovitev, da so imeli tisti, ki so bili zlorabljeni s strani partnerja, manj problemov s fizično bolečino kot tisti, ki so jih zlorabili drugi družinski člani. Tisti, ki so jih zlorabile ženske, so v primerjavi s tistimi, ki so bili zlorabljeni s strani moških, prav tako poročali o hujših telesnih bolečinah in imeli več težav pri funkcioniranju v družbi (Ajduković in drugi 2009).

Evropske raziskave nasilja nad starimi so pokazale višje prevalenze psihološke in fizične zlorabe med starimi in manjšo prevalenco finančne zlorabe v primerjavi z ameriškinimi. Delež partnerjev med povzročitelji nasilja je bil pri psihološki in fizični zlorabi višji v evropskih raziskavah. Najpogostejša oblika zlorabe nad starimi je bila psihološka zloraba. Psihično zlorabo v Evropi po ocenah letnih prevalenc občuti med petino in četrtno starih. Tej je sledila finančna zloraba, ki jo v Evropi občuti približno vsak dvajseti star človek. Fizična in spolna zloraba sta bili v tej starostni skupini manj pogosti. Mednarodna evropska raziskava je pokazala, da je med žrtvami zlorab več moških kot žensk, raziskava opravljena na Hrvaškem je sicer ugotovila večji delež moških povzročiteljev partnerskega nasilja, vendar hkrati opozorila, da se delež ženskih povzročiteljic nasilja s starostjo večja. Z izjemo hrvaške raziskave se študije prevalence nasilja nad starimi niso osredotočale na partnersko nasilje, kar potrjuje misel, da medtem ko veliko raziskav, ki naslavljajo zlorabe starih ljudi in domače nasilje priznava, da se intimno partnersko nasilje dogaja tudi v kasnejšem življenju, je raziskav, ki se osredotočajo na partnersko nasilje med starimi izredno malo (Roberto in drugi 2014).

⁴⁷ Od 188 participantov, ki so izkusili nasilje jih je bilo 117 pripravljenih povzročitelja identificirati (Ajduković in drugi 2009, 268).

⁴⁸ Avtorice raziskave to razlagajo z dejstvom, da se s starostjo povečuje delež odovelih, hkrati pa se potreba po pomoči in podpori s strani drugih družinskih članov povečuje (Ajduković in drugi 2009, 268).

Roberto in drugi (2014) so v pregledu empirične literature partnerskega nasilja v kasnejšem življenju prav tako ugotovili, da velika večina raziskav s tega področja teoretskih izhodišč⁴⁹, ki raziskave vodijo, eksplicitno ne identificira. Ker je od teoretskih izhodišč, ki vodijo raziskave, odvisno, kako bo nasilje opredeljeno, katerim dejavnikom bo posvečeno največ pozornosti, kakšna metodologija bo izbrana in kako bodo rezultati interpretirani, je slika partnerskega nasilja med starimi, blago rečeno, zamegljena, primerjava raziskav skoraj nemogoča, stvarnost pa nepopolno raziskana. Če torej velja, da uporaba različnih teoretskih izhodišč, konceptualizacij problema in izbira metodoloških pristopov prinaša kontradiktorne ugotovitve, lahko sklenemo, da je za preseganje parcialnih ocen prevalece in doseganje natančnih mednarodno primerljivih interpretacij značilnosti partnerskega nasilja med starimi potrebna standardna opredelitev nasilja, poenoten nabor ključnih dejavnikov in razvoj enotne metodologije.

Kljub omejitvam ocene prevalece zlorab starih nakazujejo na obrat v vzorcih povzročanja nasilja. V kolikor želimo pojasniti, zakaj se prevalenca fizičnega nasilja v starosti zmanjša, kaj privede do tega, da ga nasledijo nove ali bolj izrazite oblike psihološkega nasilja in ali so te zgolj nadaljevanje prejšnjih ali pa se pojavijo na novo, moramo temeljito preučiti specifične nasilja v starosti, njegovo prepletenost s kulturnimi in družbenimi normami, povezavo z razmerjem moči v partnerstvih, vlogo spola in značilnosti vsake posamične starostne kohorte.

4) Na stičišču partnerskega in spolno osnovanega nasilja med starimi

Pregled večjih prevalenčnih študij nasilja nad starimi dokazuje, da moramo problematiki partnerskega nasilja med starimi posvetiti več pozornosti. Še več, nujno je, da se zapolni empirično in teoretsko praznino, ki nastaja zaradi nekontekstualiziranih in kontradiktornih ugotovitev glede spolne specifičnosti nasilja v kasnejših letih. Ob pomanjkanju študij, ki bi poglobljeno obravnavale spolno specifičnost partnerskega nasilja med starimi, moramo prevzeti stališče, da so lahko žrtve in povzročitelji partnerskega nasilja v starosti tako moški kot ženske.

Možno je namreč, da bo razmerje moči med partnerjema na začetku zveze drugačno kot razmerje v kasnejših fazah, oziroma da bo drugačno pred in po upokojitvi, da bodo v enem obdobju prevladoval določene oblike nasilja, v drugem pa druge, in da se motivacije, ki jih

⁴⁹ Teoretska izhodišča raziskave je razkrilo le 9 od 57 člankov, ki so jih avtorji primerjali.

imajo partnerji za uporabo nasilja v srednjih letih, razlikujejo od motivacij v kasnejšem življenju, kot tudi, da bodo posamezniki v različnih življenjskih obdobjih partnerskemu nasilju pripisovali drugačen pomen in težo. Vendar pa zaradi večplastnih dejavnikov in motivov, ki se pri partnerskem nasilju med starimi pogosto prekrivajo⁵⁰, ta vprašanja nimajo jasnih in enoznačnih odgovorov.

Pomislek lahko ilustriramo na primeru, ki ga Dobash in Dobash (1992) omenjata v razpravi o domnevnem nasilnem vedenju žensk. Primer se nanaša na duhovnika, ki je več let pretepal svojo ženo, ona pa mu je vračala tako, da mu je nalašč zalikala srajce, zažgala ali premalo skuhalo obroke, jih postregla na počenih krožnikih in ob tem pijačo ponudila v odkrušenih kozarcih. Medtem ko je razlagala, kako mu je kontinuirano servirala ukrivljene vilice in pri jajcih vedno razlila rumenjaki, ne glede na to, kako jih je želel pripravljene, se je smejala. Njeno maščevanje je bilo v tem, da tega ni nikoli vedel (Dobash in Dobash 1992, 265).

Za razliko od raziskovalcev nasilja v družini, ki tovrstna pričanja razumejo kot indikator ženske agresivnosti, Dobash in Dobash (1992) v skladu s teoretiki nasilja nad ženskami menita, da gre pri tem primeru za nenasilen odziv podrejene in pretepe ne ženske in poskus ohranjanja vsaj najmanjšega dostojanstva. Pravita, da ni verjetno, da bi ženske skušale nadzorovati in dominirati svoje moške partnerje, saj niso opremljene z veščinami, fizično močjo in kulturno podporo za kaj takega. Čeprav njuna argumentacija deluje utemeljeno, ko si predstavljamo nasilnega in dominantnega moškega v srednjih letih, je v primeru starejšega para manj prepričljiva.

Najbolj očiten problem takšne argumentacije, če bi se nanašala na starejši par, je fizična premoč moškega partnerja. Fizična moč tako moškega kot ženske s starostjo upada, ker pa so moški statistično starejši od svojih partneric, lahko do upada njihove moči pride hitreje, zaradi česar je verjetno, da bodo v določeni točki takšno premoč izgubili. V tej točki morda tudi nadaljevanje fizičnega nasilja ni zelo verjetno. Lahko si je zamisliti situacijo, v kateri se ženska, ki se ji ni treba več bati nasilnega povračila, preneha omejevati pri svojem agresivnem vedenju do partnerja.

⁵⁰ Motivi in drugi dejavniki variirajo od osebnih, ki izvirajo iz individualnih biografij, zdravstvenega stanja ali ekonomske moči posameznega partnerja, do širših družbenih, ki izvirajo iz splošnega odnosa do starih, tolerance nasilja, ali patriarhalne miselnosti.

Drugič, medtem ko žensko direktno nasilje nad partnerjem resda ni kulturno legitimirano, jim nič ne preprečuje opisanega nasilnega vedenja v kontekstu skrbstvenega dela in opravljanja gospodinjskih opravil, saj gre za dejanja, ki so vezana na tradicionalno žensko vlogo. Vlogo, za katero je še kako dobro usposobljena.

Nadzor in dominacija morda res nista motiva, ki bi žensko vodila v javnem življenju, sta pa lahko močno prisotna pri upravljanju gospodinjstva in družinskega življenja v zasebni sferi, v kateri pa ima ženska na voljo več vzvodov in virov moči. Če ob tem upoštevamo, da se življenje obeh partnerjev zreducira na zasebno sfero, je dominantni položaj moškega vsaj vprašljiv, v primeru odvisnosti od partnerice pri opravljanju vsakodnevnih opravil pa močno dvomljiv.

Vedenje, ki v srednjih letih predstavlja 'gverilsko' taktiko upiranja proti moškemu 'zatiralcu', lahko, ko upoštevamo starost žrtve, dobi popolnoma drugačen pomen. Na primer, nepravilna priprava hrane odvisnemu partnerju ni več stvar dostojanstvenega upora, temveč zanemarjanja. Primer kaže, da si je mogoče zamisliti povsem verjetno hipotetično situacijo, pri kateri starost vpliva na razmerje moči med partnerjema glede na spol in vrste nasilja, ki jih partnerja uporabljata. Vprašanje je torej le, ali do tega prihaja tudi v resničnih situacijah.

Zato smo opravili kvalitativno raziskavo med starejšimi moškimi in ženskami, ki so ali so bili v dolgotrajnih partnerskih zvezah, pri čemer pa smo upoštevali tako možnost in značilnosti spolno specifičnega nasilja, kot ostali odprti za možnost, da so lahko moški in ženske potencialni povzročitelji in žrtve partnerskega nasilja.

II Del

5) Metoda

Kvalitativno raziskavo je vodila želja po razkrivanju prikritih oblik nasilja med starimi partnerji v Sloveniji in identificiranje novih, za starost specifičnih oblik partnerskega nasilja, pojasnitev vzrokov, povodov in motivacije zanje, kot tudi kontekstualizacije nasilja v vsakodnevnem življenju starajoče se populacije. Posebna pozornost je bila namenjena vprašanju spremembe v razmerju moči med partnerjema znotraj življenjskega poteka s fokusom na zadnjem življenjskem obdobju.

Na podlagi teoretske analize (predvsem tuje) literature s področij partnerskega nasilja, nasilja nad starimi, nasilja nad ženskami, nasilja nad moškimi, domačega nasilja in nasilja v družini, kolekcije anekdotičnih uvidov različnih strokovnjakov, ki so se ukvarjali bodisi s storitvami za stare bodisi so raziskovali nasilje, družine in življenjske poteke in avtorjevega izkustva so bila sestavljena izhodiščna raziskovalna vprašanja. Štiri temeljna vprašanja v izhodišču so bila:

- ali je z vidika spola v patriarhalni v mladost orientirani družbi upokožitev lahko faktor, ki vpliva na obrat razmerja moči med moškim in žensko;
- ali se za moškega, katerega družbeni ugled, status in moč so bili zasidrani v javni sferi, ta do neke mere razgradi in postane pomembnejša moč v zasebni sferi, v kateri pa ima ženska na voljo več vzvodov in virov;
- če se moč glede na spol spremeni, ali se spremembe partnerja zavedata (je odkrita/prekrita) in s kakšnimi strategijami se nanjo odzivata oz. kako spremembo razumeta;
- kako se oblike in vzorci nasilja povezujejo s spolom glede na spremembe v poteku partnerstva, socio-kulturni kontekst in osebni razvoj.

Upali smo, da bomo z odgovori na zastavljena vprašanja pripomogli k boljšemu razumevanju dinamike nasilja v kontekstu starajočih se partnerstev, ugotovili, ali se v starejših starostnih skupinah pojavlja žensko nasilje nad moškimi, in spodbudili raziskovanje partnerskega nasilja pri med starimi pri nas.

Po prvih izvedenih intervjujih smo spoznali, da bomo, če bomo upoštevali le perspektivo starih, dobili omejene podatke, saj o partnerskem nasilju niso želeli poročati oziroma so

odgovarjali, da ga pri njih ni bilo. Da bi sliko uravnotežili, smo se odločili za izvedbo dodatne fokusne skupine z oskrbovalkami Zavoda za oskrbo na domu Ljubljana, za razlago nekaterih nejasnosti pa prosili dva eksperta s področja psihoterapije. Rezultate vsakega od treh sklopov - poglobljeni intervjuji, fokusna skupina in ekspertna intervjuja - smo najprej analizirali ločeno, nato napravili triangulacijo podatkov in sintetizirali ugotovitve.

5.1) Poglobljeni intervjuji

5.1.1) Načrt poglobljenih intervjujev

Ker smo želeli odkriti ne le specifične partnerskega nasilja med starimi, temveč tudi pomen, ki ga različnim vrstam nasilja pripisujejo, smo se odpovedali reprezentativnemu vzorčenju in statističnemu posploševanju in se opredelili za analitično indukcijo po metodi utemeljene teorije, kot sta jo leta 1965 zasnovala Glaser in Strauss (1967). Epistemologija utemeljene teorije namreč podpira idejo, da so respondenti eksperti in da njihove subjektivne izkušnje predstavljajo veljaven vir podatkov. Pristop smo izbrali, ker omogoča odkritje temeljnih družbenih in strukturnih procesov, ki utegnejo razložiti večino vedenjskih variacij v določenem kontekstu tudi, kadar o področju preučevanja ni veliko znanega in si ne moremo pomagati z obstoječimi teoretskimi okviri (Glaser 1978). Zavedali smo se, da je partnersko nasilje občutljiva tema in vprašanja povezana z nasiljem opremili z vinjetami, ki »udeležencu omogočijo, da se od teme, ki je prikazana na vinjeti, distancira in se sam odloči, ali bo odgovarjal iz svoje perspektive ali iz perspektive likov opisanih v vinjeti« (Torres 2009, 102).

Vprašalnik smo testirali s tremi pilotnimi intervjuji. Enega smo opravili s starejšim moškim (83 let), druga dva s starejšima ženskama (56 in 78 let). Izkazalo se je, da so bile vinjete preveč specifične, da bi respondenti lahko vanje projecirali svoje percepcije, izkušnje in odnos do nasilja, zaradi česar smo jih opustili in jih nadomestili z odprtimi in polstrukturiranimi vprašanji.

Respondente smo pri vsakem vprašanju in vsaki vinjeti vprašali, kako razumejo, kar jih sprašujemo, kaj je nejasno in katera vprašanja (ali vinjete) razumejo za vsiljiva. Na podlagi njihovih pripomb, odgovorov in telesnih odzivov smo se nekaterim vprašanjem odrekli, druge ponovno oblikovali, tretje pa ohranili v izvorni obliki. Končni vprašalnik je zajemal devetintrideset vprašanj, ki so bila razdeljena na štiri tematske sklope:

- odnos do upokojitve, starosti in smrti;

- patriarhalnost in razmerje moči med spoloma;
- odnos in konflikt;
- partnersko nasilje.

5.1.2) Vzorčenje

Vzorec je bil priložnosten. Intervjuvance smo k sodelovanju povabili s pomočjo oglasa v časopisu (0), zavoda za oskrbo na domu (8), Zveze društev upokojencev Slovenije (0), doma starejših občanov (3) in psihiatrične ordinacije (4). Bralci oziroma osebe, za katere so našete organizacije menile, da bi bile pripravljene sodelovati, so prejeli vabilo k sodelovanju pri raziskavi, v katerem so bili informirani o namenu in usmeritvi raziskave. Pred pričetkom intervjuja oziroma fokusne skupine so bili o namenu, usmeritvi in možnosti, da kadarkoli sodelovanje prekinajo, ne da bi za to navedli razlog, ponovno informirani.

Pogovarjali smo se le s tistimi povabljenici, ki so nakazali interes za sodelovanje pri raziskavi. Pogoj za vključitev v raziskavo je bil, da intervjuvanci niso imeli resnejših kognitivnih motenj in niso trpeli za duševnimi boleznimi. Se je pa demenca pojavila v dveh primerih: pri eni intervjuvančevi partnerici in pri enemu intervjuvankinemu partnerju. Pri analizi podatkov omenjenih primerov smo bili posebno pozorni na znake, ki so kakorkoli nakazovali, da bi bili poročani konflikti ali poročano nasilje posledica bolezni. Vse konfliktne in nasilne situacije, ki so bile storjene v obdobju, ko je partner oz. partnerica trpel oz. trpela zaradi demence, smo zaradi vnaprej določene usmeritve raziskave⁵¹ izključili iz analize. Posebno pozornost pri interpretaciji smo posvetili tudi prejemnikom psihiatrične pomoči, saj je bilo pričakovati, da so skozi terapijo pridobili veščine za soočanje s konflikti in so bili opremljeni z bolj poglobljenim razumevanjem partnerskih odnosov kot tisti, ki takšne pomoči niso prejeli.

5.1.3) Potek intervjuvanja

Poglobljene, pol-strukturirane intervjuje smo izvedli na domu pri devetih ženskah in šestih moških. Vsi intervjuji razen enega so bili posneti z diktafonom in v celoti prepisani. En intervjuvanec je po 12 minutah in 13 sekundah prosil, če lahko intervju prekinemo, ker je postal utrujen. Gospoda smo spustili iz analize. Ena intervjuvanka se je od partnerja ločila,

⁵¹ Pred pričetkom raziskave smo se odločili, da predmet raziskovanja zamejimo tako, da se osredotočimo le na stare ljudi, ki nimajo resnejših kognitivnih motenj in ne trpijo za duševnimi boleznimi, demenco ipd., ki bi lahko vplivale na višjo pojavnost nasilja.

preden se je upokojila, in kasneje ni bila v partnerski zvezi. Čeprav smo intervju z njo opravili, ga v analizi nismo upoštevali. Na koncu smo analizirali 13 intervjujev. Vsi intervjuvanci so v času intervjuja bivali v urbanem okolju ali v njegovi okolici. Intervjuvanje je potekalo od četrtega maja do triindvajsetega junija 2016. Intervjuji so trajali od 46 do 116 minut. Povprečna dolžina intervjuja je bila 70 minut.

5.1.4) Analiza podatkov

Kvalitativno analizo podatkov smo opravili v skladu z utemeljeno teorijo, kot sta jo zasnovala Glaser in Strauss (1967), pri čemer smo upoštevali tudi opombe in stališča drugih raziskovalcev. Sprejeli smo, denimo, da analiza kvalitativne vsebine vključuje »tako fenomenološke opise manifestne⁵² in konkretne vsebine, ki je blizu besedila, kot tudi hermenevitične interpretacije latentnega abstrahiranega sporočila, ki pa je še vedno blizu izkušnje subjekta« (Lindgren in drugi, 2014, 115) in sledili Mesčevemu (1998) priporočilu, da prvotnemu postopku analize po utemeljeni teoriji dodamo korak: izbor in definiranje relevantnih pojmov. Od pristopa pa smo odstopali v tem, da smo kvalitativne podatke, ki smo jih pridobili od starih najprej zbrali in šele nato analizirali, zaradi česar analiza podatkov ni sovpadala z zbiranjem podatkov⁵³. Specifična raziskovalna vprašanja, ki so se pojavila v analizi intervjujev in nanje s pomočjo zbranega gradiva nismo mogli odgovoriti, smo smo obravnavali z ekspertnima intervjujema in izvedbo fokusne skupine, kar nam je omogočilo, da smo zbiranje podatkov modificirali in usmerili v skladu z nastajajočo teorijo. Metoda utemeljene teorije namreč omogoča, da se vire podatkov izbira glede na to, kaj in koliko lahko doprinesejo k nastajajoči teoriji, čemer Glaser in Strauss (1967) pravita teoretično vzorčenje.

Dobesedne prepise intervjujev smo uredili, jih sistematično analizirali, pri čemer smo se osredotočali na razlike in podobnosti med posameznimi deli besedila, s kategoriziranjem in

⁵² Manifestna vsebina se nanaša na to, kar besedilo sporoča, torej na eksplicitno vsebino besedila, in opisuje vidne, očitne komponente, za razliko od latentne vsebine, ki se osredotoča na to, kaj besedilo pravi in se osredotoča na implicitno vsebino in že vključuje interpretacijo. Tako manifestna kot latentna vsebina sta podvrženi interpretaciji, pri čemer pa se interpretacija razlikuje v globini in stopnji abstrakcije (Graneheim in Lundman 2003, 106).

⁵³ Po utemeljeni teoriji naj bi analiza potekala hkrati z zbiranjem podatkov. Vsakemu opravljenemu intervjuju naj bi sledila analiza in postavitvev začasne teorije, ki bi se jo nadgrajevalo oziroma spreminjalo z vsakim nadaljnjim intervjujem. Tako imenovana sekvenčna analiza omogoča, da se z novimi podatki dodajo nova področja zanimanja oziroma da se pozornost usmeri na teme in raziskovalna vprašanja, ki se porajajo neposredno iz zbranih podatkov.

klasificiranjem delov besedila oblikovali pojme, iz njih tvorili kategorije, kategorije pa povezali v teoretičen model⁵⁴.

Čeprav je bilo število udeležencev v raziskavi relativno majhno, smo ocenili, da smo s trinajstimi intervjuji dosegli zadostno stopnjo saturacije, saj se pri kvalitativnem raziskovanju veljavnost prej dosega z globino posameznega intervjuja kot z velikostjo vzorca (Sandelowski 1995).

5.2) Fokusna skupina

5.2.1) Načrt fokusne skupine

Za izvedbo fokusne skupine med oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu smo se odločili zaradi omejitev poglobljenih intervjujev (glej poglavje Omejitve raziskave). Najpomembnejše prednosti fokusne skupine so bili odsotnost idealizacije, saj z oskrbovanci niso imeli tako tesnega odnosa, manjši problem selektivnosti spomina, saj jih nismo spraševali retrospektivno, in večja emocionalna distanca do vprašanj, ki so se navezovala na nasilno vedenje partnerja.

Pri fokusni skupini nas je predvsem zanimala prisotnost pojavov, o katerih se morebiti intervjuvanci niso želeli izreči in bi jih oskrbovalke lahko pri vsakodnevnem delu z oskrbovanci opazile. Fokusna skupina je temeljila na neformalnem in le delno strukturiranem pogovornem intervjuju. Vodja fokusne skupine (avtor raziskave) je imel zapisane ključne točke, proti katerim je usmerjal pogovor, kadar se je ta oddaljil od raziskovalnega namena. Pogovor je sicer potekal spontano, naloga voditelja pa je bila predvsem v tem, da je udeleženkam zastavljal podvprašanja, kadar so se njihova opažanja približala ključnim raziskovalnim temam.

5.2.2) Vzorčenje

Vzorec je bil namenski. K sodelovanju pri fokusni skupini smo povabili oskrbovalke iz zavoda za oskrbo na domu, saj je bilo največ intervjuvancev, s katerimi smo opravili poglobljene intervjuje, vključenih v sistem formalne oskrbe. Fokusne skupine so se udeležile štiri oskrbovalke srednjih let; najmlajša je bila stara 41, najstarejša pa 56 let. Na zavodu so

⁵⁴ Za podrobnejši opis analitičnega postopka glej prilogo E.

delale od najmanj 8 in največ 10 let, kar pomeni, da so v svoji profesionalni karieri stopale v stik z mnogimi starimi pari, vdovami in vdovci.

5.2.3) Potek izvedbe fokusne skupine

Fokusna skupina je bila izvedena 27. junija 2016 pri avtorju doma. Trajala je eno uro in štirinajst minut. Pogovor je bil posnet z diktafonom in v celoti prepisan. Pred začetkom pogovora so respondentke podpisale informirano soglasje o sodelovanju pri raziskavi.

5.2.4) Analiza podatkov

Kvalitativni podatki, ki smo jih pridobili s fokusno skupino, so bili analizirani po enakem postopku kot poglobljeni intervjuji.

5.3) Intervju z ekspertoma

5.3.1) Načrt intervjuja

Za razjasnitev raziskovalno pomembnih vprašanj, na katera v intervjujih in v fokusni skupini nismo dobili dovolj poglobljenih odgovorov, in za razširitev razumevanja partnerskih odnosov v starosti ter za razrešitev nekaterih težav zaradi morebitnega olepševanja odgovorov intervjuvancev, smo se odločili za izvedbo dveh dodatnih ekspertnih intervjujev. Sestavili smo vprašalnik s trinajstimi vprašanji, katerih cilj je bil, da pomagajo pojasniti povezavo med agresivnostjo, soočanjem z izgubami, osmišljanjem življenja, psihološkimi mehanizmi potlačitve in starostjo.

5.3.2) Vzorčenje

Za pojasnitve smo se obrnili na dr. Mirana Možino, ki je mnogo let deloval kot psihiter v domovih za upokojence, in dr. Bredo Sobočan, ki vodi psihiatrično ambulanto in se pri svoji terapevtski dejavnosti dnevno srečuje s primeri konfliktnih, nasilnih ali drugače problematičnih odnosov.

5.3.3) Potek intervjuja

Intervjuja sta bila izvedena 14. in 15. junija 2016. Oba intervjuvanca sta bila pred podpisom informiranega soglasja o sodelovanju pri raziskavi seznanjena z namenom in usmeritvijo raziskave. Oba eksperta sta bila naprošena, da pri svojih odgovorih izhajata iz vsakodnevne

izkušnje opravljanja terapevtske dejavnosti in iz izkušenj, ki sta jih skozi leta dejavnosti spoznala preko posameznih primerov. Intervjuja sta bila posneta z diktafonom in dobesedno prepisana. Dolžina prvega intervjuja je bila ena ura in enajst minut, dolžina drugega pa ena ura in tri minute.

5.3.4) Analiza podatkov

Ker je bil namen intervjujev poglobljanje razumevanja že pridobljenih podatkov, besedil nismo analizirali z metodo kvalitativne analize podatkov. Mnenja ekspertov smo uporabili za dopolnitev analitičnih interpretacij rezultatov poglobljenih intervjujev in fokusne skupine.

6) Rezultati in diskusija

6.1) Izhodišča

Upokojitev (starostna) ni le prestop iz delovne aktivnosti v neaktivnost, temveč ena večjih prelomnic v življenjskem poteku, ki posamezniku prinese manj obveznosti ter posledično več prostega časa, časa za počitek, za družino in druženje. Na družbeni ravni lahko upokojitev v patriarhalni in v mladost orientirani družbi razumemo kot prostovoljen ali pogosteje neprostovoljen umik iz javne sfere, kateremu sledi padec družbenega statusa in ugleda. Mesečni prihodki, ki so izvirali iz delovnega razmerja, se zmanjšajo, nadomestijo jih manjše pokojnine.

Upokojitev sama po sebi ne bi bila tako velika prelomnica, če ne bi bila povezana z določenimi spremembami, ki jih prinese starost. Starost, pri kateri do teh sprememb pride, variira od posameznika do posameznika, za skoraj vse pa velja, da slej ko prej do njih pride. Te spremembe vključujejo fizično in psihično pešanje (bolezni), izgube (vse večji del prijateljev, sodelavcev in svojcev umre), postopno zmanjševanje socialnih omrežij sprememba vrednot (pogojno), ter soočanje s smrtjo, lastno minljivostjo in stigmatizacijo, ki je del vsake staristične družbe. Prav tako navadno pride tudi do redukcije življenjskega prostora, saj je vedno več aktivnosti vezanih na dom in bližjo okolico.

Na ravni odnosa po upokojitvi partnerja preživita več časa skupaj, kar lahko privede do problema zasebnosti oz. občutka utesjenosti, zaradi bolezni, manjše socialne varnosti in

manjšega socialnega kapitala se poveča medsebojna odvisnost med partnerjema. Šibke vezi socialnih omrežij nadomestijo močne vezi z ožjo družino, izbranimi prijatelji in sosedi.

Starost in upokojitev lahko privedeta tudi do obrata razmerja moči med moškim in žensko v partnerstvu, saj se predvsem za moškega moč v javni sferi do neke mere razgradi in pomembnejša postane moč v zasebni sferi, v kateri pa ima ženska na voljo več vzvodov in virov moči. V patriarhalnih partnerstvih, kjer so bile tradicionalne spolne vloge in z njimi povezana delitev dela močno zasidrane v življenjskem poteku, lahko pride do kontinuitete ali diskontinuitete v razmerju moči. Kontinuiteta pomeni, da razmerje moči tudi po upokojitvi in ne glede na starost ostane asimetrično (moški je v nadrejenem položaju), diskontinuiteta pa, da se razmerje moči glede na spol obrne; razmerje moči je še vedno asimetrično, s to razliko, da je ženska v nadrejenem položaju. Možno je tudi, da se razmerje moči spremeni iz asimetričnega v simetričnega.

Ker partnerja več časa preživljata skupaj in imata manj aktivnosti zunaj doma, se poveča število priložnosti za nastanek konfliktnih situacij. S starostjo se lahko povečata tudi občutljivost in zamerljivost partnerjev, zaradi česar lahko pričakujemo širši diapazon dejanj, ki sicer ne bi nujno sprožila konflikta. Večina partnerjev v tej starostni skupini doživlja zakon kot vseživljenjsko pogodbo, bolj je odvisna od pomoči partnerja in se boji spremembe (strah pred tem, da bi ostali sami, strah pred selitvijo v dom za upokojence, strah pred izgubo dela socialnih vezi s sorodstvom ipd). Nezadovoljstvo se lahko zanje hitro sprevrže v konflikt, konflikt pa verjetneje eskalira v nasilje.

Po drugi strani pa je to lahko tudi obdobje miru, psihosocialnega razvoja osebnosti, preživljanja časa z bližnjimi in usmerjanje v dejavnosti, ki so za posameznike pomembne.

6.2) Psihosocialni razvoj osebnosti in pomen nasilja v starosti

Za razliko od večine socialno-gerontoloških teorij, ki glavni značilnosti staranja vidijo v stabilnosti in kontinuiteti, bomo ob sklicevanju na Eriksonovo teorijo življenjskega cikla in Tornstamovo teorijo o gerotranscendenci trdili, da se psihosocialni razvoj osebnosti v starosti nadaljuje. Staranja in starosti potemtakem ne moremo opredeliti zgolj kot neskončnega nadaljevanja vzorca srednjih let, temveč kot proces, ki se potencialno od prejšnjih življenjskih obdobjih kvalitativno razlikuje. Ob tem bomo opozorili na spregledane razvojne spremembe, ki so lahko pomembne z vidika razumevanja dinamike nasilja in odnosa med partnerji v starosti.

Eriksonova teorija življenjskega cikla je ena temeljnih teorij večstopenjskega psihosocialnega razvoja, ki skuša razložiti kakovostne spremembe v biološkem razvoju posameznika skozi zaporedje osmih stopenj maturacije. Pri tem se opira na osnovni Freudov (1973) model psihoseksualnega razvoja in trdi, da na vsaki stopnji razvoja posameznikov ego deluje na drugačen način, pri čemer je napredovanje na naslednjo stopnjo pogojeno z razrešitvijo psihosocialne krize. Vsaki razvojni fazi je inherentna določena kriza, katere pozitivna ali negativna razrešitev določa naslednjo fazo. V kolikor je razrešitev krize pozitivna, posameznik razvije specifično moč ega, od katere je odvisno, kako uspešen bo pri reševanju krize na naslednji stopnji (Umek in Zupančič 2004).

Za prehod ob upokojitvi je pomembno razumeti sedmo in osmo stopnjo življenjskega cikla. Sedmo fazo, ki bi ji lahko rekli tudi srednja odraslost, karakterizira skrb za družino. Po Eriksonu (1998) ta od posameznika zahteva, da svoje delovanje v kontekstu družine investira v zaščito in vzgojo naslednjih generacij, v družbenem kontekstu pa v dejavnosti, ki so produktivne in uporabne za družbo. Če poenostavimo, to obdobje od posameznika zahteva, da svoje lastne potrebe podredi potrebam drugih, kar ga privede do notranjega nasprotja med samonagrajevanjem na eni in skrbjo za druge (družbo oz. družino) na drugi strani. Psihosocialna kriza se lahko razreši v smeri večje ustvarjalnosti ali neproduktivne stagnacije v razvoju.

Za osmo stopnjo Eriksonove teorije je značilno iskanje smisla v preživetem življenju. Posamezniki pregledujejo svoje življenje in se sprašujejo o njegovi vrednosti, pri čemer soočajo tako pozitivne kot negativne vidike sebstva in bodisi dosežejo točko, ko sprejmejo svoje življenje, ne glede na to, ali je bilo dobro ali slabo, bodisi spoznajo, da je bilo življenje nesmiselno in žalujejo za »zapravljenim časom, /.../ oslABLJENO avtonomijo, izgubljeno iniciativo, zamujeno intimnostjo, preskromnemu posvečanju drugim, in /.../ spregledanimi identitetnimi potenciali« (Erikson 1998, 63). Če so v razreševanju omenjene krize uspešni, jih bo ta pripeljala do integritete ega, v nasprotnem primeru bodo zapadli v življenjski obup⁵⁵.

Življenjski obup se kaže v posameznikovem zavračanju svojega življenja, kar vodi v negativizem, zamerljivost, sovražnost, nezadovoljstvo in v končni fazi pripelje do regresije na stopnjo odvisnosti (Umek in Zupančič 2004). Integriteta ega pa po drugi strani pomeni, da sebe in svoje življenje sprejmejo kot nekaj, kar se je moralo zgoditi, ker zaradi določenih

⁵⁵ Življenjski obup Erikson opredeli kot »reakcijo na vse močnejše občutenje konca, zmedenosti in nemoči« (Erikson 1998, 61).

okoliščin niso imeli drugih alternativ: Lastne napake in pomankljivosti sprejmejo v svoj ego, razvijejo spoznanje o povezanosti sebe z drugimi ljudmi in se čutijo kot člen v verigi zgodovinskih generacij. Na ta način prekoračijo meje svojega sebe. V starosti vse kvalitete, ki so jih posamezniki pridobili dobijo novo vrednost (Erikson 1998), ki bi ji lahko rekli modrost⁵⁶.

Podobno kot Eriksonova teorija življenjskega cikla je tudi gerotranscendencna teorija psihosocialnega razvoja⁵⁷. Razvoj v smeri gerotranscendence po Tornstamu (2005) poteka od prve odraslosti naprej in doseže vrhunec v starosti, ko se odprejo nove perspektive življenja, razvijejo nove vrednote, ki se lahko razlikujejo od tistih, ki so jih posamezniki imeli v prejšnjih življenjskih obdobjih, kar pogosto privede do drugačnega razumevanja realnosti. Gerotranscendencna je v prvi vrsti posledica človekovega razvoja v starosti, čeprav nanjo vplivajo tudi dejavniki, ki lahko razvoj pospešijo (npr. bolezni ali osebne krize) ali zavrejo (npr. družbeno visoko vrednotenje dela).

Enako kot pri Eriksonovem modelu, po Tornstamu doseganje gerotranscendence ni samoumevno ali avtomatično. Gre za pozitivno razvojno možnost, ki variira od družbenih skupin do družbenih skupin in od posameznika do posameznika, kar pomeni, da lahko med starimi pričakujemo različne stopnje gerotranscendence (Tornstam 2005). V nadaljevanju predstavljamo izbrane elemente teorije⁵⁸, ki imajo po našem mnenju največjo razlagalno moč pri analiziranju (ne)nasilnih interakcij med partnerji in razumevanju pomena, ki ga moči (dominantnosti), konfliktom, odnosu in nasilju pripisujejo posamezniki, ki se približujejo tej razvojni stopnji.

Izbrane značilnosti ljudi, ki so dosegli visoko stopnjo gerotranscendence:

- 1) Strah pred smrtjo izgine v luči novega razumevanja življenja. Slednje vodi v ponovno odkritje radosti, ki se preusmeri od velikih dogodkov k bolj subtilnim izkušnjam.

⁵⁶ Modrost Erikson opredeli kot »informirano in neodvisno skrb za življenje ob soočanju z minljivostjo« (Erikson 1998, 61).

⁵⁷ Modela se kljub podobnosti pomembno razlikujeta. V Eriksonovi teoriji se integriteta ega primarno nanaša na združevanje elementov preteklega življenja, kar pomeni, da gre bolj za integracijski proces za preteklost v okviru enake pretekle opredelitve sveta, medtem ko proces gerotranscendence govori bolj o usmeritvi v prihodnost ali iz sebe, predvsem pa o spremembi v metaperspektivi od materialističnega in racionalnega sveta k bolj kozmičnemu in transcendentemu (Tornstam 2005).

⁵⁸ Za podrobno analizo kvalitativne vsebine gerotranscendence glej tudi Tornstam (2011 in 2005).

2) Pride do samo-konfrontacije, pri čemer posameznik odkrije tako dobre kot slabe vidike sebstva. Zmanjša se egocentričnost, sebstvo se umakne iz centra življenja. Okrepi se integriteta ega, saj posameznik dele svojega življenja začne razumevati kot celoto.

3) Samopodoba se ustali na nivoju, ki ga posameznik čuti kot primernega. Lahko pride tudi do samo-transcendence sebstva, ki jo Tornstam vidi kot premik od egoizma k altruizmu.

4) Kar zadeva družbene in osebne odnose se spremenita predvsem smisel in pomen odnosov. Oseba postane bolj selektivna in manj zainteresirana za površinske odnose. Poveča se potreba po samoti.

5) Prav tako pride do razlikovanja med sebstvom in družbenimi vlogami (v nekaterih primerih se pojavi potreba po prekinitvi igranja določenih družbenih vlog).

6) Pojavi se vsakodnevna modrost, ki se kaže v izogibanju pretiranega svetovanja. Okrepi se zavest, da ni univerzalnih resnic, sodb in nasvetov. Gre za preseganje meja med tem, kaj je prav in kaj ne, čemur sledita večja odprtost in strpnost do drugih. Do teh značilnosti se bomo v analizi intervjujev večkrat vračali. Zaenkrat je dovolj, da imamo v mislih, da razvoj v smeri gerotranscendence spremljajo nov pogled na svet in nove vrednote. Psihosocialni razvoj, ki se, kot trdimo, v starosti nadaljuje, lahko privede ljudi do tega, da nekateri začnejo morebitnemu nasilju v preteklosti pripisovati manjši pomen. V kolikor to drži, bo tudi zamerljivosti na stara leta manj, nasilje kot povračilo pa bo pri gerotranscendentnih posameznikih verjetneje izključeno. Umik in večja integriteta ega vplivata na večjo notranjo samozavest, ki pa hkrati botruje manjši potrebi po prevladi, nadzoru, vodilnem mestu v odnosu. Nove bolj altruistične vrednote in vsakodnevna modrost se odražajo v večji odprtosti in toleranci, kar pomeni, da se število konfliktov zmanjša oziroma, da nestrinjanja med partnerjema redkeje eskalirajo. Zadovoljstvo z življenjem in kvaliteta odnosa se posledično izboljšata. Razvoj v smeri gerotranscendence pri nekaterih posameznikih opaža tudi Miran Možina:

Ta koncept gerotranscendence o katerem sva se tudi veliko pogovarjala, opozarja, da zadnja faza ni nujno samo faza propadanja in pot navzdol. Lahko je na nek način tudi preurejanje nekih prioritet. Tako, da je ta koncept z vsemi značilnostmi, ki so tam zajete, tudi moja izkušnja. /.../ Ne vem, ali naj grem po vrsti, po značilnostih, ki so tam zajete, ali če ti samo omenim, da se strinjam z vsemi tistimi

alinejami opisa gerotranscendence, in da se lahko seveda vse to kaže v partnerskem odnosu. /.../ To je nekaj, kar lahko tudi kompenzira, ali je nekakšna protiutež vsem tem težkim stvarim, ki jih starost prinaša. (Možina, 2016)

Nasprotno pa se lahko posamezniki po upokojitvi v socialnopsihološkem razvoju 'zataknejo', kot temu pravi Tornstam, in bolj verjetno zapadejo v 'življenjski obup', kot ga imenuje Erikson. Zanje je dosti bolj verjetno, da se bodo na vse pretege trudili ohranjati življenjske vzorce srednjih let, kar pa postaja z leti zaradi morebitnih bolezni, zmanjšane ekonomske moči in socialnega statusa vse težje in lahko vodi do prenekaterih iritacij in frustracij:

Teško bi zdaj spregledal fizične spremembe, saj so te po petinsedemdesetem letu tako ključen vidik, da bi ga težko zbrisali. Zdi se mi, da ravno okoli tega nastaja veliko teh iritacij. Nekdo, ki mu popuščajo moči, sam sebe težko prenaša; hitreje se vznemiri in nestrpno odreagira. Na drugi strani nekdo, ki je ujet v ta odnos – ker ne moreš reči, fino je bilo s tabo živeti, dokler si bil samostojen, zdaj, ko pa rabiš toliko neke pozornosti in nege, pa pojdi. Nekako ostaneš v tem odnosu in potem se te ponavljajoče neprijetnosti dogajajo na obeh straneh. /.../ Zanje so izgube zelo težke in grenijo. Tako da imaš potem dve temeljni liniji tega patološkega razvoja: depresija in agresija. V Sloveniji je več depresivnih sindromov. Ljudje 'scagajo' na nek način. Seveda je pa tudi agresivnosti veliko in kot sem omenil, če se to kombinira še z alkoholom, je to potem ta tipična zgodba (Možina 2016).

Preden preidemo na rezultate intervjujev in njihovo analizo, velja opozoriti, da je razlika med 'pozitivnim' oziroma 'uspešnim' in 'negativnim' oziroma 'neuspešnim' psihosocialnim razvojem, kot smo jo opisali v tem poglavju, 'idealno tipska' in normativistična. V realnosti bomo le izjemoma našli ljudi, ki bi glede vseh značilnosti sodili v točno določeno in teoretično zamejeno tipologijo. Pogosteje bomo naleteli na ljudi, ki bodo v svojih značilnostih zgolj 'bližje' enemu ali drugemu tipu.

6.3) Razmerje moči med partnerjema po upokojitvi

Za družbe tako imenovanega zahodnega sveta velja, da so moški in ženske postavljeni v hierarhično razmerje, pri čemer so ženske družbeno konstruirane kot Drugi in torej v podrejenem položaju glede na Prvi moški spol (de Beauvoir 1998).

Spolna neenakost ni zgolj dohodkovna neenakost, ki bi odražala razlike v ekonomski moči, temveč se odraža tudi v ideološki delitvi odgovornosti in dolžnosti glede na sfero delovanja. Delitev je povezana z gospodinjsko funkcijo ženske, ki se je s pomočjo materinske ideologije zasidrala v zasebni sferi. Ann Oakley (2000) začetek procesa domestifikacije in privatizacije žensk v 'zahodnem' svetu zgodovinsko umesti v obdobje zgodnje industrializacije. Od 19. stoletja naprej lahko tudi pri nas govorimo o polariziranem svetu produkcije, ki jasno loči med moško (javno) in žensko (zasebno) sfero delovanja. Ker pa je v kapitalizmu cenjeno le delo,

ki je bilo realizirano na trgu preko mehanizma blagovne menjave (Rutar 2013), se je preko patriarhalne ideologije legitimiziral sistem spolno diferenciranega vrednotenja 'produktivnega' dela v javni, ter reproduktivnega in skrbstvenega dela v zasebni sferi.

Tudi množični vstop žensk na trg dela, za katerega je pri nas že dobrih šestdeset let značilen visok delež polno zaposlenih (Jogan 2004) in vsaj od osemdesetih let naprej visoko izobraženih žensk (Rener in Kralj 2015), kot tudi zaposlovanje pripadnikov obeh spolov za polni delovni čas in relativno majhna plačna verzel med spoloma na ravni celotne populacije, ni bistveno spremenil položaja žensk v zasebni sferi. Ideologija, ki narekuje privatizacijo in domestifikacijo žensk, oziroma strogo ločevanje med družinsko zasebnostjo žensk in politično javnostjo moških, ki polarizira socialne ideale moškosti in ženskosti (Rener 2008), se je izkazala za še kako vztrajno.

Moški (lastna in družbena) pričakovanja izpolnijo 'zunaj doma', kjer so tudi merila uspešnosti in družbenega priznanja, ženske pa 'znotraj doma' preko opravljanja dolžnosti, ki se nanašajo na vlogo gospodinje (skrb za gospodinjstvo, materinstvo in družinsko življenje) in kjer podobno ovrednotenih meril ne moremo najti: »Gospodinjsko delo je privatizirano in družbeno izolirano, kar pomeni, da samo po sebi ne omogoča potrditve in zato se mnoge ženske trudijo, da bi tako postalo, kar utrujejo z argumentom, da gre za večji, boljši, zahtevnejši in pomembnejši ustvarjalni proces. /.../ To je tudi poskus izražanja individualnosti« (Oakley 2000, 240–241).

Ženska individualnost se torej deloma izraža v družinskem potrošnem⁵⁹, odnosnem⁶⁰ in gospodinjskem⁶¹ delu. Tudi zaposlene ženske se temu ne izognejo: za razliko od 'klasičnih' gospodinj, katerih naloga in prostor je 'varovanje ognjišča', je zanje značilna 'dvojna navzočnost' (Bimbi, Balbo in Saraceno v Rener 2000). To pomeni, da so ob zaposlitvi vselej tudi matere in žene in kot take odgovorne za upravljanje družinskega življenja vključno z odgovornostjo za ujemanje družinskega z drugimi socialnimi časi (Rener 2000). Za moške težko trdimo enako. Povedano drugače, osrednja vrednost moškega izhaja iz plačanega dela, ki ga opravi v procesu produkcije, in osrednja vrednost ženske v vzdrževanju družine oz. v delu brez plačila v zasebni sferi.

⁵⁹ Potrošno delo zajema organizacijo potrošnje, nakupov, transporta ipd. (Rener 2000)

⁶⁰ Odnosno delo obsega negovanje bolnih, skrb za stare, blaženje frustracij, ustvarjanje prijetnega počutja ipd. (Rener 2000)

⁶¹ Gospodinjsko delo sestavljajo repetitivna vzdrževalna dela, kot so čiščenje, pripravljanje obleke, hrane, stanovanja ipd. (Rener 2000).

Respondenti v naši raziskavi od tega vzorca bistveno niso odstopali. V večini partnerstev je bila moč pred upokojitvijo med partnerjema porazdeljena tako, da je moški zasedal dominanten položaj⁶². Moška dominantnost se je kazala pri sprejemanju večjih skupnih odločitev in na sploh v večji asertivnosti:

So stvari, ki sem jih jaz odločala, ko mogoče njega ni bilo. So bile pa stvari, kar se pa tiče..., da je bilo kaj takšnega večjega, ali kupiti, ali uštimati – tam se je pa bolj on angažiral. Vera, 95 let

V večji meri mož. Mož je to sprejemal, jaz sem se s tem strinjala, seveda, nekje sva morala biti in to si tako vzela. Če nimaš denarja, da bi kupil stanovanje, moraš nekaj odplačati, doplačati. Pač takole. Danica, 71 let

Jaz sem ji vsak mesec dajal določeno kvoto denarja in ona je to prevzela kot naložbo. Vodila [gospodinjstvo], točno, še danes imam knjige: kar ji je ostalo, je prenesla v saldo za naslednji mesec. Skrajno poštena. Jaz sem jo moral siliti, da si je kupila nove čevlje, novo obleko, nov plašč. Jaz sem jo posilil s tem. Ona je bila skromna žena. Milan, 92 let

V izjavah se odraža naturalizacija spolne asimetrije v partnerstvih: ni opaziti, da bi koga asimetrična porazdelitev moči, kot tudi tradicionalna⁶³ delitev dela pred upokojitvijo, motila.

Imela sva sicer vsak svoj denar, ampak te splošne stvari, v glavnem položnice in kar se hiše tiče je v glavnem mož poravnal. Jaz sem pa skrbela za hrano, za hišo, za pospravljanje in tako naprej. Mož je ko je prišel, poskrbel tudi za vrt. Prej smo drugje živeli, je bil večji vrt in je veliko delal na vrtu, kadar je bil doma. Dragica, 75 let

On je hodil tudi popoldne delat. Fušat po domače povedano. Vse drugo sem imela pa jaz čez: otroke, vrt, šolo, zdravnika z otroki. Danica, 71 let

Ker je bil mož veliko zdoma, sem morala gospodinjstvo sama voditi. Tudi ko je sin še v osnovno šolo hodil, sem mu morala pomagati. Vera, 95 let

Pogost motiv, ki ga indirektno ali direktno vidimo v izjavah, kot so 'ko je prišel', 'hodil tudi popoldne delat' in 'veliko zdoma', je precejšnja odsotnost oziroma manjša vključenost moškega v družinsko življenje: ne moški, ženska se je pokazala kot osrednji producent zasebnosti. V narativih respondentk se je čutilo, da je razmeroma velik del identitete vsake od njih vezan na delo, ki so ga opravljale v družinskem življenju⁶⁴. Nasprotno pa se je identiteta moškega pogosto zčila z njegovim poklicem, saj je zaposlitev osnovna dimenzija v paketu, ki definira moškost in spoštljivost (Townsend 2002). Slednje lepo ponazori Bine.

⁶² Pri sedmih od trinajstih je bil pred upokojitvijo dominanten moški, v dveh primerih ženska, pri štirih parih pa je bila moč enakomerno porazdeljena med partnerjema.

⁶³ Zaznana tradicionalna delitev dela med partnerji v Sloveniji ni presenetljiva, saj so jo zaznale raziskave te in mlajših generacij (npr. Ule 1977; Ule in drugi 2003; Rener in drugi 2006; Sedmak in Medarič 2007).

⁶⁴ Nekatero avtorice celo govorijo o ženskem produkcijskem načinu, ki pomeni »pripravljenost in sposobnost oblikovati afektivne odnose, identifikacijo s pomembnimi drugimi ter sposobnost zaznavanja in zadovoljevanja njihovih potreb« (Prokop v Rener 2000, 287).

Jaz sem čisti menedžer. Tristo procenten menedžer. Ne morem tega spraviti ven. Tega ne morem spraviti iz krvi. Tako kot ne morete mamilu spraviti. Jaz sem..., pod mamilom tega mojega delovanja in še narava zaenkrat [potrka po lesu]... mi daje to čisto glavo, mentalnost, pa karakter živahen. Kaj čem pol. Ko bo vse to crknilo, potem bom pa tudi jaz drugačen. Bine, 88 let

Dejstvo, da je osrednji del ideologije ženskosti vezan na delo, ki ga opravi v zasebni sferi, in osrednji del ideologije moškosti na delo, ki ga opravi v javni sferi, je z vidika razmerja moči med partnerjema ob upokojitvi bistvenega pomena. Čeprav so o šoku ob upokojitvi poročale tudi mnoge ženske (predvsem tiste, ki so se ali so jih predčasno upokojili), bi lahko metaforično zapisali, da ženski ob upokojitvi ostane vsaj ena navzočnost, medtem ko moškemu nobena.

Moram reči, da je bil to zame, za razliko od mojega moža velik šok. Šok je bil zato, ker se jaz nisem prej pripravljala na to. A veste, jaz sem računala, da bom še kakšnih osem let delala in da bom imela čas, da se bom na to psihično pripravila. Samo to je pa potem prišlo iznenada in nisem bila na to pripravljena. In to je bil šok in to me je čisto pogrnilo. /.../ Ko sem ostala doma, sem čuvala otroke, vnuke, tukaj v hiši, dokler niso šli v vrtec, in tudi potem ko so šli, če so zboleli, sem jih jaz čuvala, pa sem se zmenila, če sem šla delat. Tako, da sem bila presrečna in zadovoljna, če sem jaz lahko čuvala vnuke. Glej, to sem naredila sebi dobro, sem si krepila samozavest, in otrokom in državi. Danica, 71 let

Ja, veste, šok je bil. /.../ Ampak sem si našla delo pri eni privatnici za Bežigradom. Šiviljstvo je imela. Sem hodila pomagat.. Osem let. Zelo mi je bilo dobro. No, potem ko je pa hči rodila dvojčke, sem rekla, zdaj moram jaz pa nehati. Bom pa njej pomagala. Sem pa nehala in njej hodila pomagat, dokler ni bil tamal star dve leti in je šel v vrtec. To so bili trije za čuvati. No, sem k njej hodila in sem bila zadovoljna. Nikoli nisem zbolela v tem času, da bi kakšno bolezen dobila, ali gripo ali kaj. Zato ker veš, da moraš nekemu pomagati. To je psihično. No, in to je bilo lepo. Potem sem pa nehala tam delati, sem pa hčeri pomagala. Veronika, 78 let

Upokožitev je takrat predstavljala močan čustveni obrat za oba, ki si ga nisva predstavljala. Ne eden ne drugi, in to je prineslo svoje probleme. Ona je posvetila svoj čas vrtu in njenim dejavnostim, mene je strašno motilo. Motilo me je vse, kar je bilo izven mojega dotakratnega ritma. Prej sem šel v službo in prišel nazaj. Potem pa nisem vedel, kaj naj cel dan počnem. Metod, 89 let

Čeprav z upokojitvijo na družbenem statusu izgubita oba spola, je bila upokožitev za ženske, ki so bile bolj vpletene v družinska in skupnostna socialna omrežja, manj 'tragična', saj so jim prav ta omrežja pomagala pri socialni integraciji v starosti. Ženske v našem vzorcu so si prav tako pogosteje kot moški po upokojitvi našle dodatno plačano delo. Nekatere so se za to odločile, ker so bile v povprečju 3,5 leta mlajše⁶⁵ od svojih partnerjev in so čutile, da so še sposobne delati (skoraj vse so bile upokojene predčasno in/ali so se upokojile pred partnerjem), drugim je dodaten prihodek omogočal ekonomsko neodvisnost od partnerja, tretjim pa je šlo preprosto za način preganjanja dolgočasje.

⁶⁵ Pri povprečju smo izpustili enega respondenta, ki je imel 18 let mlajšo ženo iz drugega zakona.

Midva sva tudi nekaj let delala, tri ali štiri leta, v Avstriji na začasnem delu. /.../ In seveda tisto delovno dobo so oni meni všteli zraven v Slovenko, da sem imela pogoj za predčasno upokožitev, pokojnine pa zato nisem dobivala. Tako da sem potem pri šestdesetih dobila še avstrijsko pokojnino, ampak do takrat je bilo pa hudo. /.../ Bi morala biti popolnoma odvisna od moža. Saj bi tudi lahko bila, ker je stal ob strani, ampak kdo si pa ne želi biti samostojen, če si vse življenje nekaj delal, če si gradil hišo, če si otroke gor spravljaj, če si vse, vse. Zdaj si pa ostal takole. In sem se takrat odločila, da si moram najti delo. In sem si ga tudi našla. Lansko leto sem šele nehala, no, še zdaj grem dvakrat na mesec. Danica, 71 let

Recimo, meni je bilo prekmalu s petinpetdesetimi leti it. Zdrava sem bila, obvladala sem svoje delo, mož je bil veliko zuna j... Sin je tudi že po svoje ..., pa dekle, pa službo. In bi bilo malo ..., bolj dolgčas. Tako, da mi je zelo pasalo ... Saj, če ne bi potem računalniško pa to ..., tisto me ni potem več zanimalo, da bi se še bolj v tisto vključila. Tako, da sem bila po tem stara petinšestdeset let in sem ostala doma. Vera, 95 let

Za nekatere 'poslovno uspešnejše' moške je je pomenil prehod od zaposlitve v upokožitev popolno spremembo:

Upokožitve se ne veselim. Upokožitev prekine življenjski tok. So pa s tem povezana razna vprašanja, kot je ali boš še vedno lahko kaj počel, česa ne boš več mogel početi, potem je tu še vprašanje denarja, ali ga bo zadosti. /.../ Ko pa sem se upokožil, se mi je zdelo, kot da sem padel iz nebeškega cesarstva na nulo in so drugi name gledali, kot bi bil pasji drek. Metod, 89 let

Prej ste bil bolj suveren, močnejši, večji kralj na Betajnovi, kot pa potem, ko ste..., od penziona naprej pa nimate več nobene hrbtenice, ki bi vas podpirala. Bine, 88 let

Problem, ki se je pri moških izkazal kot izrazitejši v primerjavi z ženskami, je bilo pomanjkanje smiselne usmeritve. Do podobnih ugotovitev se je pred dobre pol stoletja dokopal Peter Townsend (1957) pri raziskovanju krize ob upokožitvi med delavskim razredom: čeprav izguba (dela) dohodka postavi na človeška življenja določene omejitve, gre pri krizi ob upokožitvi za več kot monetarno izgubo, predvsem moški so oropani statusa preskrbovalca in občutka, da so svojim družinam potrebni. V ozadju tega pa je čutiti še vpliv ideje, da je dom v osnovi ženski teritorij, kjer je moški na ravni vsakdanjega življenja marginalna figura (Phillipson in drugi 2002).

Dejstvo, da je se je tudi pri odgovorih respondentov v naši raziskavi zdelo, da ženske po upokožitvi izpolnjuje prav skrb za partnerja, dom in vnuke, medtem ko za moške te dejavnosti z izjemo zadnje niso toliko izpolnjujoče, kaže na počasen tempo doseganja spolne enakosti v zasebni sferi.

Moški so imeli tudi pri skrbi za vnuke, z izjemo enega, v času skupnega življenja sekundarno vlogo. To v določeni meri odseva tudi ugotovitve raziskave, ki so jo opravili Stratton in drugi (2007), da moški niso tako aktivni ohranjevalci sorodniških vezi kot ženske, ki imajo

močnejši občutek družinske dolžnosti. Gre predvsem za to, da se s temi dejavnostmi ne identificirajo v enaki meri kot ženske, za katere je družinsko življenje vedno predstavljalo močan vir identifikacije, kot je razvidno iz spodnjih izjav.

Ko sva enkrat dobila vnuke ..., to je bila babi ves dan naokoli, vnuke je cel dan crkljala. Milan, 92 let

Ona ne čita tako rada kot jaz, ampak je velika gospodinja. Ona v prostem času rada peče, kuha. Ampak odkar so vnuki, je vsak prosti čas z vnukom, je bejbisiter. Ja, smešno sploh vprašati, kaj ona dela. Prej se je z avtom vozila k hčeri, zdaj pa smo se preselili bližje, smo le dve ulici stran. Potem ima pa kužka. Bine, 88 let

Podobno velja za delo, ki je povezano s skrbjo za partnerja. Skrbstveno delo je lahko za oskrbovalca fizično in psihično izjemno naporno. Povezano je ali z negativnimi občutki, ali z občutkom koristnosti, pač odvisno od subjektivnega doživljanja. V naši raziskavi so intervjuvanke skrb za partnerja pogosteje povezovale z zadovoljstvom in občutkom, da so za nekoga koristne. Moški so skrb za partnerico povezovali z neprijetnostmi in oskrbovanja niso videli kot dejavnosti, ki bi osmišljala njihovo življenje. Razliko glede na spol pripisujejo kulturnim in družbenim normam, v katerih je vloga skrbnice močno vpeta v žensko identiteto, o čemer smo že govorili.

Ja, morala sem biti večinoma doma. Nekako je šlo, edino kadar sem imela kakšne opravke, ali za sebe, da sem mogla k frizerju iti pa to. Sem imela eno gospo, ki je prišla za tisti čas, da je bila pri njemu. Samo vam bom povedala kako je bilo. Sem domov prišla, je bilo ta prvo, joj, mami, lulat. Sem rekla, poglej, saj je bila vendar gospa tukaj. Pa je rekel [gospe], da ne, da mora počakati, da mama pride. Take malenkosti, si pa videl, da te vseeno upošteva, pa, da te še nekje... Je tudi bilo nekaj v zadovoljstvo. Vera, 95 let

Moram reči, da sem se dobro počutila. Ne v tem smislu, ker bi bil prizadet, ampak da sem mu lahko pomagala. Zelo dobro. Sploh nisem premišljala o tem, če bo kaj drugače. Dokler bom zmogla, sem rekla, mu bom pomagala. Pride pa seveda faza, ko ne zmoreš več in takrat nastane problem. To mi je šlo samo za to, da bo lahko doma, da mu bom lahko pomagala. Da bo okreval. Nikoli nisem razmišljala, kaj bo, če ne bo. Hvala bogu, tako daleč ni prišlo, ampak če bi... To je pa že druga zgodba. Danica, 71 let

Tudi mi je bilo nerodno, da bi ženo umival, potem ko je naredila veliko ali majhno potrebo v plenico. Tega nisem mogel. To so potem sestre delale. Dokler je bila tukaj. Potem, ko je šla v bolnico, pa, bila je v bolnici samo deset dni, potem je umrla. Milan, 92 let

Pomembna razlika med moškimi in ženskami po upokojitvi se je pokazala tudi v družabnem življenju. Moški so se s prijatelji in sorodniki družili manj pogosto kot ženske, prav tako so poročali o manjših socialnih omrežjih, ki so bila pri vseh respondentih vezana skoraj izključno na sorodstvo, medtem ko so ženske pogosteje poročale o omrežjih, ki so bila integrirana v bivalno okolje ali celo o opornih omrežjih širšega bivalnega kroga. Podobno so Melchiorre in drugi (2016) v raziskavi zlorab starih moških ugotovili, da moški v primerjavi z

ženskami prejemajo manjšo socialno oporo iz neformalnih omrežji. Posledično imajo ženske življenjske stile, ki so bolj povezani s širšim družbenim okoljem in se za podporo zanašajo na več različnih virov, medtem ko se moški pogosteje zanašajo zgolj na partnerko. Del razlage najdemo tudi v Townsendovi raziskavi, ki je poudarila pomen plačanega dela za moške kot sredstva integracije v skupnosti (Townsend 1957).

Če temu dodamo že omenjeni padec socialnega statusa, odsotnost pomembnejše življenjske usmeritve in pogosto odločitev žensk za dodaten zaslužek, bi pričakovali, da bodo moški imeli do upokojitve negativen odnos, saj so rezultati potrdili, da je njihova moč (tudi v partnerstvu) bolj kot pri ženskah temeljila na virih iz javne sfere. Usahnitev teh virov pa je objektivno okrepila položaj žensk v partnerstvih, saj so imele v zasebni sferi več virov in kompetenc, zaradi česar bi jo ženske lahko povezovala s pozitivnimi občutki. Vendar subjektivno izražen odnos do upokojitve ni bil povezan s spolom.

Možno je, da se odnos do upokojitve bolj kot s spremembo v statusu povezuje z zadovoljstvom na delovnem mestu. Pri ljudeh, ki so radi opravljali svoje delo in se v službi s sodelavci bolje razumeli, bi denimo lahko pričakovali negativen odnos do upokojitve, medtem, ko bi lahko bil pri tistih, za katere je služba predstavljala 'nujno zlo' in se na delovnem mestu niso dobro počutili, bolj verjetno pozitiven⁶⁶, na kar napeljujejo spodnje izjave.

Če imaš dobro službo, oziroma če se razumeš v službi, pa da z veseljem delaš, greš težko v pokoj. Bi še kar delal. Vera, 95 let

Jaz sem zelo rada delala / ... /. Devetnajst nas je bilo, kot družina. Zelo težko sem šla v penzijo, ampak sem mogla iti, ker so rekli ... Tri so nas upokojili. Danes nisem vedela, so rekli, jutri pridi podpisati za upokojitev. Sem rekla, zakaj pa jaz? Je rekla, ja, na vrsti si. Veronika, 78 let

Jaz sem to pogrešal, ko sem šel v penzion. Pogrešal sem še tiste stare prijatelje, ki so še ostali [v službi]. Oni so bili malo mlajši od mene in so mogoče še kakšne dve, tri leta delali. To mi je mogoče kar malo manjkalo, ali pa tisti ritem. Matej, 70 let

Jaz sem šel z veseljem v pokoj. Ni bilo nobenih zadržkov, ali pa da bi si želel še kaj. Ivan, 86 let

Ne vem, da bi pa službo zelo pogrešala, ne. Ne vem, je bil tudi v službi napor, po svoje. Maruša, 89 let

Po upokojitvi do spremembe v delitvi dela z eno⁶⁷ izjemo ni prišlo. Presenetljivo je, da do spremembe ni prišlo v partnerstvih, za katera je bila značilna simetrija ali obrat v razmerju

⁶⁶ Podobno bi lahko veljalo tudi za vrsto dela, ki jo opravljajo: pri bolj kreativnih in dinamičnih poklicih bo upokojitev bolj verjetno povezana z izgubo zadovoljujoče dejavnosti, medtem ko bo pri takšnih, ki so opravljali monotona in repetitivna dela, upokojitev nadvse dobrodošla, vendar tega v raziskavi nismo zaznali.

⁶⁷ Sprememba v delitvi dela se je zgodila le pri paru, za katerega je bila pred upokojitvijo značilna atadicionalna delitev dela, ki pa je bila najverjetneje posledica dejstva, da je bila ženska alkoholičarka in da se moški ni mogel

moči, saj bi pričakovali, da si bodo partnerji vsaj v teh tipih partnerstev ob odsotnosti drugih obveznosti (predvsem tistih, ki izhajajo iz dela) domača opravila razdelili bolj egalitarno oziroma atradicionalno (tako da bi moški prevzel opravljanje več domačih in gospodinjskih opravil).

Jaz bolj na vrtu delam, kar je takega fizičnega dela, tudi pri gospodinjstvu malo pomagam. Ona ima pa čiščenje zdaj. Malo stanovanje čisti, pa nabavlja robo, kar je za hrano kaj, pa z financami se tudi – mislim, ona ima finance čez. Matej, 70 let

Ne vem, da bi se kaj posebno spremenilo. On nikoli ni bil, da bi kaj po hiši naredil. Ni bil, to sem vse jaz. Otroke sem imela navajene, sem rekla, punce, če bi rade, da bi kam šle, bomo vse zrihtale in bo. Zato da bi kdaj posesal, pa kakšno reč, to pa sploh ne. Ni bil. Marjana, 90 let

Ja, po upokojitvi sem še delala. Saj sem bila stara šele 60 let. Kuhala vse. Služkinja je šla na svoje. Potem sem skos za moža skrbela. Kuhala sem vedno jaz. Kuhala sem lahko, malo pospravljala. Vida, 93 let

Ne vem kako navdušen s pospravljanjem ni bil. To ga še zdaj žrem, kako ješ, pa drobiš, pa svinjaš pa to. Edino nekaj. Posodo pa tolikokrat pomiva. Maruša, 89 let

Eno leto po upokojitvi sem firmo ustanovil. Žena pa je delala še naprej, kar je počela celo življenje. Ona je vodila gospodinjstvo, nabavo, kuhinjo, skrb za otroke. Vse to je bilo po njeno, v to se sam nisem spuščal. Milan, 92 let

Ne, ne. To sem bil pa strogo, to je bilo pa..., ne jaz sem vrt urejeval. Jaz sem iz trgovine nosil, sem hodil v nabavo, ker sem trgovino obvladal. Sem bil hitrejši. Kadar ženske spustiš v trgovino, ni..., jih tri ure ni ven. Jaz sem pa to vse v pol ure ukomandiral. Vse pripeljal domov, gor prinesel in tako naprej. Vsa težaška dela opravil, vendar pomival, prah brisal, pospravljaj nisem nikoli. To sem bil odmaknjen od tega. Saj nisem mogel v aktivnem življenju tega početi. No, lahko bi. Bine, 88 let

Kontinuiteta v tradicionalni delitvi dela kaže na to, kako močno je ta zasidrana, potrjuje identifikacijo ženske z vlogo gospodinje in skrbnice, ter govori o patriarhalnem družbenem in kulturnem okolju, v katerem so respondenti živeli.

6.3.1) Spremembe v statusu moškega in ženske po upokojitvi in partnerski odnos

Čeprav je razumno pričakovati, da bo od neke starosti dalje, »moški z vsakim dodatnim letom postal šibkejši, ne le fizično in telesno, temveč tudi družbeno« (Hearn 1995, 100), pri večini intervjuvancev, ki smo jih proučevali, do obrata v razmerju moči ni prišlo. Obrat v razmerju

zanesti nanjo, da bi opravila tradicionalno ženske vloge. Po ozdravitvi od alkoholizma jih je namreč začela opravljati.

moči smo zasledili le pri dveh intervjuvancih⁶⁸. Razmerje moči po upokojitvi je bilo pri petih intervjuvancih simetrično, pri petih je bil dominanten moški, pri treh pa ženska.

Za razliko od intervjuvancev pa so oskrbovalke v fokusni skupini identificirale več partnerstev z asimetrično porazdelitvijo moči⁶⁹. Še bolj presenetljivo je bilo, da so približno enako pogosto poročale o zakoncih, pri katerih je bil dominanten moški, kot o zakoncih, pri katerih je imela glavno vlogo ženska. Menile so, da bi pri slednjih lahko šlo za obrat v razmerju moči.

Prej je bil ata direktor, zdaj je pa mama direktor. Klara, ZOD⁷⁰

Ampak tako, prej je on njo, potem je pa ona dobila moč. Tudi dobil je kakšno. Se je maščevala za tisto. Ta sistem po moje v bistvu velikokrat drži. Tudi če ni tako fizično realiziran. Anka, ZOD

Samo jaz vidim, da so dostikrat ženske tiste, ki vodijo. Anja, ZOD

Ker so mlajše in mogoče bolj zdrave. V večini. Od moških. Nada, ZOD

V nadaljevanju bomo predstavili simetrično in asimetrično konstelacijo razmerja moči med partnerjema po upokojitvi, posebno pozornost pa bomo namenili primeroma, kjer je do obrata prišlo (diskontinuiteta).

6.3.2) Asimetrično razmerje moči - kontinuiteta

Razmerje moči med partnerjema se po besedah večine respondentov ni spremenilo: moški in ženske, ki so imeli dominanten položaj v partnerstvu pred upokojitvijo, so ga imeli tudi po upokojitvi. Z vidika življenjskih potekov bi lahko rekli, da je star človek »rezultat osebnih življenjskih izkušenj, kulture, v kateri si jih je pridobil, ter zgodovinskih, izobrazbenih in družinskih vplivov« (Rener 1997, 45). Bolj ko je življenjski potek določene generacije institucionaliziran in starostno stratificiran, manjšo varianco lahko v starosti pričakujemo med pripadniki te generacije. Ker je značilnost povojne generacije ravno precejšnja togost v življenjskem poteku, lahko predpostavljamo, da bo ta generacija ohranila »vrednote časa, v katerem je odraščala vse življenje« (Hojnik-Zupanc 1997, 55), denimo: jasno opredeljen položaj ženske in moškega v družbi, ali asimetrično porazdelitev moči v partnerskem odnosu.

⁶⁸ Pri dveh primerih smo opazili obrat iz asimetrične porazdelitve, v kateri je dominantni položaj v partnerstvu zasedal moški, v simetrično in v asimetrično – dominanten položaj zasede ženska - porazdelitev moči. V nobenem primeru ni prišlo do obrata iz razmerja moči, v katerem bi imela pred upokojitvijo dominantni položaj ženska, v razmerje moči, kjer bi imel dominantni položaj po upokojitvi moški.

⁶⁹ Samo ena oskrbovalka je poročala o enem primeru simetrične porazdelitve moči med njenimi oskrbovanci.

⁷⁰ Zavod za oskrbo na domu.

Naši rezultati so na prvi pogled notranje skladni tudi s tako imenovano teorijo kontinuitete, ki jo je začrtal Maddox (1968) in kasneje razvil Atchley (1971). Teorija kontinuitete zagovarja tezo, da skuša star človek ohraniti vedenjske vzorce prejšnjih življenjskih obdobj skozi prilagoditve, ki jih zahteva nov zdravstveni, ekonomski ali družbeni položaj. Po tej teoriji objektivne spremembe v statusu ne privedejo do obrata v razmerju moči, temveč kvečjemu še bolj izkristalizirajo osrednjo osebnostno nit posameznikov. Še več, bolj ko posamezniku uspe ohraniti prejšnje življenjske vzorce, bolj zadovoljen bo s svojim življenjem. Če slednje drži, potem težko pričakujemo, da si bosta posameznika po desetletjih skupnega življenja prizadevala za spremembo strukture zakonskega življenja.

Po drugi strani pa lahko za kontinuiteto najdemo tudi bolj materialno razlago. Dominantni položaj moškega je lahko preprosto logična posledica večje ekonomske moči, ki se odraža v višjih pokojninah⁷¹.

Kako, da so oskrbovalke za razliko od intervjuvancev opazile enak delež partnerstev, kjer je bil dominanten moški, in takšnih, pri katerih je bila dominantna ženska. Za ta partnerstva sicer ne vemo, kakšno je bilo razmerje moči pred upokojitvijo, lahko pa glede na prevladujoče družbene vzorce, ki so značilni za to generacijo, predpostavljamo, da so bili vsaj pri nekaterih pred upokojitvijo dominantni moški. Kar lahko pomeni, da se z upokojitvijo ne zmanjša le moč moškega, temveč da moč žensk v intimno partnerski zvezi po upokojitvi naraste. Da bi bolje razumeli, kako se lahko razmerje moči med partnerjema spremeni po upokojitvi, si podrobneje pogledjmo dva intervjuvanca, pri katerih je do spremembe zagotovo prišlo.

6.3.3) Diskontinuiteta

Pri dveh partnerstvih je prišlo do spremembe v razmerju moči, ki pa je ne moremo povezovati zgolj z objektivnimi spremembami v statusu enega ali drugega partnerja: Danica, ki si je izborila enakopraven položaj v partnerstvu, in Metod, ki je dominantni položaj v partnerstvu prepustil ženi.

6.3.3.1) Danica

Danica se je vse življenje borila za svojo samozavest. Pogosto so jo prevzemali malodušje in občutki tesnobe. Njen mož je veliko dal na moški ponos, zaradi česar se je velikokrat počutila

⁷¹ Po podatkih Evropske komisije (2013) imajo moški v Sloveniji za slabo tretjino višje pokojnine.

podrejeno. Z veliko težavo se je postavila zase in si pogosto možu ni upala povedati, da jo nekaj moti. Pri konfliktih je največkrat popuščala.

Tako kot vsi moški zelo spoštuje svoj ego. Je močan pri večini. Moški ponos je tisto, ker je nekaj posebnega in to moraš spoznati in upoštevati. Samo, da te ne ogroža. Saj naj vzgaja ta ego v sebi, samo da ti nisi pri tem ogrožen. Preveč. Saj do ene mere si, ker se čutiš tako bolj od spodaj.

Pred upokojitvijo sta bila z možem pogosto okupirana z različnimi dejavnostmi, od vzgoje otrok, do zidanja hiše, zato ga je 'zares' spoznala šele po upokojitvi.

Marsikdaj se zgodi, da partnerja vsaj v določenih segmentih, prav spoznaš, ko se upokojiš, ko si z njim 24 ur. Slabo, minuse in pluse.

Upokojitve se ni veselila, ker se je bala, da bo postala popolnoma ekonomsko odvisna od moža. Poiskala si je dodaten vir prihodka; trikrat tedensko je hodila delat, likat in pospravljat. Delo ji je prineslo finančno neodvisnost in večjo samozavest. Zaradi problemov s tesnobo in ponavljajočimi se negativnimi sanjami se je odločila za pomoč v psihiatrični ambulanti. Stvari so se začele spreminjati. Z možem sta se začela pogovarjati o stvareh, o katerih se prej nista mogla.

Midva sva bila poročena 50 let, ampak so bile določene stvari, ki sva jih lahko šele zdaj po 50 letih odkrila, se odprla in tako.

Naučila se je vplivati na moža in mož je postal manj zamerljiv, bolj dovzeten za njene potrebe in odprt do njenih želja. Pri konfliktih je večkrat popustil.

Saj to smo se v tej ambulanti čuda tega naučili. Hvala bogu! In zdaj je pa to čisto drugače in veliko lažje. Ampak koliko let je to trajalo. Saj ljudje smo različni. Saj ne moreš drugače pričakovati. Saj si ga ne moreš tako prilagoditi. On pa ne tebe. Samo koliko si potem to sposoben v sodelovanju in na kompromise. Ker tole, da sta dva človeka toliko let skupaj, to ni tako enostavno. To je umetnost že, če ti to rata.

Ko moža ni uspela prepričati, da podre drevo, ki jo je motilo in glede katerega sta se tri leta kregala, je zbrala pogum in ga požagala sama. S tem je v odnosu postala enakopravna partnerica. Na dolgi rok se je kvaliteta odnosa izboljšala.

Tukaj smo imeli eno drevo, magnolijo. In je zbolela. In je bila že grda. Pa sem rekla možu, dajmo jo ven, ker sem tudi vse vrtnarje vprašala. Ne, on je bil striktno navezan na to rožo, na to magnolijo. Saj jo poznate, spomladi cveti. In potem, jaz sem bila potem tako huda, ker sem jo hotela dati stran, in ko je šel kam, sem vzela škarje in sem jo čisto ostrigla. Ko je prišel domov, to je bil ogenj v strehi, da sem to naredila. Da bi on to sam naredil. In vam povem, da sva imela celega hudiča zaradi tiste magnolije. Ker ne bi bilo treba, ker bi se glih tako lahko zmenila. Ampak lansko leto je mene res tahuda zagrabila, sem rekla, daj jo požagaj. Pa je rekel, ja bom, jo bom požagal. / ... / Sem šla jaz delat in ko pridem domov, je pa ni [požagal]. Vzela sem žago in sem jo odžagala. In je bilo tako, kot da bi mu odžagala roko stran, tako je bil hud. Toliko je to zameril. Ni se menil z mano en teden takrat. Je bil zelo hud, ampak potem

že otroci porajajo, da nekaj ni v redu, in tako počasi vplivajo na naju na nek način. Tako s strani, leve in desne, da ni preveč in ni premalo. In tako sva to rešila. In potem se je to obraslo in zdaj sva oba zadovoljna. Ampak vam povem, tri leta sva se zaradi te magnolije dajala. Ampak to ni vredno vse skupaj nič.

Po upokojitvi sta imela več časa drug za drugega. Zbližala sta se in bolj potrpežljiva sta postala drug z drugim. Našla sta veselje v majhnih stvareh, kot je denimo sprehod po vrtu. Lansko leto je moža zadela kap. Nekaj časa je bil nepokreten in takrat sta spoznala, koliko si pomenita. Vsakdanji problemi, zaradi katerih je prej prihajalo do konfliktov, se niso več zdeli tako pomembni.

Zdaj pa po lanskoletni hudi preizkušnji sva bila zopet postavljena na realna tla. Si za vsake pol ure, ki jo lahko še skupaj preživiš, srečen. Sva srečna, da imava en drugega. In potem rečeš, tole pa ni več važno za naju, s tem se ne bova obremenjevala. S tistim ne. Važno je, da sva tu in imava en drugega. Saj mogoče se hecno sliši, ampak tako je. Midva tako čutiva.

Lahko bi rekli, da jima je upokojitev omogočila pogoje za odkrivanje tako dobrih kot slabih vidikov sebstva⁷². Danica je v tem obdobju okrepila svojo samopodobo in se s pomočjo psihiatrične pomoči naučila priznati, da jo določene stvari pri možu motijo, in mu jih tudi povedati.

Ampak moram reči, da to pomoč, ki se je udeležujem – imamo tale srečanja v tej ambulanti. In to mi je zelo veliko pomagalo in sem se veliko naučila. In s tem sem lahko tudi vplivala na moža. In moram reči, da je to velik plus, če se ljudje odločijo za pomoč. Ker marsikateri se ne.

Mož je začel spoštovati njene potrebe in želje ter postal manj egocentričen. Sprememba v razmerju moči je bila povezana z večjo kvaliteto odnosa in večjim zadovoljstvom z njim.

6.3.3.2) Metod

Metod pred upokojitvijo žene skorajda ni opazil, ni vedel, ali je dobre volje ali ne, ali jo kaj skrbi ali ne. Večino časa in energije je posvetil svoji karieri. Po službi sta z ženo opravljala vsak svoje stvari in tako rekoč živela drug mimo drugega.

Zjutraj odideš od doma in si v službi, popoldne doma opravljata vsak svoje stvari in se spet ne vidita. Ne veš ali je dobre volje ali ni, ali jo kaj skrbi ali ne. Ko pa sva se upokojila, sem jo spoznal na drugačen način. Videl sem, da je popolnoma drug človek, človek, ki ga prej nisem niti dobro poznal.

Hitro so ga stvari užalile, bil je zelo ljubosumen, na konflikte z ženo pa je reagiral agresivno. Vsakdanje konflikte je z lastnimi interpretacijami pogosto napihnil v probleme.

⁷² Gre za proces zorenja osebnosti oz. psihosocialnega razvoja osebnosti v starosti, o katerem smo pisali v prejšnjem poglavju.

Ko si z nekom močno vpet v odnos, rad iz muhe narediš slona. Pa gre navadno za povsem nepomembne stvari, ki pa jih z lastnimi interpretacijami napihnemo v problem.

Po upokojitvi se je počutil, kot da so se mu zamajala tla pod nogami. Kariera, ki mu je dajala občutek pomembnosti, se je končala. Čutil je, da je postal nepomemben. Strašno ga je motilo, da je žena po upokojitvi posvečala čas vrtu in svojim dejavnostim, on pa ni vedel, kaj naj ves dan počne. To je v obdobju takoj po upokojitvi prineslo mnoge probleme. Ugotovil je, da je žena popolnoma drug človek. Človek, ki ga prej ni niti poznal. Ni vedel, kako bi se obnašal do nje. Sčasoma je začel na stvari gledati drugače kot prej.

Ko si mlad, klofuto, ki jo dobiš, vmeš, včasih celo dve. Ko pa si starejši, pa te stvari ignoriraš. Če bi mi žena pri tridesetih rekla, da sem star, bi bil užaljen, če bi mi to rekla pri osemdesetih, bi se smejal. Z življenjskim potekom so stvari videti drugače kot prej.

Opazati je začel male stvari, ki jih je naredila, pa jih prej nikoli ni opazil. Lastnosti, zaradi katerih je prihajalo do konfliktov in preprirov, so izzvenele.

Ženska ima v družini prej neopazno vlogo, ti pa si kot sulejman. Po upokojitvi se to spremeni, šele ko postaneš nula, ugotoviš, kako pomembno je nate vplivala ženska in kaj je vse naredila zate.

Pri ženi je odkril lepe lastnosti, kot je solidarnost, na katero ni računal. Tudi sam je postal bolj pripravljen na kompromise. Še vedno mu ni bilo prav, če je kaj naredila po svoje, ampak se je lažje sprijaznil s tem. Žene se ni več trudil spreminjati, temveč jo je začel sprejemati. Ni ji več preprečeval, če je hotela imeti pri nekaterih stvareh glavno vlogo. Življenje se je za Metoda po upokojitvi močno spremenilo. Na mesto visoko cenjenega poslovnega življenja je vstopila praznina. Veliko je premišljeval o svojem življenju in nanj je začel gledati drugače kot prej.

Ko si enkrat v pokoju, si že tako zjeban, zbrusen, obdelan, ne greš več v konflikt, ker se zavedaš da konflikti niso racionalna stvar. Upokojitev je kot pristan, kamor ladja pristane, da lahko miruje, da ni izpostavljena bremenom morja. Notranjih težav imaš z leti vedno manj, pridejo pa bolj do izraza zunanji vplivi. Če je naredila nekaj po svoje, mi res ni bilo prav. Ampak sem se sprijaznil s tem.

Lahko bi rekli, da je dosegel novo stopnjo osebnostnega razvoja. Začel se je zavedati, da konflikti niso racionalna stvar in se jim je začel izogibati. Na koncu se mu ni več zdelo pomembno, kdo o čem odloča, in ženi prepustil dominantno vlogo v partnerstvu.

Nekaterih prirojenih stvari se ne da spreminjati. Rahle površinske popravke se je lahko doseglo. Na primer: Ona je hotela igrati prvo violino, pa mi ni uspelo, da bi jo korigiral, in jo je tudi igrala. Na koncu sem rekel, eh, pa prav.

Metod ni izgubil dominantnega položaja zaradi objektivnih sprememb v njegovem družbenem statusu ali zaradi večje moči žene v zasebni sferi. Izguba statusa, odmik od družbe in od opravljanja družbenih vlog so mu omogočili, da je preko razvoja osebnosti prišel do

spoznanja, da moč v ljubečem partnerskem odnosu ni pomembna, zaradi česar se ji je posledično odpovedal.

6.3.3.3) Zakaj pride do spremembe v razmerju moči?

Kljub razlikam med Metodom in Danico lahko izpostavimo nekaj skupnih točk. Pri obeh se je sprememba v razmerju moči zgodila po zmanjšanju družbenega (morda tudi ekonomskega) statusa moškega, vendar pa to samo po sebi ni bil zadosten razlog za spremembo. Sprememba življenjskega stila in ne izguba moči, ki jo sicer spremlja, je omogočila globlji razmislek o sebi, življenju in odnosu, ter odprla možnosti za nadaljnji osebni razvoj.

Pri Metodu je osebni razvoj potekal organsko, Danici je pri razvoju pomagalo obiskovanje psihiatrične ambulante. V obeh primerih je spremembi v razmerju moči botrovalo tudi novo razumevanje, sprejemanje in spoštovanje partnerja. Danica je v obdobju po upokojitvi prvič dobila samozavest, da je konfrontirala partnerja s stvarmi, ki so jo motile, in si sčasoma priborila enakopraven položaj v partnerstvu. Razvoj osebnosti po upokojitvi pa je njenega moža in Metoda privedel do manjše egocentričnosti, zaradi česar sta se lažje odrekla dominantnemu položaju.

Gledano z vidika razmerja moči si je Danica izborila simetrično porazdelitev moči v partnerstvu, Metod pa se je dominantni poziciji v partnerstvu odrekal in jo prepustil ženi. Pri obeh primerih se je povečala kvaliteta odnosa in zadovoljstvo z njim. Oba sta se spremembe zavedala.

6.3.4) Simetrično razmerje moči

Partnerstev, kjer bi bila oba partnerja nasilna in nadzirajoča, v raziskavi nismo našli. Vsa partnerstva, pri katerih smo zaznali simetrično porazdelitev moči, so bila takšna, kjer sta partnerja pomembne odločitve sprejemala skupaj, se nista nadzorovala in nihče od partnerjev ni bil dominanten. Za partnerstva v tej skupini sta bila značilna novo razumevanje in sprejemanje partnerja⁷³, kar lahko pomeni, da novo razumevanje in sprejemanje partnerja pri nenasilnih in nenadzirajočih partnerstvih vodi v simetrično porazdelitev moči med

⁷³ Dimenziji sta sovpadali pri štirih od sedmih primerov.

partnerjema, ali pa da so v partnerstvih s simetrično porazdelitvijo moči boljši pogoji za psihosocialni razvoj osebnosti v starosti⁷⁴.

Pričakovali smo tudi povezavo med stopnjo refleksije v odnosu in novim razumevanjem ter sprejemanjem partnerja, vendar je v intervjujih nismo mogli potrditi⁷⁵, kar nakazuje, da drugačno dojetje partnerja po upokojitvi ni povezano s stopnjo izobrazbe ali refleksivnosti, temveč je odvisno od drugih dejavnikov, kot bi lahko bila na primer kvaliteta odnosa ali že omenjena razvojna sprememba in/ali sprejemanje minljivosti.

Po drugi strani pa so oskrbovalke v fokusni skupine omenjale, da imajo občutek, da večina njihovih oskrbovancev nima reflektiranega odnosa. Ker so hkrati opazile le en primer, kjer je bila moč med partnerjema simetrično porazdeljena, bi lahko iz tega sklepali, da negativna povezava vendarle obstaja. Torej, da se asimetrična porazdelitev moči pojavlja pri tistih partnerstvih, kjer odnos ni reflektiran. Pri parih, ki ne razmišljajo o odnosu, pa se pogosteje pojavljajo težave in konflikti, kot poudari Breda Sobočan:

Moje prepričanje je, da ti ljudje, ki v bistvu zelo slabo skupaj živijo, nimajo tega reflektiranega, da ostajajo na konkretnem in zelo slabo mentalizirajo, grejo težko v meta pozicijo, da bi razmišljali o sebi in o svojih odnosih, kot o nečem, kar je možno videti z abstraktnim orodjem. / ... / V tem delu ni niti kančka refleksije svojih stanj in ko te to prevzame, ali da si preplašen ali da si strašno razburljiv, potem težko s tem kakorkoli rokuješ, samo živiš in te nese val. In v tem delu, se mi zdi, da tisti ljudje, ki pridejo k meni in imajo težave s temi vdori in prestopi, v bistvu niso sposobni misliti odnosov. Ali pa misliti sebe. / ... / Drugače pa je to prav ta del kjer je v bistvu stalna ideja, da moraš drugega spremeniti. Že ko misliš o problemu, razmišljaš o drugem kot o razlogu za tvoje težave, in tam, kjer boš drugega spremenil, je to rešitev, ki bo potem prinesla, da bova midva dobro ... / ... / Čez mejo se stopi. Gre se obtoževati drugega ali kakorkoli poniževati, kaznovati z neko odtegnitvijo odnosa in seveda drugi, ki podobno nereflektirano to doživi na tak obramben način, in začne vračati – ti pa meni nisi tega. Ena taka igra, ki teče ves čas na obtožbah in protiobtožbah. (Sobočan 2016)

6.4) Konflikti in kakovost partnerskega odnosa po upokojitvi

Čeprav se morda določeni vedenjski vzorci, rutine in 'zunanje' (neosebne, npr. enakost, pravičnost, delavnost) vrednote po upokojitvi ohranjajo, ne moremo izključiti, da v notranjem svetu posameznika ne poteka tiha metamorfoza v dojetanju sveta (dojetanju sebe in odnosov s pomembnimi drugimi). Skupno življenje, ki je bilo v prejšnjih obdobjih pretežno usmerjeno v ustvarjanje doma in družine, skrb za otroke in kariero, je po upokojitvi karakterizirano predvsem z obilico časa, ki ga lahko partnerja preživita skupaj in manjšim

⁷⁴ Pri obojestransko nasilnih in nadzirajočih partnerstvih tudi ob simetrični porazdelitvi moči povezave verjetno ne bi zaznali.

⁷⁵ Dimenziji sta sovpadali le v dveh od petih primerov.

številom skrbi⁷⁶, obveznosti in vlog, kot so denimo te, ki so povezane z vzgojo otrok⁷⁷ ali službo⁷⁸. Te specifične lastnosti obdobja po upokojitvi lahko v luči dejstva, da »velik del starosti predstavlja zdravo obdobje« (WHO 2011, vii), parom omogočijo ponovne investicije v partnerski odnos, kar okrepi občutek intimnosti in podpore med partnerji (Diamond in drugi 2010).

Toda upokojitev je lahko dvorezni meč, ki ga marsikdo povezuje z izgubo identitete (Sobočan 2016; Townsend 2002), manjšim številom priložnosti in pomenljivih vlog (de Beauvoir 1977), zmanjšanjem socialnih omrežji (Hareaven 1995; Reeves in drugi 2007; Šadel in Hlebec 2007), krizo smisla (de Beauvoir 1977; Možina 2016), in slabšim finančnim položajem gospodinjstva (Kump in Stropnik 2009). Če vsemu naštetemu dodamo še zdravstvene probleme, ki se v pozni starosti navadno akumulirajo (WHO 2011), lahko v obdobju po upokojitvi vidimo nov vir stresa in frustracij, ki lahko negativno vplivajo na odnos in pričakujemo zgostitev konfliktov.

Intervjuvance smo vprašali, ali so imeli občutek, da je bilo konfliktov po upokojitvi več ali manj. Le dve intervjuvanki sta poročali, da so bili konflikti po upokojitvi pogostejši. Ena od njih je dodala, da se je število konfliktov povečalo v obdobju, ko je bila ona že upokojena, mož je pa še delal, in da se je število konfliktov po tem, ko se je upokojil tudi mož, zmanjšalo.

Mogoče je bilo prepirov po upokojitvi več, ker sva bila več frej, pa tudi slabe volje sem bila, ker je kr zvozil. Veste, po službi so ga ..., tale njegova klapa dobila. Da so šli ali kvartati ali karkoli. Včasih je ponoči domov prilezel. Veste, to sem pa bila huda. To sem bila pa blazno jezna. / ... / Po upokojitvi se je vse skupaj umirilo. Ta prijatelj je skoraj vsak dan k nam prišel. To, kar je bilo, je bilo, dokler je v službo hodil. Ko je bil pa upokojen pa ne, ker je imel vso pijačo doma. Marjana, 90 let

Mogoče, ko sem bila mlajša, da sem kaj zamerila. Ampak se ne spomnim zdaj. Zadnja leta pa sploh, zadnjih deset let se mi je zdelo, da to sploh ni važno. Važno je, da se imava dobro, da greva na izlet. Liza, 79 let

Slednje opozarja na dejstvo, da je obdobje po upokojitvi zaradi daljšanja pričakovane življenjske dobe daljše⁷⁹ obdobje, v katerem so značilnosti začetnega vstopa drugačne kot v

⁷⁶ Velik problem po upokojitvi je lahko revščina, vendar v raziskavo nismo zajeli parov, ki živijo pod pragom revščine, zato v analizi finančno deprivacijo izpuščamo, kljub temu pa priznavamo, da je »največja zloraba, ki lahko doleti starega človeka, nezmožnost, da bi si zagotovili finančna sredstva za dostojno življenje in možnosti, da bi sprejemali lastne odločitve« (Callahan 1988, 458).

⁷⁷ Vzgoja otrok lahko za par predstavlja breme in vnaša stres in nezadovoljstvo v partnersko življenje (Belsky in Kelly, 1994).

⁷⁸ Stres povezan s službo se pogosto prek frustracij enega ali drugega partnerja prenaša v zakon in posledično slabi zakonsko zvezo (Matjasko, J. L. in A. F. Feldman, 2006)

⁷⁹ Intervjuvanci v naši raziskavi so bili v času raziskave v povprečju upokojeni skoraj 29 let.

kasnejših fazah. Obdobje takoj po upokojitvi je na primer opredeljeno s prehodom v status upokojenca ali s statusno inkongruenco med zakoncema, kot smo videli pri Marjani, zadnja leta življenja pa z boleznijo in bližino smrti, na kar je opozorila Liza. O manjšem številu konfliktov po upokojitvi je poročalo še osem intervjuvancev⁸⁰.

Mislilim, tudi ni bilo preprirov, nisi se imel za kaj prepirat. Nekaj drugače je bilo po tem, no. Vera, 95 let

Ponudba prilik za prepir je manjša, ne moreš se več kregati glede stanovanja, službe, otrok. Mogoče ima kdo problem, da žena zapravi ves denar za obleke in potem zmanjka za hrano, ali pa moški odnese vso penzijo v gostilno. Midva takšnih problemov nisva imela. Tudi pripravljenost na kompromise je večja v starosti. Metod, 89 let

Ko so odgovarjali na vprašanje o vzrokih za konflikte, so intervjuvanci za obdobje pred upokojitvijo skupaj našteali sedemnajst vzrokov za konflikte, za obdobje po upokojitvi pa triindvajset, kar pomeni, da se število priložnosti za konflikte ne zmanjša. Prej je priložnosti več, saj partnerja več časa preživita skupaj, osebne, čustvene in finančne frustracije (npr. nastop bolezni, delna invalidnost, starostna diskriminacija ipd.) pa so bolj verjetne.

Iz podatkov o konfliktih je razvidno, da sta za obdobje pred upokojitvijo najbolj značilna vzroka ljubosumje in nezvestoba, po upokojitvi pa ju noben intervjuvanec ni omenjal. Pred upokojitvijo, čeprav se v nekaterih primerih pojavljata tudi po njej, sta vzroka še vzgoja otrok in denar. Izhodi s prijatelji oziroma odsotnost od doma ter alkohol sta bila enako pogosta vzroka za konflikt tako pred kot po upokojitvi.

Bolj značilno za obdobje po upokojitvi se je izkazalo razočaranje in osebno nezadovoljstvo. Predvsem prvo se povezuje s slabo kvaliteto partnerskega odnosa. Pomankanje skupnih točk, interesov ali zgolj navezanosti lahko po upokojitvi ob odsotnosti 'distrakcij' (npr. otrok) po upokojitvi postane očitno.

Vsaj ti pari, ki so zdaj starejši, če tako razmišljam, so se mogoče konstituirali na podlagi tega, da si bodo ustvarili družino, in si niso predstavljali, da bodo sedemdeset let skupaj živeli. Saj pretiravam, ampak šestdeset let pa živijo skupaj, če so se poročili pri dvajsetih in živijo do devetdesetega leta. Pri dvajsetih so šli v razmerje zato, da bodo imeli otroke, in potem niso več nič naprej razmišljali. (Sobočan 2016)

Moja izkušnja ne potrjuje kakšne posebno idilične predstave v komunikaciji in sožitju starejših ljudi. Mislilim, da ostaja sožitje enako obremenjeno s to dvojnostjo kot vsa prejšnja obdobja. V vseh bližnjih medčloveških odnosih se vedno kaže na eni strani potreba po bližini, ampak ko smo blizu skupaj, je pa stalna ta frustracija, stalno usklajevanje, stalna trenja in tako naprej. Gotovo je, da se lahko pri starejših parih stabilizira odnos v nekem ignoriranju, izogibanju, v pomankljivem odnosu. In potem lahko zamenjajemo to pomanjkanje odnosa z neko harmonijo. Živ odnos tudi med starejšimi pa zahteva stalno soočanje in konfrontiranje in kar se tiče pojavov agresivnosti, si lahko predstavljáš, da sem temu zelo

⁸⁰ O zmanjšanju števila konfliktov je torej skupaj poročalo devet od trinajstih intervjuvancev.

izpostavljen, ker tisti, ki teh težav nimajo, ne bodo poiskali pomoči pri meni. Zato bi zelo težko generaliziral, ampak je pa gotovo moja izkušnja daleč od teh harmoničnih odnosov. (Možina 2016)

Kot izjemno značilni vzroki za konflikt po upokojitvi pa so se izkazali tudi skrb za zdravje, različni interesi/navade, opravljanje gospodinjskih in drugih opravil ter problemi, povezani s starši enega ali drugega partnerja.

Oskrbovalke so prav tako največ vzrokov za konflikte situirale v vsakdanje interakcije in neizpolnjena pričakovanja, omenjale so tudi alkoholizem, spravljanje partnerja v neprijeten položaj s svojim vedenjem ali govorom, nesoglasja glede finančnih zadev, ljubosumje in preteklo nezvestobo.

Zaradi čisto brezveznih stvari. Ki so tako nepomembne, mislim zame, za nas. Nada, ZOD

Finančne zadeve, ali pa da ni za nobeno rabo, da je bila zmeraj ona. / ... / Ona pričakuje, da bo še zmeraj fit. Tako kot je bil pri štiridesetih. Klara, ZOD

Jaz imam zdaj par, gospa je ratala nepokretna. Z gospodom sta šla pred 30 leti narazen. Je našel drugo. Je bil pri drugi in se je potem vmil nazaj k svoji prvi ženi. Zdaj živita skupaj in zdaj ji apelirajo, da bi gospa šla v dom, ker je res nepokretna in gospod je imel tudi operacijo in je ne more rihtati. In gospa mi je zadnjič zaupala, da si gospod želi, da bi ona šla v dom, da si bo tisto prijateljico iz mladih let pripeljal k sebi. Gospa odklanja dom zaradi ene vrste ljubosumja ali maščevanja. Noče iti v dom, ker res misli, da si bo mož pripeljal to prijateljico. Anka, ZOD

Utesnjenost in rutina za nobenega intervjuvanca nista predstavljali vzroka za konflikt ne pred ne po upokojitvi, kar je presenetljivo glede na dejstvo, da je v družini na splošno malo individualne zasebnosti, saj se družinski člani medsebojno konstantno nadzorujejo, »pričakujejo ali zahtevajo od drugih, da bodo spoštovali pravila sožitja, ki temeljijo na zahtevah po prilagajanju, sklepanju kompromisov in podrejanju« (Filipčič 2002, 34). Izhodi s prijatelji in odsotnost od doma ter alkohol so parom povzročali probleme tako pred kot po upokojitvi. Odsotnost konfliktov zaradi ljubosumja in nezvestobe pa si lahko razlagamo kot posledico zmanjšanja libidinalne energije in zdravstvenih problemov, ki jih v teh letih spolnost lahko prinaša (npr. ena intervjuvanka je omenila nevarnost infarkta).

Ženske intervjuvanke so praviloma opozarjale na konflikte glede izhodov s prijatelji oz. odsotnost od doma, opravljanja gospodinjskih in drugih opravil, ter alkohola. Moški so izpostavili konflikte, ki nastajajo zaradi različnih interesov.

Pričakovano so po upokojitvi prevladovali konflikti, ki so bili vezani na dom in zasebno sfero (skrb za zdravje, različni interesi, opravljanje gospodinjskih in drugih opravil, skrb za starše ali druge sorodnike), ter razočaranje in osebno nezadovoljstvo (pogosto zaradi zmanjšanja

lastnih fizičnih in kognitivnih funkcij), saj so bili respondenti po upokojitvi bolj vezani na dom in družino ter so preživljali več časa skupaj. Ker niso imeli toliko formalnih obveznosti in so jih lahko načrtovali sami, je lahko prihajalo do konfliktov glede načrtovanja skupnih aktivnosti, ki niso bile pretežno vezane le na vikende, praznike in letni dopust, temveč so bile razporejene skozi vse leto.

Planiranje aktivnosti in usklajevanje ali iskanje skupnih interesov lahko zaradi pričakovanja obeh partnerjev, da se bo drugi partner 'v imenu ljubezni' bolj ali manj prilagajal oziroma podrejal, privede do razočaranja, jeze ali depresije (Filipčič 2002). Na odnosni ravni so glede tega najbolj rizični tisti pari, pri katerih je stopnja avtonomije posameznika zaradi zlitosti v odnosu nizka, saj gre za nevarno navezanost oziroma kot pravi Možina:

Vse oblike nevarne navezanosti so seveda bolj rizične, če bi tako rekel, za pojavitev raznih oblik agresivnosti. Za nevarno navezanost je tipično to, da je pri obeh partnerjih globok občutek strahu, da bi odnos šel narazen, hkrati so pa težko drug z drugim. Variacija te nevarne navezanosti je ambivalentni odnos. Sovražim in rabim te. Najrajši bi te nekam poslal, najrajši bi jaz nekam odšel. Najraje bi te utopil v kozarcu vode, ampak brez tebe pa ne morem. To bi bila taka, če prevedem v besede, temeljna dinamika. In v takšnem odnosu je konstantno veliko iritacije. In potem lahko ob majhnih stvareh, kot sem prej rekel, ki so povezane s fizičnim pešanjem, nastajajo prepiri, poniževalno govorjenje, kar spada v verbalno agresivnost. Lahko seveda pride tudi do kakšnih udarcev (Možina 2016).

Ob tem se lahko vprašamo, zakaj konfliktna situacija po poročanju intervjuvancev ne privede do eskalacije konfliktov, oziroma zakaj se intervjuvancem te ne zdijo dovolj pomembne, da bi si jih zapomnili, nanje nasilno ali agresivno odreagirali in o njih poročali⁸¹, ko pa tako strokovnjaki, oskrbovalke in nenazadnje oni sami poročajo o večjem številu takšnih negativnih interakcij⁸².

Če izhajamo iz razvojnih teorij in teorij življenjskega poteka, bi morali pri razlagi kvalitete odnosa po upokojitvi upoštevati vsaj dve premisi. Prvič, na kvaliteto partnerskega odnosa na katerikoli točki v življenjskem poteku vpliva stopnja osebnega razvoja enega ali/in drugega partnerja. Drugič, intimno partnerstvo lahko oblikuje psihosocialni razvoj posameznikov v njem (Diamond in drugi 2010). V tem kontekstu lahko predpostavjamo, da se miselni vzorci, življenjski stil, vrednote in prioritete prejšnjega življenjskega obdobja kljub spremembi v

⁸¹ Do neskladja med številom vzrokov za konflikte in dejanskem doživetju, da je konfliktov po upokojitvi manj, lahko pride tudi zaradi spomina: ni neverjetno, da se respondenti ne bi spomnili vseh konfliktnih situacij, ki so jih doživljali pred trideset in več leti.

⁸² Ob tem velja opozoriti, da pojav konflikta ni vselej problematičen, saj v primeru ustreznega reševanja ne prinaša negativnih posledic za partnerja oz. partnerski odnos. Še več, Možina (2016) opozarja, da je konstantno soočanje in konfrontiranje lahko znamenje, da je odnos obema še vedno pomemben in da partnerjema ni vseeno drug za drugega.

družbenem in ekonomskem statusu nadaljujejo še nekaj časa po upokojitvi, ki je nenazadnje le arbitrarno določena meja starosti.

Do sprememb na teh področjih pride kasneje, ko se partnerji soočijo z različnimi življenjskimi krizami (npr. smrt prijatelja ali huda bolezen) in se zavejo omejenega življenjskega obzorja pred njimi. Te spremembe pa neposredno vplivajo na kvaliteto partnerskega odnosa (Carstensen, Gottman in Levenson 2004). Ker pa tako poglobljena analiza presega okvire te raziskave, bomo le na kratko orisali najpombnejše značilnosti odnosov in njihovo povezavo z morebitnimi osebnostnimi in odnosnimi spremembami, ki jih je bilo mogoče zaslediti med respondenti po upokojitvi.

Partnerski odnos je bil pri polovici intervjuvancev reflektiran⁸³, pri polovici pa nereflektiran⁸⁴. Spomnimo, da so oskrbovalke poročale o večjem deležu nereflektiranih odnosov. Za reflektirane odnose smo šteli odnose, kjer je bila prisotna visoka stopnja pogovarjanja med partnerjema, sprejemanje, da stvari niso črno-bele, prepoznavanje globljih vzrokov zakonskih težav in visoka stopnja kontempliranja o sebi in odnosu. Marjana in njen mož lepo ponazorita visoko reflektiran odnos.

6.4.1) Marjana

Danes devetdesetletna Marjana se je s srednješolko izobrazbo zaposlila kot računovodkinja. Poročila se je z univerzitetno izobraženim urednikom dnevnega časopisa. Živela sta v večjem mestu. Kmalu po poroki jo je začel motiti možev alkoholizem. Kadar je 'zvozil', kot je pravila temu, da se je mož napil in pozno prišel domov, ga je oštela.

Sem mu povedala, kadar katere stvari niso bile vredne. Jaz sem takoj povedala, kaj mi ni bilo všeč. Nikoli si nisem rekla, da bom raje tiho. Ne! Povej takrat kot je treba!

Če jo je kaj bolj zmotilo, je začela 'kuhati mulo'. Mož ji je tišino vrnil in vztrajal, dokler vendarle ni spregovorila. Sčasoma jo je 'odvadil' in kadar sta naletela na problem, sta se takoj pogovorila. Kar se ji je zdelo zelo pomembno. Bolje se je kregati, kot pa ignorirati drug drugega je menila.

Vsako stvar je treba rešiti. Povedati kaj je narobe.

⁸³ Elemente reflektiranega odnosa smo zaznali pri petih od desetih respondentov.

⁸⁴ Elemente nereflektiranega odnosa smo zaznali pri petih od desetih respondentov.

Tudi precej pogosti prepiri, ki so se v obdobju, ko se je upokojila, mož pa je še delal, zgostili, je niso potrli in vedno se je postavila zase. Podcenjevanja si ni dovolila, a se je zavedala, da krivda za prepir ni le na strani enega.

Za kreg morata biti dva. In potem eden ima tako prav, eden ima tako prav, potem pa nekako črto potegneš in malo začneš premišljevat... Nikdar ni samo eden kriv.

Z možem sta se zelo veliko pogovarjala in vse počela skupaj: skupaj sta se sprehajala, kuhala, kartala in hodila na obiske. Vedno je vedela, kaj mož počne in o čem razmišlja. V odnos sta oba stalno vlagala veliko truda in si stala ob strani.

Fajn se mi je zdelo, sva bila kar zadovoljna. Vse složno delala. Tako kot so včasih rekli, vedno sva bila kot rit in srajca. Ves čas skupaj. Tako da ko je mož umrl, so me velikokrat vprašali, kje imate moža, ker sta zmeraj skupaj hodila. Sem rekla, saj je umrl. A res? Niso vedeli, ne. Ne vem, jaz sem bila zadovoljna.

Cenila je to, da ji je tudi v najtežjih trenutkih stal ob strani in jo podpiral. Imela ga je rada in vedela je, da ima tudi on njo.

Mene je mož imel zelo rad, čeprav ga je včasih fejest pobiksal. Ampak kolikor je pokazal in vse to, no sej tudi jaz njega. Mogoče me je imel on skoraj raje, kot jaz..., ne vem, v glavnem sva se razumela. Se pomenila, vsak večer sva sedela tukaj. Se vse pomenila, če je bilo kaj čez dan.

Kadar je bil on slabe volje, o tem z njo ni želel govoriti. Včasih jo je to zmotilo, vendar je razumela, da je s svojim jamranjem noče obremenjevati. Mož je umrl pred njo. Ko je skrbela zanj, ji nič ni bilo težko in naredila je vse, kar se ji je zdelo potrebno. Še danes se spominja juter, ko sta z možem malo dlje ostala v postelji in se crkljala.

6.4.2) Vida

Nasproten tip odnosa najdemo pri Vidi.

Tukajle ne vem kakšne euforije ni bilo. Bolj sem ga obrajtala kot poštenjaka in aktivnega človeka. On je bil zelo aktiven, tudi na občini so ga večkrat rabili, da je kaj organiziral. Midva sva se vedno razumela, veliko je bral, razgledan je bil, čeprav ni imel posebne šole. Sva se kar razumela z možem. / ... / Sem ga obrajtala, on pa mene, sva se razumela. Kar je bilo treba, je on pomagal, vozil me je okoli na sestanke, zelo je bil dober. Navsezadnje je bilo kar v redu.

Vida si je moža 'izbrala'. Zdelo se ji je prav, da se človek v zakon ne zaleti v mladih letih, temveč da počaka, da postane bolj zrel in odločitev bolj tehtno sprejme. Bila je učiteljica in kot poglavitni razlog za poroko je navedla, da ji je pomagal pri temu, da so postavili šolo v manjši občini na obrobju večjega mesta, kjer sta živel in je odtlej tudi učila.

Bil je dober, kako bi rekel, pameten, vsi so ga cenili. Tudi na občini so ga dobro porabili, kar je bilo treba za kraj. Saj zato sva prišla skupaj, ker mi je pri šoli veliko pomagal, kar je bilo treba.

Upokojitve se je veselila, saj se ji je zdel počitek zaslužen. Delala je še po šestdesetem letu. Njen mož je bil zelo družbeno aktiven, zaradi česar sta se malo videla. Tudi po upokojitvi je bilo dovolj dela na kmetiji, tako da sta se pogovarjala bolj malo.

On je bil fejest deloven človek, jaz pa tudi. Tako da tudi ni bilo časa mislit dost. Še ko si mal starejši, sploh bolj resno razmišljaš.

Imela sta naročene časopise in ob večerih sta rada komentirala politične novice. Za moža je pravila, da je bil zelo razgledan, čeprav je imel le osnovnošolsko izobrazbo.

Zvečer sva se usedla na kavč in se malo pogovarjala. Drugače pa ni bilo časa.

Bili so dobro situirana družina in do upokojitve so imeli deklo, ki jim je pomagala pri domačih opravilih. Mož je bil med vojno štiri leta ujetnik v Nemčiji, zaradi česar je imela vse življenje občutek, da bi mu rada olajšala življenje. Konfliktov se ne spomni in meni, da jih ni bilo veliko.

Da bi se midva dostkrat kej kregala, se najbrž nisva. Vsaj zdaj se ne spomnim. Če me je kaj pojezil, sem kaj zavpila..., jest sem tak človek, da prec pozabim, da sploh ne morem biti jezna. / ... /Nikoli se nisva skregala, mogoče je bilo kaj, kakšen nesporazum. Ampak da bi bila jezna, to pa ne.

Mož je umrl pred njo. Zadnja leta je skrbela zanj, mu kuhala kosilo in mu pomagala jesti. Z odnosom je bila zadovoljna, ker jo je spoštoval, ona pa ga je cenila zaradi njegove prijaznosti in delavnosti.

Jaz sem ga zelo spoštovala, on je bil 5,5 let starejši od mene. Pa tak je bil, načitan. Ni bil tako... Na občini je tudi veliko sodeloval.

Vida je za razliko od Marjane o svojem odnosu poročala precej bolj racionalno in zdelo se je, da ima instrumentalen (pogodbeni) pogled na zakonsko zvezo, kar se kaže v tem, da je odnos opisovala z besednimi zvezami, kot so 'sem ga obrajtala', 'cenila', 'spoštovala'. Posredno lahko iz intervjuja sklepamo, da se z možem nista poglobljala v odnos in iskala globljih vzrokov za konflikte. Pretirano poenostavljanje in neprepoznavanje globljih vzrokov za vsakokratne prepire (ostajanje na konkretnem), odsotnost pogovarjanja o odnosu in nizka stopnja kontemplacije tako o sebi kot o odnosu nakazujejo, da je šlo za nereflektiran odnos.

Razlike v odnosu, o katerih sta poročali Vida in Marjana, potrjujejo predpostavko, da količina konfliktov ne pomeni nujno slabšega odnosa in da višja stopnja refleksije ne pomeni manj konfliktov. Prej bi lahko trdili nasprotno, več ko se partnerja pogovarjata, bolj ko sta

investirana v odnos, več konfliktov imata. In obratno, odsotnost konfliktov bi lahko razumeli kot posledico pomankljivega ali vsaj bolj instrumentaliziranega odnosa (večje medsebojne brezbriznosti). Rečeno drugače, bolj ko odnos raste in se z leti razvija, bolj ko je osvobojen vsakdanjih skrbi in obveznosti, in več časa, ki ga lahko partnerja namenjata drug drugemu, bolj pogoste so lahko konfliktne situacije. Toda medtem ko so mlajši pari za ohranitev dolgotrajnega odnosa motivirani za reševanje trenutnih konfliktov in torej bolj občutljivi na negativne interakcije, se pri starejših ta motiviranost zmanjša (Diamond 2010). Starejši pari morda raje konfliktom zmanjšajo pomen. V naši raziskavi so prevladovali pasivni⁸⁵ odzivi na konflikte.

Mislim, da mora vsak malo popustiti in malo potrpeti. / ... / Da z lepim poskusiš. Recimo, če pride do kakšnega hujšega prepira. Tega pri meni ni bilo. / ... / Smo se pa tudi katerikrat, kakšne besede. Ponavadi, sem se jaz pomirila. Pa sem začela, da smo lepo govorili spet. Sem bila jaz bolj popustljiva. Vera, 95 let

Običajno sem jaz popustil. Običajno je ona imela prvo in zadnjo besedo, jaz sem pa vmes male korekcije naredil. Kot pravijo Nemci, pametni popuška. Jaz sem ženi vedno pustil zadnjo besedo. Milan, 92 let

Če mene slučajno kaj živcira, saj me ne. Ne bi vedel, da me kaj živcira tukajle – grem na vrt pa se na vrtu zamotim. Ali grem sadje rihtati. Matej, 70 let

Sovraštva med nama ni nikoli bilo. Če bi se sovražila, bi bil to velik problem, ampak tiste sitnarije, pa greš kar takole malo čez in ne napihuješ. Danica, 71 let

Preraščanje lepih stvari v manj lepe se ne opazi izrazito, ker poteka organsko. Z leti vse lastnosti, zaradi katerih nastajajo konflikti in prepiri, nekako izvenijo. Postaneš bolj otopel. Metod, 89 let

Ko si starejši, si bolj občutljiv, na vsak način. Ampak če si ti to dovoliš. Ker to rešuješ v tvoji glavi. Če si dovoliš, da si občutljiv, in če to potem racionalno sprejmeš, vidiš, da to ni tako, da je treba iti mimo, da ni tako važno za odnos. Ne sme to pokvariti česa. Liza, 79 let

Predvsem popuščanje, izogibanje konfliktnim situacijam in zmanjševanje teže problemov kažejo na drugačno vrednotenje pomembnosti konfliktnih situacij in odražajo manjšo potrebo po prevladi v partnerskem odnosu, kar potrjuje tezo, da stvari, zaradi katerih se kregamo v mlajših letih, s starostjo postanejo manj pomembne. Kljub temu so se nekateri negativno odzivali na konflikte. Ti odzivi⁸⁶ so vključevali zlorabo alkohola, vpitje, začasni odhod od doma in 'kuhanje mule'.

⁸⁵ Z izjemo vpitja so bili vsi odzivi na konflikte pasivni.

⁸⁶ Omenjene odzive bi lahko uvrstili tudi med oblike psihičnega nasilja v družini, v kolikor bi se dogajale kontinuirano in bile povezane z željo po nadzoru in ohranjanju dominantnega položaja (Urek 2013, 87), vendar teh motivov v odgovorih respondentov ni bilo zaznati, zato jih obravnavamo zgolj kot odzive na konfliktne situacije.

Mož je imel okrog sebe zelo veliko prijateljev, in takrat, ko je bil zelo slabe volje, je šel včasih h gospodu nasproti, ki je bil njegov zelo dober prijatelj in sta skupaj popila pivo. In on je na ta način reševal, da je šel k prijatelju ali mami. Kar me je še najbolj motilo. Dragica, 75 let

Tudi sem šel v gostilno. Vendar čez naju, čez ženo v družbi nisem nikoli nič rekel. Imam pa prijatelja, ki je tolikokrat tolkel po ženi v družbi. Jaz nisem nikoli družine razpravljal v javnosti. Pri ženskah je drugače, one imajo drugačno moralo. Ko se dobijo, te strokovno obdelajo v nulo. Na primer se pogovorijo, kaj narediti, da ne bi njen možki letal za drugimi ženskami. Poznajo nas dosti bolje, kot si mislimo. Metod, 89 let

Ja, ampak, on je bil sploh, moj mož je bil dobričina, kako bi rekla, ne bi znal za mano zavpiti. Bi prej jaz zavpila nanj, potem sem se mogla pa opravičevati, zakaj sem zavpila. Po značaju namreč. On je bil pa dobričina, res. Vida, 93 let

Enkrat je bil tako hud, da je enkrat kar šel in je čez eno uro nazaj prišel. Pa je bil že spet malo bolj ... Tudi je prišlo do kakšnih besed in tako. Vera, 95 let

Če sva se kaj, malo je bilo tihe ure. Potem je bilo že spet v redu. Vera, 95 let

To pa sem morala kar paziti, če sem mu kaj, tako da bi kaj preveč rekla, ali tako. Mi je pa zameril. Pa kakšen dan sploh ni govoril. To je bilo. Kar nekako utihnil je. Zmeraj sem bila jaz tista, ki je potem pristopila k njemu, čeprav sem bila včasih tudi jaz užaljena. Dragica, 75 let

Nikoli ni bilo zamer, čeprav včasih tudi nekaj časa nisva govorila drug z drugim in vsak pri sebi kuhala mulo. Metod, 89 let

To je pa bila taktika moje pokojne. Babi, če si jo užil, je bila tiho. Je pasla mulo, jaz sem rekel, da mulo pase. In včasih tudi po par ur ali cel dan, da nisva govorila. To je bilo najhujše, kar je med nama prišlo. Milan, 92 let

Pri odzivanju na konflikte so se pokazale določene razlike glede na spol. Za šest moških in dve ženski iz našega vzorca je bilo najbolj značilno, da so se na konflikte odzvali s popuščanjem. Šest moških in štiri ženske so nezadovoljstvo izrazili s kuhanjem mule. Sedem žensk in trije moški so se na konflikte najpogosteje odzvali z vpitjem. Pogovor je bil najpogostejši način odzivanja na konflikte, saj je o njem poročalo šest moških in sedem žensk. Štiri moški in tri ženske so se na konflikte odzvali z zmanjševanjem teže problemov. Svoje nezadovoljstvo so z začasnim odhodom od doma in/ali zlorabo alkohola pokazali štiri moški in le ena ženska. Šest žensk in štiri moški so se konfliktnim situacijam izogibali. Pri enem paru nezadovoljstva nista izražala ne moški ne ženska.

Dejstvo, da so se ženske konfliktnim situacijam najraje izogibale in vpile, kadar to ni bilo možno, lahko pripišemo asimetrični porazdelitvi moči med spoloma. Oseba v podrejenem položaju se bo namreč zavedala, da ima manj možnosti, da se bo konfliktna situacija razrešila v njeno oziroma njegovo korist, svojo nemoč pa, kadar je konfrontacija neizogibna, izrazila z vpitjem. Teoretiki socialnega učenja že desetletja opozarjajo na 'naučeno nemoč', pri kateri naj bi se ženske preko socializacije in lastnih izkušenj (v dolgoletni partnerski zvezi) naučile,

da nimajo vpliva na (sovražno) ravnanje drugih in zato tudi nimajo motivacije za spreminjanje situacije (Filipčič 2002, 96).

Nasprotno pa se lahko zdi osebi v nadrejenem položaju, da se bo konfliktna situacija razrešila v njegovo ali njeno korist in ji ne bo posvečal oziroma posvečala pozornosti. V primeru konfrontacije bo morda lažje popustil oziroma popustila, saj se ne bo čutil oziroma čutila, da je njegov oziroma njen položaj ogrožen, ali pa bo svojo voljo poskusil oziroma poskusila izsiliti posredno s čustvenim izsiljevanjem, kot je denimo 'kuhanje mule', kar bi bilo skladno s teorijo virov (Filipčič 2002, 78), ki predpostavlja, da več ko ima oseba moči, manjša je dejanska uporaba neposrednih agresivnih sredstev (npr. vpitja).

Vendar pa so v povezavi z našim vzorcem možne tudi alternativne razlage, ki se bolj kot na perspektivo neenake porazdelitve moči osredotočajo na značilnosti odnosa in spremembe v psihosocialnem razvoju osebnosti v starosti. Če namreč pogledamo vsakega intervjuvanca oz. intervjuvanko posebej⁸⁷, vidimo, da so pri večini prevladovali pozitivni odzivi na konflikt: štirje moški so naštel več pozitivnih kot negativnih odzivov na konflikt. Le pri enem so prevladovali negativni. Podobno je pet žensk naštel več pozitivnih kot negativnih odzivov na konflikt, za tri pa je veljalo ravno obratno.

Skozi pozitivne načine reševanje konfliktnih situacij partnerja krepi medsebojno povezanost, spoznavata tako lastne kot partnerjeve skrite vidike sebstva in gradita bolj kvaliteten odnos. Dodaten namig za to leži v novi solidarnosti in tolerantnosti, ter novemu razumevanju in sprejemanju partnerja, ki so se razvile pri Marjani:

Moj mož je imel tudi svoje napake. Bil je zelo zajedljiv, enega, ki je imel na piki, ga je včasih prav žalil. Potem je imel to navado, če je eden rekel belo, je on rekel črno. / ... / On je mislil, da vse zna. Na vseh področjih je mislil, da vse ve. Je imel recimo kolega strojnega inženirja. Res enega najboljših in sta se zmeraj kregala. Glede boilerja. Mož je menil, da je bolj ekonomično, če se ga ugaša, prijatelj pa je zagovarjal, da je bolje, če je stalno prižgan. Ampak moj mož je svoje trdil. Sem rekla, madona, ali si ti inženir ali je on. Veste, te napake je on imel, ampak jaz sem jih vzela gor. Marjana, 90 let

Pri Vidi česa podobnega nismo zaznali. Marjanin in Vidin odnos potrjujeta že omenjeno opazko Mirana Možine, da je lahko konfliktni partnerski odnos celo nekakšna vzpodbuda

⁸⁷ Če torej izključimo odzive njihovih partnerjev oziroma partnerk.

osebnega in partnerskega razvoja (če se konflikti razrešujejo in ne kopičijo), nekonfliktni pa ovira⁸⁸ zanj.

Novo razumevanje in sprejemanje partnerja po upokojitvi smo zaznali še pri sedmih⁸⁹ drugih intervjuvancih, kar bi lahko bilo povezano z razvojnimi spremembami, o katerih smo že govorili: odkrivanje tako dobrih kot slabih osebnostnih lastnosti, na katere prej niso bili pozorni, okrepitev integritete tega, preusmeritev njihovih želja in potreb v korist želja in potreb drugih, ter večja solidarnost in tolerantnost⁹⁰.

Zanimiva je tudi povezava med novim razumevanjem in sprejemanjem partnerja ter strahom pred smrtjo. Vprašanje o strahu pred smrtjo je bilo zastavljeno devetim intervjuvancev. Večina se smrti ni bala in jo je sprejemala⁹¹. Novo razumevanje in sprejemanje partnerja se je z izjemo enega pojavilo pri vseh, ki so strah pred smrtjo presegli⁹², in le pri enem med tistimi, ki ga niso.

Povezava nakazuje, da bi bile lahko spremembe v odnosu proti koncu življenja povezane z dojetjem lastne in partnerjeve minljivosti, da se pogled na svet, partnerja in sebe spremeni glede na percepcijo, koliko časa nam je še ostalo⁹³. To bi bilo v skladu s teorijo socioemocionalne selektivnosti, ki so jo razvili Carstensen in drugi (1999), po kateri zavedanje 'omejene' prihodnosti bistveno spremeni socialne in psihološke cilje starih ljudi tako, da jih motivira k redefiniranju prioritet na način, da maksimizirajo pozitivne izkušnje in izkušnje, ki imajo zanje globlji čustveni pomen, ter hkrati minimizirajo trivialne in negativne izkušnje (Carstensen 2006; Carstensen, Fung in Charles 2003)

Rezultati, ki smo jih dobili v raziskavi, nakazujejo, da konfliktov po upokojitvi ni manj, ker ne bi bilo priložnosti zanje, temveč zato, ker jih ljudje drugače dojemajo ali pa so se morda

⁸⁸ Na primer Možina (2016) opozarja, da se lahko dva tako dobro ujameta, da potem na dolge proge razvijeta tog odnosni vzorec, v katerem ni prostora za razvoj odnosa oziroma osebno rast.

⁸⁹ Novo razumevanje in sprejemanje partnerja po upokojitvi je bilo torej prisotno pri osmih od trinajstih intervjuvancev.

⁹⁰ Pri petih intervjuvancih smo opazili, da so v zadnjem življenjskem obdobju razvili novo solidarnost in večjo tolerantnost; pri treh je sovpadala z novim razumevanjem in sprejemanjem partnerja.

⁹¹ Smrt je sprejemalo šest od devetih vprašanih.

⁹² Torej za pet od šestih, za dva nimamo podatka.

⁹³ Možna je tudi obratna vzročno-posledična zveza: morda z razvojem osebnosti v starosti strah pred smrtjo izgine.

naučili, da posledice eskalacije konflikta ne odtehtajo izgub/težav, ki jih ta prinaša⁹⁴. Pri starih je to še toliko bolj očitno, ker imajo na voljo vse manj načinov oz. sredstev, da bi prisilili druge, da bi se jim podredili. Prav tako lahko večja odvisnost od partnerja, strah pred tem, da bi ostali sami in strah pred spremembo delujejo kot tehtni pomisleki proti spuščanju v konflikte. Manjšanje teže konfliktom po upokojitvi bi bilo lahko povezano tudi z večjo samozavestjo in integriteto-ega, ki sta po Eriksonovi teoriji življenjskega cikla značilni za tiste, ki so uspešno razrešili krizo na osmi stopnji razvoja in po Tornstamovi za tiste, ki so dosegli gerotranscendenco.

6.5) Partnersko nasilje med starimi

Nasilje v skladu s Garverjevo tipologijo razumemo kot kršitev pravic, ki so nedvomno in trdno povezane s tem, kaj pomeni biti človek. Te pravice so po eni strani povezane s posameznikovim telesom, po drugi strani pa z njegovim dostojanstvom in avtonomijo (Garver v Betz 1997). Garverjevo definicijo smo izbrali, ker nam omogoča, da z njo zajamemo ne le 'klasične' oblike partnerskega nasilja temveč tudi za starost specifične in subtilne oblike, kot je denimo infantilizacija, ki jo v tem kontekstu razumemo kot kršitev pravice do avtonomije, torej tega, da bi oseba sama razpolagala ali se soočala s posledicami lastnega ravnanja, in ne le kot obliko žaljivega in ponižujočega ravnanja, ki rani dostojanstvo starega človeka. Med klasične oblike nasilja štejemo fizično, psihično, ekonomsko in spolno nasilje, med specifične oblike nasilja v starosti pa prisilno hranjenje, omejevanje gibanja, medicinsko zlorabo, zanemarjanje, preprečevanje osebnih stikov in preprečevanje opravljanja vsakodnevnih opravil, in že omenjeno infantilizacijo (Filipčič 2002). Na vprašanja, povezana s klasičnimi oblikami nasilja po upokojitvi, je večina intervjuvancev odgovarjala negativno; o resnejših oblikah katerekoli od naštetih vrst nasilja po upokojitvi ni poročal nihče.

6.5.1) Ekonomsko nasilje

Ko govorimo o ekonomskem nasilju v intimnih partnerstvih imamo navadno v mislih ekonomski nadzor. Zaradi velike razlike v pokojninah po spolu v Sloveniji in nizkih pokojnin velikega dela upokojeencev je v starosti veliko možnosti za izvrševanje ekonomskega nadzora

⁹⁴ Z delovanjem na način, ki bo prinesel čim več koristi in nagrad na eni in čim manj neprijetnosti so se ukvarjale razne teorije racionalne izbire (npr. Coleman 1990; Lindenberg 1990). Te teorije imajo skupno premiso, da so za doseganje ugodnosti ljudje pripravljeni sprejeti tudi določene neugodnosti oz. stroške.

tudi znotraj partnerske zveze⁹⁵. Kljub temu ni nihče od naših intervjuvancev poročal niti o tem, da bi se nad njim vršil ekonomski nadzor niti o tem, da bi ga vršil sam.

Zaupal mi je in sva imela to nekako lepo urejeno. Imela sva pravzaprav skupno blagajno, čeprav sva imela vsak svojo bančno ..., ker njegova firma je na njegovo nakazovalo, meni na mojo. Je bilo včasih tako zelo urejeno vse. Tudi recimo on ni nikoli vprašal, ali pa pogledal, da bi jaz vzela z njegove knjižice ... Sploh je ni pogledal. On ni nič vedel, koliko ima denarja. Tudi upravljal ga ni. Je bil pravzaprav bolj skopuški kot ne. Vera, 95 let

Finance sva imela skupne. To je bil vse skupen denar. Nikdar ni mož rekel, zakaj pa si to rabila, pa če sem kaj kupila, da bi bil: pa sej ne rabiš in ne vem kaj vse. Karkoli sem, nikoli ni rekel, nisi dobro naredila. Za njega je bilo vse dobro. Marjana, 90 let

Imela sva skupno blagajno. Midva sva imela čuden režim, jaz sem dobil plačo, potem smo šli pit, kar sem zapravil, sem zapravil, potem sem pa prišel domov in dal ves denar njej. Potem me je pa ona financirala do konca meseca, v kolikor sem kaj rabil, in je vedno našla denar za to. Ni bilo veliko denarja, da bi lahko šaril naokoli, šlo je le za knjigo ali kaj malenkostnega. Tudi nisem veliko zahteval, sem imel dovolj pameti. Šparati sva morala, da bova kupila stanovanje. Ko sva dobivala penzijo, me sploh ni brigalo, ga [denar] je prinesel poštar in ga je imela ona. In ona je vse nakupila, sam ga nisem potreboval veliko. Metod, 89 let

Sporazum je tukaj. Pri denarju je sploh sporazum. Mislim, da je osnovna beseda pri kasi v zakonu sporazum. Sporazumna delitev in uporaba denarja. Bine, 88 let

Vse odločitve sva sprejemala skupaj. Enkrat se je zgodilo, da je nekdo moža prosil, če mu lahko posodi denar, pa ne veliko, to je šlo za nekaj malega. Ampak on je potem mene vprašal, kaj misliš, ali jaz lahko / ... / ker sva imela vse finance skupne, nikoli ni imel en nekaj, drugi pa nekaj. To je šlo vse skupaj. Tako je on mene takrat vprašal in sem rekla prav. Ali pa če sem jaz imela kakšno drugo zahtevo, sva se pomenila. Nisva imela kakšnih posebnih izpadov. Liza, 79 let

Razloge za tako 'dobro' stanje glede ekonomskega nadzora pri vprašanih lahko morda najdemo v njihovem relativno dobrem ekonomskem položaju⁹⁶. V kolikor ima namreč oseba dovolj visok dohodek, ki ji omogoča finančno neodvisnost, je ekonomski nadzor nad to osebo praktično nemogoč, v najslabšem primeru pa zelo otežen⁹⁷.

6.5.2) Fizično nasilje in zanemarjanje

V povezavi s fizičnim nasiljem so večinoma povedali, da hujših nasilnih dejanj med njimi ni nikoli bilo. Nihče med intervjuvanci ni poročal o fizičnem nasilju po upokojitvi, ena

⁹⁵ Na primer siljenje enega partnerja, da s pokojnino pokrije položnice in druge stroške bivanja, s čimer se vzpostavlja ekonomska odvisnost in posledična podrejenost tega partnerja (Urek 2013).

⁹⁶ Prav tako velja opozoriti, da je morda ekonomska zloraba bolj povezana z medgeneracijskim kot s partnerskim nasiljem. Posebno pozornost bo v prihodnjih raziskavah potrebno nameniti nasilju nad starejšimi s strani njihovih odraslih otrok, ki si denimo redno sposojajo denar od razmeroma revnih staršev in ga nikoli ne vrnejo ali pa v skupnih gospodinjstvih stroške plačujejo zgolj ostareli.

⁹⁷ Le štirje intervjuvanci so namreč izjavili, da jim sredstva komaj zadoščajo za preživetje, pet jih je izjavilo, da lahko nekaj malega še privarčujejo, pet pa da živijo materialno brez skrbi.

respondentka je poročala, da je bila v preteklosti žrtev manjših oblik situacijskega fizičnega nasilja, en respondent pa je poročal, da je bil v preteklosti žrtev tudi udarcev, ki pa so se prenehali po ženini uspešni ozdravitvi od alkoholizma.

Bi mu že karkoli naredli, ne bi roke dvignil. Zelo miroljuben. Saj pravim, to je tako miroljubno bitje. No ja, ampak saj, po tolkih strašnih letih si pa že na vse navajen. Maruša, 89 let

Kdaj udaril? Ni govora. Marjana, 90 let

Se nisva pretepala. Ivan, 86 let

Da bi položil roko na žensko, tega nisem poznal, ali pa nad otroka. Jaz nisem nikdar nobenega mojega sina udaril ... Z besedo, s pogovorom ..., da, takšen odnos sem imel. Če si tako vzgojen, je takšna surovost nemogoča. Milan, 92 let

Odsotnost poročanja o fizičnem nasilju med starimi je v skladu s pričakovanji, saj je tudi sicer prevalenca fizičnega nasilja nad starimi nizka: od 1,6 do 3,5 odstotka v ZDA (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011; Acierno in drugi 2009; Lauman in drugi 2008) in od 2,7 do 4,4 odstotka v Evropi (Ajduković in drugi 2009; Soares in drugi 2010)⁹⁸. Večjo pozornost smo zato v intervjujih namenili manjšim situacijskim oblikam fizičnega nasilja, kot so suvanje, porivanje ali klofute. Čeprav so nekateri sicer omenili, da je kdaj morda do tega prišlo, se niso spomnili, za kaj točno je šlo, kar lahko priča o tem, da se jim takšne transgresije niso zdele pomembne⁹⁹.

Takih manjših stvari je bilo nekaj, da bi bilo pa tako hudo, se pa ne spomnim. Dragica, 75 let

Z možem nisva imela nobenega takšnega konflikta. Liza, 79 let

Glede zanemarjanja velja opozoriti, da predstavlja velik in relativno neviden problem nasilja med starimi¹⁰⁰. Razlikujemo med aktivnim in pasivnim zanemarjanjem. Aktivno zanemarjanje pomeni, da zavestno nekomu, za katerega smo dolžni poskrbeti, ne nudimo potrebne oskrbe (najpogosteje v primeru bolezni in poškodbe), medtem ko pasivno zanemarjanje pomeni, da človeku te oskrbe ne nudimo, ker morda ne prepoznamo potrebe zanjo ali nimamo ustreznega znanja, da bi jo nudili (Collins 2006). Aktivno zanemarjanje lahko klasificiramo kot nasilje, medtem ko pasivnega ne moremo.

⁹⁸ Zanimivo je, da so se omenjene raziskave močno razlikovale pri ocenah o deležih partnerjev med povzročitelji za to vrsto zlorabe. Lauman in drugi (2008) so partnerjem pripisali petino, Lifespan of Great Rochester in drugi (2011) in Soares in drugi (2010) dobro tretjino, Acierno in drugi (2009), ter Ajduković in drugi (2009) pa približno polovico.

⁹⁹ Ker gre za manjše oblike nasilja, se zdi razlaga, da jih je bilo o tem sram govoriti, ali da so ti dogodki zanje predstavljali travmatično izkušnjo, manj verjetna.

¹⁰⁰ Posebno ranljivi za zanemarjanje so starejši od 80 let (NCEA 1996).

Osem intervjuvancev je poročalo, da so morali za partnerja dlje časa intenzivno skrbeti. Od teh jih je imelo kar pet formalno pomoč zavoda za oskrbo na domu, trem pa so pri oskrbi pomagali prijatelji, otroci ali sorodniki¹⁰¹. Med njimi sta le dva intervjuvanca izjavila, da bi lahko v določenih trenutkih za partnerko bolje poskrbela, kar namiguje na pasivno zanemarjanje. Vendar sta opozorila, da se to ni zgodilo pogosto in da sta ravno zaradi tega zaprosila za formalno pomoč pri oskrbi.

V začetku sem jaz, preden sem dobil te sestre, da so jo negovale. Sem hotel sam, pa sem videl, da ne morem. Da je napačno, kar delam. Meni se je dogodilo to, te kubitusi. Rane, ki nastanejo zaradi ležanja. Tega nisem znal oskrbovati, kako. Ko je prišla sestra, je rekla, da je to napačno, da potrebujem takšno posebno odejo, pa ne vem kaj vse. In takrat sem jaz odstopil, nisem mogel več. Milan, 92 let

Mogoče, da bi lahko. Ampak sem se potrudila, kolikor sem se lahko najbolj. In kolikor sem zmogla. Saj veste, to je bilo vse v postelji, to je bilo treba vse ... Nisem ga mogla v kopalnico, to nič. To je bilo treba vse očistiti, vse umiti, vse v postelji narediti. Res pa moram rečt, da mi ni žal, da sem to naredila. Da sem ga doma imela, da ga nisem dala takrat v dom, res, ne da bi hotela sama sebe pohvalit. Je bilo tako. Je bilo prav. Vera, 95 let

V enem od omenjenih primerov posledic zanemarjanja ni bilo, pri drugem so se zaradi nepravilne oskrbe pojavile preležanine. Vzrok zanemarjanja je bila v tem primeru slaba informiranost in pomankanje ustreznih veščin oskrbovalca, kar pomeni, da je šlo za pasivno zanemarjanje. Aktivnega zanemarjanja na našem vzorcu nismo zasledili. Odsotnost zanemarjanja (tudi pasivnega) nakazuje na visoko kvaliteto odnosa pri partnerjih v našem vzorcu, saj je kvaliteta odnosa pred začetkom zlorabe zelo pomemben dejavnik nastopa zlorabe (WHO 2011) predvsem zaradi vse večje obremenitve družinskih oskrbovalcev (Rener 1997). Kljub temu, da je oskrbovanje starega človeka povezano z večjim stresom v družini (WHO 2011), zaradi česar bi lahko oskrbovalec, razvil sovražen odnos do oskrbovanega (Filipčič 2002), mnoge raziskave kažejo, da stres, ki ga čuti oskrbovalec ni primarni razlog zlorabe. Roberto in drugi (2015) namreč ugotavljajo, da celo oskrbovalci, ki so pod hudim stresom ne poškodujejo svojih oskrbovancev.

Poleg kvalitete odnosa velja pri teh pogojih izpostaviti še osebnostne značilnosti oskrbovalca. Če je oskrbovalec motiviran z lastnim narcisizmom in ima dominirajočo osebnost, bo bolj verjetno, da bo zaradi 'previsokega' nivoja zahtevane ali pričakovane oskrbe pred sabo opravičil dejanja zlorabe (Roberto in drugi 2015). V naši raziskavi smo nasprotno ugotavljali nastop nasprotnih osebnostnih značilnosti (npr. manjšo egocentričnost, solidarnost in

¹⁰¹ Razlog za tako visok delež uporabnikov formalne pomoči leži v dejstvu, da smo intervjuvance vzorčili preko Zavoda za oskrbo na domu Ljubljana.

tolerantnost) in v kolikor so vsaj delno povezane s starostjo, lahko pričakujemo, da so zlorabe povezane z oskrbovanjem (predvsem aktivno zanemarjanje) bolj verjetne v primerih, ko za stare skrbijo mlajši oskrbovalci (npr. otroci) in manj, ko gre za oskrbovanje med partnerji.

Odsotnost ali upad fizičnega nasilja po upokojitvi sta bila do neke mere pričakovana, saj upad fizičnega nasilja v starosti beležijo tudi naše (Kopčavar Guček 2015; Leskošek in drugi 2010) in tuje (Rennison 2001; Rennison in Rand 2003) raziskave.

6.5.3) Spolno nasilje

Študija o seksualnosti in zdravju med starejšimi odraslimi, ki so jo leta 2007 opravili v ZDA, je ugotovila, da glede spolnih odnosov od 57 do 74 leta starosti med spolno aktivnimi ni bilo opaziti sunkovitega upada v frekventnosti¹⁰² kljub večjemu številu zdravstvenih problemov v starosti (Lindau in drugi 2007), kar nasprotuje splošnemu prepričanju, da se spolnost s starostjo konča. Hkrati to pomeni, da do spolnega nasilja lahko prihaja tudi po upokojitvi. Nezadovoljiva spolnost lahko tako pri starejših kot pri mlajših kohortah negativno vpliva na kvaliteto partnerskega odnosa in celo vodi do frustracij in drugih oblik nasilja:

Veliko spolnosti pri parih usahne prekmalu. Lahko že pri petdesetih letih, pri šestdesetih letih sploh, kaj šele kasneje. Da ne znajo pristopiti k temu na dober način in potem se seveda nabirajo neprijetne izkušnje in počasi ti postane ta stvar celo zopma. Jaz mislim, da je lahko spolnost še zelo živa. Seveda na drugačen način, ne v tem smislu dolgih erekcij in porivanja in ne vem kaj. Seks je zame in tudi spolnost vse, kar je povezano z dotikom, z intimnim stikom preko pogovora, skupnih aktivnosti in tako naprej. Kar se spolnosti tiče so statistike glede zadovoljivosti porazne že pri populaciji srednjih let in to se žal vleče naprej. Če ti v srednjih letih ali prej ne odkriješ tega širšega vidika spolnosti, potem je spolnost zelo težko ohranjati pri življenju. Seveda je to ena velika luknja v odnosu, vir stalne prikrajšanosti, ki prispeva potem k občutku odtujenosti v odnosu, nesprejetosti, neljubljenosti... Vse to je krasen teren za bodisi agresivni bodisi depresivni razvoj (Možina 2016).

Podobno je raziskava med intimnimi partnerstvi na Kitajskem ugotovila, da so bili močni udarci povezani tudi z občutki čustvenega nezadovoljstva s seksom (Parish in drugi 2004).

Ker pa bi lahko spolnost za naše intervjuvance predstavljala občutljivo temo in bi jim vprašanja povezana z njo lahko povzročila občutek nelagodja, smo o spolnosti in spolnem nasilju lahko vprašali le deset respondentov, za katere smo presodili, da jim vprašanja ne bodo neprijetna. Zanimalo nas je, kaj se po njihovo dogaja s spolnostjo po upokojitvi. Na to vprašanje je odgovorilo le pet respondentov, med katerimi so štiri ženske poročale, da usiha ali se celo konča, en moški respondent pa je menil, da ostaja enako, pri čemer pa nimamo

¹⁰² Pogostost spolne aktivnosti v tej starostni skupini je bila podobna pogostosti, ki jo je zabeležila raziskava National Health and Social Life Survey iz leta 1992 med starimi od 18 do 59 let (Lindau in drugi 2007).

podatka, kako aktivno spolno življenje sta imela s partnerko pred upokojitvijo in kako dolgo obdobje po upokojitvi, v katerem se spolna aktivnost ne zmanjšuje, je imel v mislih.

Usiha. Usiha pri kakšnem. Pri nas, vam odkrito povem, pa ne vem, če boste verjel, trideset let je bil mir. Odkar ga je infarkt, ko ga je pa infarkt, se je pa sam bal seksa. Je rekel, madona, kaj pa če me spet udari. In od takrat je bil zlati mir. Maruša, 89 let

Sprememba je vedno dobrodošla ampak ne zaželena. Če pride, pride, ampak to ne igra vloge. Spolno življenje se s starostjo ni spremenilo. Metod, 89 let

Ja, seveda je bilo drugače, ko pa sva bila obadva stara. Posebno za žensko ni toliko, moški pa tudi pri petdesetih ali šestdesetih ..., je konec vsega. Nekateri so pa tudi kasneje, kako naj rečem, še vedno poskočni. Starejši si, nisi ..., po drugi strani pa si imel več časa, recimo zjutraj malce poležatati, se crkljati ..., pa vse sorte zraven pride. Marjana, 90 let

Zgornje izjave potrjujejo ugotovitve že omenjene ameriške raziskave o seksualnosti, da je fizično zdravje bolj kot starost sama po sebi povezano s problemi s spolnostjo (Lindau in drugi 2007) in opažanja Mirana Možine, da lahko vaginalne spolne odnose v starosti nadomestijo druge oblike spolnosti. Kljub temu lahko zaradi različne hitrosti pri upadanju spolne sle med partnerjema in različno razumevanje ter vrednotenje spolnosti predstavlja tveganje za nove konfliktna situacije. Na vprašanje o razumevanju in vrednotenju spolnosti je odgovorilo šest žensk in štirje moški.

Je pomembna, zakaj ne, saj to ni ... Neka sprostitev, če se tako vzame. Mogoče nekaj ljubezni pokažeš njej in ona tebi in tako naprej. Dokler lahko, saj enkrat bo konec. Matej, 70 let

Je pomembno. Samo, če je, je, če ni, ni. A veste, kako je to. So že zdravstveni razlogi lahko. Kaj naj bi bil tisti recept, da je vredno? Ne vem. Odvisno od razpoloženja. Ivan, 86 let

Da vam odkrito povem. Jaz nisem bila toliko na to, nisem toliko zahtevna glede tega, tako kot kakšni, ne. Sem bila zadovoljna, tako kot je. Je bilo vse v redu, moram reči, da je bilo v redu. Da bi pa ne vem koliko več zahtevala, ali kako drugače? Moram reči, da ne. Vera, 95 let

Kakšna pravi, ja, hudiča, saj moram popustiti, saj drugače bo pa šel drugam. Ne da se jim, ne ne da. Ali ni tiste privlačnosti, ali ni tiste ljubezni. Ali nekaj takega, da bi si zaželel. To je bolj tako ... običaj [smeh]. Potreba. Maruša, 89 let

Ženske so zadovoljivo spolnost vrednotile kot nekoliko manj pomembno kot moški, prav tako pa izjave kažejo, da je pri ženskah zanimanje za seks na splošno manjše, v starosti pa se razlika v pomanjkanju zanimanja intenzivira. Lindau in drugi (2007) so ugotovili, da šibka želja po spolnosti med starimi od 57 do 85 let pogosteje predstavlja problem za ženske kot za moške¹⁰³. Naša raziskava je dodatno pokazala, da je polovica žensk v našem vzorcu na spolnost gledala kot na del zakonske obveze, kar kaže na obstoj določenih elementov (npr.

¹⁰³ Ženske so šibko željo po spolnosti najpogosteje naštele kot s spolnostjo povezan problem v starosti (43 %), za razliko od 28 % moških, ki so poročali o pomanjkanju zanimanja za seks (Lindau in drugi 2007).

prepuščanje iniciative za spolni odnos moškim) tradicionalne podrejenosti žensk na področju spolnosti.

Na vprašanje, ali so kdaj partnerja oziroma partnerko sili v spolni odnos, je odgovorilo pet respondentov¹⁰⁴. Vsi so zanikali siljenje v spolni odnos pred in po upokojitvi, tako z njihove strani kot s strani njihovega partnerja oz. partnerke in poročali o vsaj implicitnem soglasju.

Pri moji duši, nimam takšne izkušnje, da bi to tako bilo. Maruša, 89 let

Nič se ne uredi. Ni posilstva. Ivan, 86 let

Absolutno, tu mora biti popolno ujemanje, sporazum. Tukaj ni nobenega nasilja, forsiranja. Jaz lahko vam povem. Midva z babi sva imela lepo urejeno in polno spolno življenje. Milan, 92 let

Velikokrat je bil mož pri volji, jaz pa nisem bila. Ampak, bog pomagaj, ne morem rečt, da zdaj nisem pri volji. Toliko sem se pa le podrejeno malo počutila v tem primeru. Ženska malokrat reče, daj, pojdi, greva zdaj. Ampak mož pa velikokrat. Pa res včasih nisi razpoložena, si zmatrana, pa ne vem kaj vse. Tisto je pa že spet zakon, ko moraš včasih malo potrpeti. Vse se da porihitati. En drugega morata dobro poznati, da vesta kako in kaj, kako to, kako drugo. V vseh teh letih se že toliko spoznata, da veš, kaj je tukaj prav, kaj je tam, kaj je tole, kaj je ono. Pa kako se drži ... Če je narobe vse, je pa res žalostno. Marjana, 90 let

Ne. Tega pa ne pozna. / ... / Če sem kolčkej vedel, da ni razpoložena za to, nisem ji niti rekel, ne. Niti se nisem približal. To je stvar diplomacije in odnosa. Ali pa obratno. Ni ona rekla, marš, jebemti, kaj bi pa rad. [smeh] Če ne ustvariš takšne situacije, ne pride do takšnih slučajev. Ne pride, verjemite mi, da ne pride. Če pa kar naprej nekaj drezaš en drugega, je pa tega polno. Bine, 88 let

Odgovori kljub konsenzualnim spolnim odnosom lahko odražajo razlike v razmerju moči med partnerjema pri odločanju v povezavi s spolnostjo. Ker so bile te razlike za to generacijo podprte tudi s patriarhalnimi družbenimi normami, je manj verjetno, da bosta »tako stran, ki skuša uveljaviti svojo voljo, kot tudi stran, ki se mora neprostovoljno podrediti, takšen odnos doživljali kot konflikten« (Bernik in Klavs, 2011, 139). Vprašanje ženske avtonomije pri odločitvah, povezanih s spolnostjo smo naslovili tudi z vprašanjem o odrekanju spolnosti. Čeprav bi odrekanje spolnosti težko opredelili kot spolno nasilje, pa je lahko zaradi visokega vrednotenja spolnosti pri moških, odrekanje spolnosti¹⁰⁵ lahko predvsem za ženske z relativno avtonomijo na tem področju pomemben vzvod pritiska. Na to vprašanje je odgovorilo osem vprašanih.

Tega se pa že kr ne spomnim. Mislim, da ni bilo kej. Ne vem, mogoče tudi. Vera, 95 let

Kaj pa vem, mogoče tudi včasih, ja. Dragica, 75 let

¹⁰⁴ Štirje moški in ena ženska.

¹⁰⁵ Odrekanje spolnosti razumemo kot namerno zavračanje želje partnerja oz. partnerice in ne kot zavrnitev na podlagi dejavnikov, kot so slabo počutje, zdravstveni problemi, utrujenost, nerazpoloženost ipd

Mogoče, da je bilo kdaj. Kaj pa jaz vem. Enkrat vem, da je bil prav užaljen, ampak sem rekla, mi je prav žal. Ne vem, sem bila nekaj nerazpoložena. Ni pa bilo tega zelo veliko. Bila je ljubezen. To je sigurno ..., samo ne pretirano, tako kot nekateri. To je najbrž tudi v njih ta gon, pa to. Marjana, 90 let

Včasih pride do situacije, ko eden bi, drugi pa ne, in takrat pride do nezadovoljstva. Tudi odrekanje spolnosti se dogaja, predvsem, kadar ji kaj ni prav. Metod, 89 let

Lahko, ja. To je bil sporazum. Večkrat se je zgodilo, da sem bil bolj pri volji kakor babi, babi je bila bolj mirna. In je rekla, ne da se mi. In sem moral na to pristati. Ni kaj. Milan, 92 let

Da sta spolnost partnerju kdaj tudi odrekli, sta potrdili dve intervjuvanki, da jima je bila spolnost tudi kdaj odrečena, pa sta potrdila dva moška in ena ženska. Nihče pa ni poročal o odrekanju spolnosti po upokojitvi. Kljub temu, da so se ženske pri odločitvah, povezanih s spolnostjo, najpogosteje prilagodile željam in potrebam moških, so bile dovolj avtonomne, da so v določenih razmerah (npr. ko jih je nekaj užalilo) seks partnerjem odrekle, moški pa dovolj razumni, da so spoštovali njihovo voljo. Če tudi so v tem videli strategijo pritiska, so jo sprejeli kot legitimno, kar morda nakazuje na postopno sprejemanje spolnega egalitarizma tudi med generacijami, ki so bile socializirane pod drugačnimi kulturnimi vzorci.

6.5.4) Psihično nasilje

Raziskave o zlorabah starih, ki smo jih podrobneje predstavili v prvem delu, večinoma kažejo, da so stari v največji meri deležni psihičnega nasilja: spomnimo, prevalenca psihičnega nasilja se je med starimi v ZDA gibala med 4,6 in 9 odstotkov, pri čemer so bili partnerji povzročitelji od četrte do tretine primerov (Lifespan of Great Rochester in drugi 2011; Acierno in drugi 2009; Lauman in drugi 2008), v evropskih raziskavah pa med 19,4 in 24,1 odstotka, pri čemer so bili partnerji povzročitelji od tretjine do polovice primerov (Ajduković in drugi 2009; Soares in drugi 2010). Podatki iz teh študij potrjujejo, da se izrazne oblike partnerskega nasilja v starosti spremenijo, pri čemer se navadno fizično nasilje zmanjša, vendar pa ga nasledijo nove ali intenzivirane oblike psihološkega ali čustvenega nasilja (Roberto in drugi 2015). V naši raziskavi podobnega vzorca nismo zaznali, saj do povečanja¹⁰⁶ nekaterih oblik psihičnega nasilja, kot sta denimo poniževanje in žaljenje, po poročanju naših respondentov ni bilo.

¹⁰⁶ Celotno pred upokojitvijo je samo respondent, katerega žena je bila alkoholičarka, poročal o tem, da je bil žrtev poniževanja in žaljenja. Dve respondentki sta nakazali, da sta pred upokojitvijo tudi prejeli kakšno žaljivko in se počutili ponižano, vendar sta hkrati zanikali, da bi šlo za psihično nasilje, kar kaže na presenetljivo odsotnost psihičnega nasilja skozi življenjski potek.

Nisem pa bila nikoli, da bi se eden drugega s kakšnimi žaljivkami. To pa res ne. Če smo se že nekaj pogovorili, pa tudi če so bile malo bolj glasne besede. Ampak, da bi bile žaljivke, to pa moram reči, da ne. Vera, 95 let

Midva z ženo se nisva nikoli žalila. Ivan, 86 let

Jaz nisem grob človek. Nikoli nisem vpil na ženo. Jaz sem ji svoje povedal. Mogoče s povzdignjenim glasom. Pa je takoj rekla, kaj pa zijaš. Tako sem zijal, če sem malo bolj glasno govoril. In sem se takoj potegnil nazaj, nobenega tuljenja, nobenega zmerjanja ni bilo med nama nikoli. Tudi če bi bilo treba, ni bilo, ni bilo. Niti ona do mene. Zelo sva bila kavalirsko fer eden do drugega, pa še sva. Bine, 88 let

Kljub temu so se pojavili indici, da so se sporadično pojavile subtilnejše oblike psihičnega nasilja¹⁰⁷, za katere pa se je zdelo, da so bile prej povezane z izražanjem nezadovoljstva in pomanjkanjem komunikacijskih veščin kot s strategijo za podrejanje in nadzorovanje partnerja. Ker so se redko pojavljale, jim intervjuvanci niso pripisovali večje teže.

Nisem, kot so rekli kasneje, kakšen mož da siten rata, pa ne vem kaj. Se spremeni, ali je tečen ali kaj. Jaz ne morem reči. Ni bil. Tudi, če je bil malo ..., bi rekla ..., no na koncu, čisto po pravici povedano, je malo preveč vpil. Ampak nikdar me ni žalil, ali pa da bi bil grob. Nikdar. Marjana, 90 let

Ja, tudi to je bilo. Najslabše, je pa bilo. Nikoli. Zelo sva bila občutljiva, da bi si oporekala napake staršev. Svojih staršev. Da bi rekla možu, ja, si tak kot tvoj fotr, ali on meni, da bi rekel, da sem taka kot moja mati. Ali pa tole. Tega sva se zelo izogibala. Tega nisva nikoli počela, ker če bi pa to počela ... Sva ... Ene parkrat je bilo, da sva tako malo nakazala in sva ugotovila, da bi bil to požar. Ker smo bili tudi tako vzgojeni, kot pravijo: ne diraj lava. In smo to pustili pri gmah in smo se temu izognili. Ker to ti tudi nič ne pomaga. Ti nič ne pomaga, če ti unega blatiš – še obremenjuješ ga in mu je hudo. Danica, 71 let

Žena me ni nikoli namerno žalila, ona je bila kavalir. V prepiru sem mogoče par minut gobeždal, ampak v odnosu pa ne. Metod, 89 let

Oskrbovalke so, za razliko od intervjuvancev, zaznale več vrst nasilja, katerih povzročitelji so bili tako moški kot ženske. Najbolj presenetljivo je bilo morda to, da so tudi v pripovedih o povzročiteljih fizičnega nasilja in potencialnega ekonomskega nadzora v starosti nastopale tako ženske kot moški.

Jaz imam par, kjer so vsi umirjeni in lušni. Je pa gospod bil dobro situriran, kot tudi žena. Zdaj je gospod bolan in nemočen za takšne stvari. In zdaj gospa ureja vse stvari: finance, položnice in to. Ampak ga za vsako stvar še vedno vpraša, koliko denarja naj dvigne, pa mu mora vse pokazati, koliko je dvignila in tako. / ... / No, mislim, mora. Pokaže mu, ali on to zahteva, jaz ne vem. Toliko. Samo pa vem, da mu vse sortira na mizo popoldne. Če pride iz banke, mu da vse na mizo, da on vse pregleda. / ... / Seveda, saj je penzija njegova. Ker gospa ima manjšo penzijo. Gospod je vse to zaslužil in stanovanje in vikend in ne vem kaj vse imata. Anka, ZOD

Sem imela primer, ko je bila ona še zelo [aktivna], on je bil pa na postelji in nista imela otrok. Ampak ona je še vedno živela življenje naprej. Ona je še vedno hodila ven s prijateljicami, je še vedno hodila v

¹⁰⁷ Nekateri intervjuvanci, predvsem pa oskrbovalke na domu, so obširneje poročali le o infantilizaciji. Ker gre po njihovem poročanju za spolno specifično obliko nasilja, se bomo k njej vrnili v naslednjem poglavju.

opero, v gledališče, tudi poskrbela za moža. Plačala še dodatne stvari. In se je čutilo pri gospodu, da je postal bolj tih in da ni bil več tak, kot je bil. In tudi ona je določala stvari. Nada, ZOD

Saj to sem rekla pri nasilju. Je bilo direktno ta varianta. Ko je bil gospod na postelji, ga je tako privezovala, davila s hrano ... Mislim, dobila je svojo moč. Se mi zdi, da je na ta sistem dostikrat. / ... / Tudi udarila ga je včasih. Anja, ZOD

Čeprav. Kopač. Tisti je bil pa ultra z juga, ultra tradicionalen, nepokreten. Je mlatil iz postelje vse. Anja, ZOD

Poniževanje, sistematični kriticizem, prisilno hranjenje in zanemarjanje bi lahko bilo po mnenju oskrbovalk prav tako v domeni kateregakoli spola, čeprav so pri prvih dveh naštevale le primere, kjer so nasilno dejanje povzročile ženske.

Ker ene pa možove v nič dajejo. Češ, glej, kako si štorast, glej kako nič ne zmoreš, kako si nepazljiv, pa ne moreš merkat. Tak občutek potem dobiš. Nada, ZOD

Mi smo tudi imeli gospo, ki je umrla, pa mož nikoli ni tako ... Nisi dobil tega občutka, da mu je mar zanjo. In si prišel in si vprašal, kje pa imate gospo, je rekel, ne vem, tam v sobi je. Tudi če si ga kaj prosil, da kaj prinese, mu je bilo tako malo, kao, a res moram zdaj to dati. Pa če je bilo potrebno zamenjati hlače ali karkoli, kako, saj je zjutraj dobila nove. Tam je gospod imel eno moč nad to gospo. Videlo se je, da je bolj skrbel zase, je tudi šel na abonma. Ker gospa ni več šla, ampak je imel pa denar, da je za ta čas plačal eno gospo, da je bila pri njej. Tako je tudi on užival, gospa je pa morala biti doma. / ... / Bolj so skrbne žene do mož, če so te bolni in nepokretni, kot obratno. Mož pri ženi, se ti zdi, kot da je vse malo skupaj nametano. Ni toliko skrben. Ne daje toliko pozornosti. Reče, ah, saj bo, saj bo, saj to ni nič hudega, medtem ko žena bolj skrbi za moža. Anka, ZOD

Eni so tako zelo zadirčni en do drugega, da bi kar [zavije z očmi]. / ... / Če je popacal pižamo, ne vem, kavo je pil zjutraj za zajtrk. Bo tako bevskala zaradi tistih treh flekov. Brez veze. Nada, ZOD

Edina vrsta nasilja, katere prisotnost se je potrdila tako v intervjujih kot v fokusni skupini, je bila infantilizacija. Infantilizacijo bi lahko uvrstili tudi med oblike psihološkega nasilja, vendar je bila kot taka med intervjuvanci le redko prepoznana. Infantilizaciji bomo v naslednjem poglavju posvetili največ pozornosti, saj rezultati analize fokusne skupine nakazujejo, da gre morda vendarle za skrito obliko spolno specifičnega nasilja v starosti.

6.6) Spolna specifičnost nasilja med starimi in infantilizacija

Raziskave, ki se osredotočajo na intimno partnersko nasilje v starosti, so enako polarizirane glede spolne specifičnosti nasilja kot raziskave med mlajšimi populacijami, o katerih smo pisali v prvem delu naloge, čeprav so manj številčne. Mnoge študije, opravljene na specifičnih (najpogosteje kliničnih) vzorcih, pričajo o zlorabi, ki se v kasnejšem življenju nadaljuje, dominantnemu položaju moškega, ki se ohrani kljub povečani socialni in fizični šibkosti in o nadzirajočemu vedenju, ki se stopnjuje (Hightower in drugi 2006; Koenig in drugi 2006; Montminy 2005). Tem raziskavam je skupno, da opozarjajo na pomen preučevanja

partnerskega nasilja skozi prizmo nesorazmerja moči, moškega dominantnega položaja in kombinacije nadzora in nasilja, ki jim ga pomaga ohranjati pozno v starost. Ker pa se relativna fizična premoč moškega v starosti zmanjša, fizično nasilje v starosti pogosto nadomestijo intenzivirane oblike psihičnega nasilja (Fisher in Regan 2006; Zink in drugi 2006; Lundy in Grossmen 2004; Mezey, Post in Maxwell 2002).

Lev-Wiesel in Kleinberg (2002) sta denimo analizirali risbe pretepenih žensk in ugotovili, da se njihova percepcija povzročiteljev kot močnih velikanov v grozečih pozah niso spremenile niti kadar je bil mož ohromel zaradi bolezni v starosti, kar kaže na to, da se razmerje moči v zlorablajočih razmerjih ohranja, tudi ko moški povzročitelji postanejo šibki ali bolehn. Dejstvo, da se vzorec ni spremenil niti v primerih, ko so od partnerk postali odvisni, kaže na določeno kontinuiteto v vzorcih partnerskega nasilja¹⁰⁸ znotraj življenjskega poteka, ki je ne spremenijo niti družbena niti fizična in ekonomska oslabitev moškega.

Nadaljevanje vzpostavljene dinamike moči v teh primerih nakazuje, da je pojav nasilja v kasnejšem življenju lahko povezan s pojavom nasilja v prejšnjih obdobjih, hkrati pa je pojavnost nasilja povezana s specifičnimi značilnostimi odnosa, v katerem so se pojavile (Roberto in drugi 2015) in strategijami shajanja žrtev, ki se spremenijo s starostjo. Če slednje navežemo na rezultate naše analize, lahko rečemo, da je sprememba v razmerju moči sicer možna in da poleg kvalitete odnosa na prisotnost oziroma odsotnost nasilja vpliva še psihosocialni razvoj osebnosti v starosti. Oboje pa vpliva na strategije reševanja in pripisovanja pomena konfliktnih situacij, kar ima pomembne implikacije za pojavnost nasilja. Če namreč drži, da sta dve tretjini nasilja posledica prepira, ki navadno ni daljši od petih minut (Filipčič 2002), bo odsotnosti negativnih interakcij v primeru zakonskih nesporazumov sledila odsotnost partnerskega nasilja. Je pa potrebno izpostaviti, da slednje velja za situacijsko nasilje, ne pa tudi za instrumentalno, o katerem večinoma govorijo navedene raziskave.

Po drugi strani pa vse več raziskav o nasilju nad starimi kaže visoke, enake ali celo višje prevalence nasilja nad moškimi, zaradi česar je presenetljivo, da skoraj ni raziskav, ki bi se pri raziskovanju partnerskega nasilja v starosti osredotočale na perspektivo moške žrtve.

¹⁰⁸ Na verjetnost, da so bo intimnopartnersko nasilje nadaljevalo v starosti opozarja tudi poročilo Svetovne zdravstvene organizacije (WHO 2011).

Nekateri raziskovalci menijo, da norme, po katerih imajo moški več moči v javnem in zasebnem sektorju, ne veljajo več, pa če gre za enakost med spoloma doma ali na delovnem mestu. Glavni vzroki in posledice nasilja nad starimi ne temeljijo več na s spolom povezanih dejavnikih (Kosberg 2014). Kljub temu večina raziskovalcev vztraja, da so v partnerskem nasilju žrtve predvsem ženske, zaradi česar sistematično ignorirajo moške kot žrtve tega nasilja (Hines in drugi 2007) in ne preučujejo moških kot žrtev partnerskega nasilja v starosti.

V naši raziskavi moškega instrumentalnega nasilja nismo zaznali ne pred ne po upokojitvi. Med intervjuvanci, kjer je bila opažena kontinuiteta razmerja moči, kjer je bil dominanten moški, skorajda ni bilo zaslediti nasilja, ki bi služilo za ohranjanje asimetrije v odnosu. Morda zato, ker ni kazalo, da bi bilo obstoječe razmerje moči kakorkoli ogroženo in ni bilo potrebe po nasilnemu vedenju, lahko pa je na to vplivala relativno visoka kvaliteta odnosov, ki smo jih opazovali, in/ali psihosocialni razvoj osebnosti v starosti, katerega določene značilnosti smo zasledili pri nekaterih respondentih. Hkrati pa smo v razmerjih, v katerih je imela po upokojitvi ženska dominanten položaj, opazili infantilizacijo. Infantilizacijo so kot izredno pogosto obliko psihičnega nasilja potrdile tudi oskrbovalke iz zavoda za oskrbo na domu.

Infantilizacija je vedenjski vzorec, pri katerem oseba s pozicije moči obravnava drugo osebo kot otroka. Najlažje jo prepoznamo po uporabi sekundarnega otroškega jezika. Sekundarni otroški jezik je pokroviteljski tip govora, pri katerem govorec uporablja pretirano intonacijo, višji ton glasu in otroško besedišče (Marson in Powell, 2014). Vendar pa se lahko kaže tudi v pretiranem nadzorovanju in ukazovanju, sprejemanju odločitev namesto odrasle osebe in v drugih interakcijah, ki staremu človeku odrekajo avtonomijo in dostojanstveno obravnavo.

Ona tudi mene masira zdaj. Ona televizijo gleda, pa B2 in B3 in ne vem kaj vse, pa jabolka s o dobra ... Jaz tega nočem poslušati. Jaz [jem] tisto kar mi paše. Ne gledam nič na tole, res ne. Pa tale hrana je dobra, pa una hrana. Jaz jem tisto, kar mi paše. Sem zaenkrat še kar zdrav, nimam kaj rečt, in pri tem je nočem poslušati. In včasih se kaj razburi. Matej, 70 let

To ga še zdaj žrem, kako ješ, pa drobiš, pa svinjaš, pa to. Maruša, 89 let

V intervjujih se je infantilizacija najbolj očitno pokazala pri hrani oziroma pri prehranjevalnih navadah. Na to pa je opozorila tudi Breda Sobočan:

Hranjenje je tema te generacije. / ... / To je njihov 'issue', močan, in so v tem izjemno nasilni, tako da znajo mnogi povedati, da dobesedno pitajo tudi vnuke in vse. Za njih je to, da se naješ in da ješ, znak, da te imajo radi, in če ne ješ, zavračaš ... In ta del je pri njih čisto zlit. Tisti, ki lahko vase pogledajo, vidijo, da je to povezano z lakoto, ki so jo kot mladi doživeli. To, da pitajo drug drugega močno, tudi konkretno, ne samo simbolno. In je dostikrat tako, da zelo bistrre gospe nočejo razumeti, kaj ta dieta pomeni. Da če ima nekdo putiko, da mu ne daš prepeličjih jajc. Ampak v resnici ravno prepeličja jajca

dobi, ki jih sicer ne bi. / ... / Tako dobijo ta navodila pri splošnem zdravniku in jih absolutno kršijo in on mora pojesti, ker sicer njo zavrne (Sobočan 2016).

Če velja star rek, kjer je dim je tudi ogenj, lahko predvidevamo, da hranjene ni edino področje, kjer se infantilizacija pojavi, čeprav je morda najbolj očitno in so ga za razliko od drugih interakcij intervjuvanci lažje zaznali. Ker so bile v večini primerov povzročiteljice ženske, žrtve pa moški, ne moremo izključiti, da bi lahko pri infantilizaciji šlo za spolno specifično obliko partnerskega nasilja v kasnejših letih. Ostaja pa vprašanje, ali gre pri infantilizaciji za instrumentalno obliko psihičnega nasilja, katerega namen je nadzor in ohranjanje dominantnega položaja v razmerju, ali je, tako kot ostale oblike nasilja, ki smo jih zaznali, situacijske narave.

Infantilizacijo lahko preko spolne razlike povežemo z vlogo ženske kot matere in skrbnice, ki se lahko ob izgubi drugih identitet v starosti okrepi (Sobočan 2016). Skrb za vnuke je lahko zanje pomembna izpopolnitev v prvih letih po upokojitvi, vendar pa lahko po petinsedemdesetem letu tudi to že postane problem, če zaradi fizičnega pešanja niso več tako 'uporabne' v funkciji babice (Možina 2016). Slednje lahko predstavlja dejavnik tveganja, če se pretirano materinsko zaščitništvo projecira v partnerja, ki potem lahko hitro zdrkne v otroško vlogo. Čeprav kateremu moškemu povečana pozornost in skrbnost v določeni meri ustrežata, se lahko takšna pozornost kaj hitro prelevi v komandiranje in nadziranje, v določanje kaj lahko in česa ne smejo početi. V kolikor se pari prekračenja meje dostojanstva in avtonomije zavedajo, lahko pride do nezadovoljstva in agresije, v kolikor pa ta ravnanja niso ozaveščena, pa do apatije in depresije. Oskrbovalke so infantilizacijo, ki so jo opazile, opisale takole:

Anja: Jaz imam enega gospoda, ki je imel celo na postelji baldahinček. Ja. To je. Kot res otroček. Projekt naredijo iz tega in to so ponavadi ženske. Pa blazinica in čipke. Saj to sem jaz mislila, tisto kar je pretirano. Kar ona počne zaradi nje same, saj njemu je tudi vseeno, kakšne blazine ima. Ampak ona tam komandira. On je spregledan.

Klavdija: Ja, tako je.

Anka: Ja. Ker zbira barvo za posteljnino ...

Nada: Danes boš to oblekel.

Anja: Pa čez pol ure boš to. Noben gospoda ni vprašal, kaj bi on.

Anka: Se odloči namesto njega.

Nada: Ob devetih boš jedel to in to, ob enajstih boš jabolko.

Anja: Potem pa reče, saj ima on to tako rad. On je tiho. Žena določi, da ima on to rad.

Nada: On je tiho, pa si misli. / ... / Češ, kar naj.

Nada: Ja, samo da je mir. Se mu ne da. To je dostikrat tako.

Infantilizacija je bila prav tako edina oblika psihičnega nasilja, ki se je tudi v intervjujih pojavljala po upokojitvi. Toda medtem ko so oskrbovalke infantilizacijo zaznale in opisale kot problem, med intervjuvanci problematizacija vedenj, ki bi jih lahko šteli kot infantilizacijo, ni bila tako jasna. Samo v dveh primerih, ki smo jih navedli v povezavi s hranjenjem, je bilo jasno, da gre za neprimerno vedenje. Pogosteje pa je bila infantilizacija hkrati nakazana in zanikana¹⁰⁹, kar opozarja na tanko mejo med dobronamerno in pretirano skrbnostjo, saj gre pri prvi za znamenje ljubečega odnosa, pri drugi pa potencialno za instrumentalno vrsto psihičnega nasilja, v središču katerega se skriva prezir, ki služi ohranjanju asimetričnega razmerja moči, kjer je dominantna ženska.

Saj tega pa moški itak ne marajo in so alergični na to, ker pravijo, da potem ko se upokojijo, da ženske mislimo, da so oni naši otroci, da kar naprej zanje skrbimo, pa daj si uno obleči. / ... / To je verjetno tisti ženski materinski ... Ga tudi prenašaš na partnerja in ne samo na otroke. Verjetno je to to. Saj moški tega ne marajo, ker tega je včasih preveč. In jaz to opažam tudi pri sosedih in marsikje, ko se skupaj dobimo. / ... / Ampak to misliš dobronamerno, on se pa enkrat naveliča to poslušati. Danica, 71 let

V partnerstvu ..., tudi včasih. Sem rekel, babi ne bodi smešna, ne bodi otročja, pa naredi tako in tako. / ... / Vendar mora biti v neki človeški obliki, s prepričevanjem, z dokazili, z argumentiranjem, ne pa tako. Zdaj to je stvar inteligence posemeznega človeka. Če zna pristopiti, če zna obrazložiti, poslušaj, tega ne delaj. Jaz sem recimo svojo babiko prosil za kajenje. Tri dni preden je umrla je kadila. Kaj češ? A zdaj, ko vidiš, da jo čaka smrt, ji boš prepovedal tisto, kar je bil največji užitek njenega življenja – cigareta. Nima nobenega smisla, ker bi izpadel tiran, v tem smislu, čeprav ji dobro hočeš. Milan, 92 let

Mož me ni nikoli obravnaval kot otroka. Saj je bil on ravno toliko star, še starejši od mene. Moža nisem nikoli komandirala. Je pa res, da sem mu zmeraj ... Pravijo, da se jeseni ne smeš preveč oblečt. Ko pa daš enkrat kapo na glavo, je pa ne smeš dati dol do poletja. Marjana, 90 let

Ženska si tebe polasti in ti si predmet njene obravnave. Če pa ti zna to lepo povedat, je pa drugo. Seveda te včasih s svojim ravnanjem tudi pomanjša, ampak tega ne misli hudobno. Metod, 89 let

Dejstvo, da sta pojava težko razločljiva, prinaša še dodaten problem, saj je lahko infantilizacija za mnoge žrtve tako dobro skrita pod pretvezo dobronamerne skrbnosti, da se jo težko prepozna kot obliko psihičnega nasilja, kot poudari Breda Sobočan:

Ta del je slabo ozaveščen in je po moje tudi reakcija na njega iz tega neozaveščenega, ali pa se temu prepustijo in se dajo moški res v vlogo teh nemočnih fantkov, za katere potem te gospe bolj ali manj intruzivno skrbijo. To si boš oblekel, tole, ono. Tako, ne kot partner ampak kot nekdo, ki drugemu dopoveduje, kaj natančno si mora obleči, pa ima on 75 let. Kar je pa vdor čez mejo, absolutno (Sobočan 2016).

¹⁰⁹ Takšno protislovje smo zasledili pri dveh moških in pri treh ženskah.

Razlike v pripovedovanju med oskrbovalkami in intervjuvanci prav tako pričajo o tem, da je infantilizacija med starimi partnerji pogost pojav, ki pa se ga sami stari ne zavedajo oziroma ga ne prepoznajo kot problematičnega. V tem pogledu je infantilizacija tudi pokazatelj nezrelega partnerskega odnosa. Možina (2016) meni, da je mogoče po ponavljajoči se otroški, regresivni, infantilni drži prepoznati vzorec nevarne navezanosti, kjer je za enega partnerja videti, kakor da stalno potrebuje drugega, da ga kontolira, vodi in mu svetuje. Problem pa ni le v tem, da zakonca »izkoriščata partnerski odnos za nadomeščanje osebnega razvoja« (Možina 2016), temveč tudi v zdravstvenih posledicah, ki ji lahko dolgotrajno obravnavanje partnerja kot otroka prinese.

Marson in Powell (2014) sta mnenja, da lahko pomilovanje in infantiliziranje v starih vzbudi odzive, ki posnemajo kognitivno oviranost. Podobno menijo tudi Nausbaum in drugi, ki zapišejo, da »ponavljajoča se uporaba pokroviteljskega govora starim onemogoča interakcijo na nivoju kompetence, ki jo dejansko imajo, kar lahko zniža dejanske nivoje sposobnosti« (Nausbaum in drugi 2005, 146).

Načrt raziskave nam ni omogočil, da bi potrdili povezavo med infantilizacijo in zdravstvenimi tveganji, se je pa infantilizacija pokazala kot ključni indikator spremembe v naravi nasilja, saj za razliko od drugih vrst psihičnega nasilja, ki navadno sledijo konfliktu, nima neposrednega (situacijskega) sprožilca, zaradi česar bi jo lahko obravnavali kot instrumentalno zlorabo. Ker se je infantilizacija med našimi respondenti pokazala kot tipična ženska oblika nasilja v partnerstvih, kjer je bila na poziciji moči ženska, se povezava med željo po ohranjanju asimetričnega razmerja moči in infantilizacijo kot prikritim sredstvom za to zdi verjetna:

[N]ajbrž ni prav tako veliko moških, ki bi gledali na vsako stopinjo in ves čas kritizirali ali pa usmerjali, tako kot to mogoče ženske ..., na tak način pririjejo svojo agresijo v, kot da gre za skrb. Moški pa mogoče ta nadzor bolj jasno pokažejo v tem smislu, da so v tem izrazu manj prikriti, so lahko bolj jezni, prej mogoče izgubijo nadzor (Sobočan 2016).

Povezava med infantilizacijo in razmerjem moči glede na spol je še toliko bolj pomembna, če pomislimo, da večina teorij s področja partnerskega nasilja pred upokojitvijo govori o dominantnem položaju moškega v razmerju, analiza odgovorov oskrbovalk pa nakazuje, da je med partnerstvi po upokojitvi v v dominantnem položaju prav toliko moških kot žensk. Slednje lahko pomeni, da z upokojitvijo ne prihaja le do upada moči moškega, temveč da hkrati narašča moč žensk. Pri tej spremembi v konstelaciji moči pa se je infantilizacija

pojavi pogosteje. O tem, ali je infantilizacija sredstvo za doseganje močnejšega položaja v partnerstvu ali njegova posledica, iz podatkov, ki smo jih dobili, ne moremo sklepati.

Oskrbovalke so za razliko od intervjuvancev v disfunkcionalnih partnerstvih, torej partnerstvih, ki jih lahko prepoznamo ravno po infantilizaciji (Možina 2016), pri moških opazile apatijo, kar kaže, da apatija morda ni povezana zgolj s fizičnim, ekonomskim ali družbenim pešanjem, kot se pogosto predpostavlja. Apatija bi lahko bila, glede na rezultate naše raziskave, tako posledica izgube dominantnega položaja v partnerstvu kot tudi infantilizacije. Analiza fokusne skupine nakazuje, da bi se lahko apatija pogosteje pojavljala pri moških. Za razliko od žensk ne morejo več živeti v skladu z vrednotami, ki so imele zanje pomen v srednjih letih in je zato stiska glede osmišljanja svojega življenja večja, vendar pa to, kot smo videli, ni vodilo v večjo agresivnost. Možina (2016) zmanjšanje agresivnega vedenja tako v fizičnem kot v psihičnem smislu pripisuje zmanjšanju testosterona.

Testosteron je gotovo nekaj, kar prispeva, da se človek odziva bojevito in tudi agresivno. Družbeni spol pa ima opravlja z vsem, o čemer sva prej govorila: moški klišeji, s čim se moški identificira, na kaj je ponosen, kaj mu pomaga prenašati samega sebe. Velikokrat gre za občutek, da je marsikdo dominanten. Je on tisti, ki je, kot si prej rekel, kar se statusa tiče dovolj ugleden in vpliven. Ko se to ruši, se mi zdi, da je gotovo moški tisti, ki težje prenaša to. Mislim, da morajo tukaj biti gotovo neke povezave med biološkim in družbenim vidikom spola (Možina, 2016).

Spomnimo, da ženskam, za razliko od moških v starosti ostane vsaj 'ena navzočnost'. Upravljanje gospodinstva tudi po upokojitvi ostane pomembna funkcija za ženske, materinska skrb pa se preusmeri na vnuke in pravnike. Če te možnosti ni, se pri nekaterih preusmeri na partnerja. Na ta način ohranjanje določeno mero smisla in občutka, da so za nekoga še koristne ali uporabne. Še več, ker se življenjski prostor s starostjo postopno zožuje na dom, postanejo njihove dejavnosti doma toliko bolj smiselne in pomembne. Moški, ki so prej gospodinjska opravila videli kot nujno nadlogo, v njih redkeje odkrijejo osmišljujoče početje in usmeritev. Tudi če poskusijo, morajo upoštevati ženski nadrejen položaj pri gospodinjstvu, saj imajo na tem področju več izkušenj in kompetenc. Zmanjkuje jim področij ali dejavnosti, kjer bi se lahko dokazali, in postajajo vse bolj apatični, zaradi ženinega infantilizirajočega odnosa do njih in izgube dominantnega položaja v partnerstvu pa celo malodušni in nebojgli.

Med infantilizacijo in apatijo je možna še ena povezava; eden glavnih vzrokov za konflikte v starosti lahko predstavljajo neizpolnjena pričakovanja žensk, ki jih imajo do svojih moških partnerjev. Zaradi redukcije dejavnosti v javni sferi je verjetno, da pričakujejo večjo

angažiranost moških v zasebni sferi oz. gospodinjstvu¹¹⁰. Ko ti ne izpolnijo pričakovanih vezanih na prevladujoče vrednote produktivistične družbe, kot tudi ponotranjenih pričakovanih žene in nenazadnje lastnih pričakovanj, se odprejo vrata za prezir in samoprezir.

Padec statusa je nekaj, kar se odvija že v prejšnjih fazah, tukaj pa je bolj to, vse večje breme sem, nočem biti breme. Kakšen smisel je, da sploh še živim, če ne morem biti produktiven? (Možina 2016).

Temu preziru nasprotujejo vrednote, ki veljajo v partnerstvu (spoštovanje, ljubezen), zaradi česar se ta pogosto zakrije v materinsko skrb partneric, ki jo lahko, kadar je pretirana, označimo z izrazom infantilizacija. Ob tem ne smemo pozabiti, da je infantilizacija mehanizem dominacije in podrejanja in zmeraj pomeni demonstracijo moči. Ker pa je prezir prisoten latentno in torej ni ozaveščen (tako pri moških kot pri ženskah), ne vzbudi agresivne reakcije, temveč vodi v apatijo. Pri tem velja poudariti, da je večina disfunkcionalnih odnosov nereflektiranih (Možina 2016; Sobočan 2016), zaradi česar je apatija zelo verjetna posledica infantilizacije.

6.7) Glavne ugotovitve

Partnersko nasilje med starimi je fenomen, za katerega se zdi, da se je 'izgubil' med preučevanjem nasilja nad starimi in preučevanjem partnerskega nasilja, ki se je navadno osredotočalo na mlajše populacije. Slednje se kaže v marsikateri domači in tuji raziskavi, ki preučuje prevalenco in incidenco nasilja nad starimi. Te pogosto ne prepoznajo vloge, ki jo ima spol pri strukturiranju socialnih interakcij, vzpostavljanju pričakovanj, urejanja socialnih procesov in nenazadnje urejanja družbe (Tompson in drugi 2007). Spolne razlike so neredko zgolj prikazane v porazdelitvi žrtev in povzročiteljev nasilja. Predvsem domače raziskave nakazujejo, da so žrtve partnerskega nasilja med starimi najverjetneje predvsem ženske, povzročitelji moški, da se s starostjo (predvsem po sedemdesetem letu starosti) psihično in fizično partnersko nasilje zmanjšujeta.

Vendar pa vedno več tujih študij kaže, da že pri fizičnem, kaj šele psihičnem, spolnem ali drugačnem partnerskem nasilju obstaja neskončna kompleksnost situacij, ki zahtevajo longitudinalno spremljanje tako obeh partnerjev kot tudi upoštevanje kontekstualnih vplivov, kot so na primer dolžina oziroma faza razmerja, stopnja vključenosti vsakega partnerja v agresijo, starost (zrelost) partnerjev, in individualnih motivacij vsakega od njih.

¹¹⁰ Manjša angažiranost moškega v gospodinjstvu se je prej vsaj na normativni ravni kompenzirala s trdom na trgu dela.

V nalogi nas je zanimalo, ali je z vidika spola upokojitev lahko faktor, ki pomembno vpliva na spremembo v razmerju moči med partnerjema. Iz analitičnega pregleda literature s področja pretežno feminističnih študij in študij spola smo predpostavljali, da se lahko moč moškega, ki v patriarhalni v mladost orientirani družbi pretežno temelji na virih iz javne sfere, do neke mere razgradi. Ob redukciji življenja na zasebno sfero pa se lahko sočasno okrepi moč ženske, ki ima zaradi spolne ideologije, ki osrednjo vrednost ženske umešča sfero vzdrževanja družine, v partnerstvu po upokojitvi na voljo več vzvodov in virov moči.

Ob upoštevanju dejstva, da se fizična in družbena moč moškega po upokojitvi zmanjšata, smo se vprašali:

- Ali se zaradi objektivnih sprememb v statusu moškega spremeni tudi razmerje moči med partnerjema?
- Ali morebiti te spremembe privedejo do večje egalitarnosti med partnerjema, ter ali se v partnerstvu pretekli vzorci življenja kljub spremembi ohranijo?
- V kolikor do spremembe pride, ali se je partnerja zavedata in reagirata nanjo?
- Koliko je ohranjanje ali sprememba v razmerju moči med partnerjema povezana s pojavnostjo različnih oblik nasilja?
- Ali se v starosti na novo pojavljajo za starost in spol specifične oblike nasilja in s katerimi kontekstualnimi dejavniki so povezane?

Iz analize teorije, trinajstih poglobljenih intervjujev, fokusne skupine s štirimi oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu in dveh ekspertnih intervjujev lahko odgovorimo, da se razmerje moči po upokojitvi pri nekaterih partnerstvih spremeni, vendar povezave med objektivnimi spremembami v statusu moškega in razmerjem moči med partnerjema v razmerju moči nismo zaznali. Rezultati poglobljenih intervjujev so pokazali, da je sprememba v razmerju moči prej povezana z psihosocialnim razvojem osebnosti v starosti.

Sprememba razmerja moči je v dveh zaznanih primerih potekala v smeri večje egalitarnosti med partnerjema, vendar ni privedla do večje enakosti na področju delitve dela, kar kaže, da se tradicionalni vzorci življenja kljub simetrični porazdelitvi moči v partnerstvu ohranjajo.

Spremembe sta se v obeh primerih oba partnerja zavedala, saj jima je sprememba življenjskega stila (in ne objektivne spremembe v statusu moškega), omogočila globlji razmislek o sebi,

življenju in odnosu, ter odprla možnosti za nadaljnji osebni razvoj, ki se je v naši raziskavi izkazal kot poglaviti vzrok spremembe. Prehod iz asimetrične porazdelitve moči, v kateri je imel dominantno vlogo moški, v simetrično razmerje moči, je pozitivno vplival na kvaliteto odnosa.

Nasilja in taktik nadzora, ki bi služile ohranjanju dominantnega položaja moškega, v nasprotju s teorijami (npr. teorijo virov¹¹¹), ki ob statusni nekonsistentnosti, ki se pojavi ob upokojitvi, predvidevajo njihov porast, v raziskavi nismo zaznali. Prav tako v našem vzorcu ni prišlo do pričakovane intenzifikacije psihičnega nasilja moških nad ženskami.

Infantilizacija se je pokazala kot edina oblika psihičnega nasilja po upokojitvi, ki so jo omenjali tako strokovnjaki, oskrbovalke in intervjuvanci. Čeprav iz raziskave ni razvidno, ali gre za sredstvo spreminjanja razmerja moči ali njegovo posledico, je analiza pokazala, da je prisotnost infantilizacije med starimi partnerstvi, kjer ima dominanten položaj ženska, verjetna, kar nas napeljuje na sklep, da bi lahko šlo za specifično obliko ženskega nasilja nad moškimi, ki se pojavi v kasnejših letih.

Rezultati pričujoče študije kot bistvene elemente za razumevanje partnerskega nasilja izpostavljajo kontekstualne dejavnike kot so: stopnja razvoja osebnosti, življenje po upokojitvi in starost, kvaliteta partnerskega odnosa, dojemanje partnerja in odzivanje na zakonske nesporazume. Te vplivajo na pojavnost različnih in ponekod za starost specifičnih oblik nasilja, njihovo razumevanje in nenazadnje na spolno strukturo žrtev in povzročiteljev.

7) Sklep

Obdobje po upokojitvi je zaradi podaljševanja življenjske dobe daljše. Upokožitev za intervjuvance zaradi spreminjajočih se karakteristik tega obdobja – predvsem na začetku lahko pomeni manj skrbi in obveznosti ter več možnosti za posvečanje dejavnostim, ki imajo za posameznike in pare pomen, proti koncu pa je vse bolj povezano z izgubami – predstavlja spreminjajoč se kontekst, ki na začetku drugače vpliva na njihove intimne odnose kot na koncu. V kasnejšem življenju se ljudje pogosteje in bolj intenzivno srečujejo z izgubami. Izgube se dogajajo na različnih ravneh. Kot pravi Možina (2016) na fizični ravni človek stalno izgublja – izgublja moč, delovanje telesa, vse tisto, kar je prej teklo samo od sebe, se vedno bolj zatika. Na psihični ravni je več izpadov in težav s spominom, pozornostjo, koncentracijo.

¹¹¹ Teorija virov se je v sedemdesetih letih preoblikovala in preimenovala v teorijo statusne nekonsistentnosti (Filipčič 2002, 78).

Na odnosi ravni začnejo umirati – manj je sopotnikov (prijatelji, znanci, partnerji itn.). Velik problem lahko nastane, kadar ljudje v starosti ne najdejo usmeritve, ki bi imela zanje pomen. Slednje se izraziteje pokaže pri moških kot pri ženskah, ki so socializirane v vlogo matere (babice), gospodinje, skrbnice in povezovalke družine. Vloga moškega, ki je v veliki meri vezana na materialno preskrbovanje in varovanje družine, hladokrvnost in neomajanst, se po upokojitvi hitreje razgradi.

Ker bi slednje, v povezavi z vprašanjem razmerja moči, ki smo ga zastavili kot osrednje raziskovalno vprašanje, lahko pomenilo tveganje za izgubo dominantnega položaja v partnerstvu, smo pričakovali, da se bodo moški za ohranitev dominacije poslužili bolj ali manj očitnih nasilnih vedenj. Vendar pa kljub objektivnim spremembam v statusu moškega njegovo mesto v družini ni bilo ogroženo, kaj šele omajano. Vsaj tako so menili intervjuvanci in intervjuvanke. Oskrbovalke so se srečevale z razmerji, kjer je bila na čelu družine ženska prav tako pogosto, kot s tistimi, kjer so imeli moški večjo moč, kar nakazuje, da se razmerje moči pri nekaterih partnerstvih vendarle obrne. V kolikor do obrata med starimi prihaja bolj pogosto, kot so o tem poročali intervjuvanci, potem lahko spekuliramo, da do obrata ne pride takoj po upokojitvi, temveč da se dinamika v razmerju moči spreminja postopoma in ni ozaveščena ne pri moških ne pri ženskah. V kolikor sprememba v razmerju moči ni ozaveščena, pa verjetno tudi sredstva za doseganje in posledice obrata ne bodo ozaveščene. V tem smislu je pomembna infantilizacija, ki se je pokazala kot edina oblika psihičnega nasilja po upokojitvi, ki so jo omenjali tako strokovnjaki, oskrbovalke in intervjuvanci. Čeprav iz raziskave ni razvidno, ali gre za sredstvo spreminjanja razmerja moči ali njegovo posledico, je analiza pokazala, da je prisotnost infantilizacije med starimi partnerstvi, kjer ima dominanten položaj ženska verjetna.

Ker pa ni ozaveščena in je s strani starih samih pogosto spregledana, se od ostalih bolj odkritih oblik partnerskega nasilja razlikuje po tem, da ne vzbuja agresivnih reakcij. Njeni akumulacijski učinki pa se utegnejo kazati v vse večji apatiji in potencialno v težavah pri kognitivnem funkcioniranju. Vsekakor bo v prihodnjih socioloških analizah povezavi med razmerjem moči med partnerji, infantilizacijo in apatijo potrebno posvetiti več pozornosti.

Na podlagi nekaterih slovenskih in tujih raziskav smo predvidevali, da bo fizičnega nasilja med starimi partnerji razmeroma malo. Nadomestilo naj bi ga psihično nasilje, ki ga lahko v večji ali manjši meri pričakujemo v vsakem odnosu v starosti, saj so tudi odnosi, ki so na prvi

pogled najbolj harmonični, lahko posledica odsotnosti odnosa oz. nekakšnega obojestranskega ignoriranja in apatije. Pri slednjih bi lahko šlo za bolj subtilne vrste psihološkega nasilja, kot so izolacija in preprečevanje osebnih stikov, preprečevanje opravljanja za posameznika pomembnih dejavnosti, omejevanje gibanja ter infantilizacija. Intervjuvanci pri vseh oblikah razen pri zadnji niso poročali o nobeni obliki psihičnega nasilja, ki bi se pojavila po upokojitvi. Oskrbovalke so za razliko od intervjuvancev opazile še redke primere poniževanja, žaljenja in fizičnega nasilja, obstajali pa so tudi indikatorji, ki bi lahko nakazovali ekonomsko nasilje ter zanemarjanje, vendar o tem niso bile prepričane.

Čeprav nas je odsotnost poročanja o nasilnem vedenju med intervjuvanci presenetila, so rezultati do neke mere skladni s splošnim trendom poročanja o nasilju. Pregled raziskav o nasilju nad starimi v evropski regiji, ki ga je v pripravila WHO poročilu *European Report on Preventing Elder Maltreatment* (2011), kaže, da so raziskave, ki so uporabile tehniko neposrednega (osebnega) intervju ugotovile manjšo prevalenco in incidenco nasilja nad starimi kot telefonske ankete in ankete poslane po pošti¹¹². Raziskave, ki o prevalenci in incidenci sprašujejo oskrbovalce, pa pogosto kažejo višje stopnje zlorabe, kot raziskave, ki o zlorabi sprašujejo neposredno stare (WHO 2011).

Vendar pa je 'metodološka' razlaga nizkega poročanja o partnerskem nasilju med starimi le ena od razlag. Podrobnejša analiza dinamike, motivacij in strategij intervjuvancev, kot tudi upoštevanje značilnosti odnosa med partnerji in razvoja osebnosti v starosti kaže na s starostjo povezane spremembe v vzorcih vedenja, ki vplivajo na pojavnost partnerskega nasilja v kasnejših letih.

Izhajajoč iz Eriksonove teorije življenjskega cikla in Tornstamove teorije o gerotranscendenci smo bili pri intervjuvancih pozorni na morebitne spremembe v psihosocialnem razvoju osebnosti. Predvsem zadnja se je izkazala kot ploden teoretski okvir za razumevanje kvalitativne razlike v doživljanju zakonskih nesporazumov in pripisovanju pomena konfliktom v kasnejših letih. Izsledki analize intervjujev kažejo, da razvoj v smeri gerotranscendence vodi k pozitivnim odzivom na konflikte, kot so pogovor, popuščanje, izogibanje konfliktnim situacijam in zmanjševanje teže problemov. Skozi prizmo psihosocialnega razvoja osebnosti so bolj intenzivno druženje po upokojitvi, manj obveznosti zunaj doma, večja medsebojna odvisnost v smislu povezanosti, selektivna zožitev družabnega

¹¹² Za druge metodološke omejitve glede poročanja o partnerskem nasilju v tej raziskavi glej poglavje o omejitvah in refleksiji raziskave.

omrežja in bližina smrti kontekstualni dejavniki, ki lahko privedejo do odkrivanja tako dobrih kot slabih osebnostnih lastnosti, okrepitev integritete ega, preusmeritve njihovih želja in potreb v korist želja in potreb drugih, ter večje solidarnosti in tolerantnosti med partnerjema.

V tem lahko vidimo močno nasprotujočo silo življenjskemu obupu, frustracijam in konfliktom, ki neredko karakterizirajo obdobje po upokojitvi. Slednje se je pokazalo v novem razumevanju in sprejemanju partnerja, ki je bilo prisotno pri dobri polovici intervjuvancev.

Razvoj v smeri gerotranscendence se je pri razumevanju obrata v razmerju moči med intervjuvanci izkazal kot posebno relevanten koncept, saj je bil glavni faktor spremembe pri edinih dveh primerih, kjer smo spremembo zaznali. Okrepitev samozavesti in razumevanja svojega moža je Danici pomagalo doseči enakopraven položaj v odnosu, medtem ko je se je vrednotni sistem pri Metodu spremenil tako, da se mu ni več zdelo pomembno, kdo ima zadnjo besedo pri odločanju in je mariskatero odločitev prepustil ženi.

V obeh primerih se je kvaliteta odnosa izboljšala, kar kaže na povezavo med osebnostnimi značilnostmi vsakega od partnerjev in značilnostmi odnosa. Kvalitetni odnosi razvoj osebnosti spodbujajo, medtem ko ga disfunkcionalni zavirajo. Velja tudi obratno, pozitivne razrešitve psihosocialnih kriz in postopni razvoj proti gerotranscendenci v starosti omogočata bolj kvalitetne intimne odnose v starosti, medtem ko regresija na prejšnje razvojne stopnje vodi v vse večje razočaranje in nezadovoljstvo z odnosom. Pri slednjih je prav tako večja verjetnost, da se po upokojitvi nasilje nadaljuje ali celo stopnjuje, na kar opozarja visoka stopnja infantilizirajočega vedenja, ki sicer takšne odnose tudi karakterizira.

Infantilizacija se je v naši raziskavi pokazala kot spolno specifična oblika partnerskega nasilja, saj so bile v skoraj vseh primerih povzročiteljice ženske. Uporaba feminističnih teoretskih okvirov za razlaganje spolne specifičnosti nasilja, četudi obrnjene, delno pojasnjuje specifične oblike in strategije uporabe nasilja med starimi v primeru zlitih, nasilnih in drugače disfunkcionalnih odnosov. Ne glede na razlike v družbeni moči med spoloma in različnemu tempu njenega usihanja pri partnerjih nasilja znotraj kakovostnih odnosov nismo zasledili. Kakovost odnosa je v večji meri temeljila na sprejemanju partnerja, doživljanju odnosa in razumevanju sveta.

V naši raziskavi 'klasičnih tipov' nasilja po upokojitvi praktično nismo zaznali. Čeprav je bila odsotnost tako fizičnega, spolnega in ekonomskega kot tudi psihičnega nasilja na prvi pogled skrajno neverjetna, je podrobnejša analiza pokazala, da:

- obrat v razmerju moči po upokojitvi ne pomeni nujno več nasilja, saj je nasilje bolj kot od razmerja moči odvisno od kvalitete odnosa in osebnostnih značilnosti vsakega partnerja;
- dominantni položaj moškega po upokojitvi dolgoročno ni povezan z nasilnimi taktikami za nadzorovanje in ohranjanje ženske v podrejenem položaju kljub padcu v družbenem, ekonomskem in socialnem statusu, čeprav se lahko takšne težnje kratkoročno pojavijo v prehodnem obdobju po upokojitvi;
- nasilje zaradi specifičnih karakteristik obdobja po upokojitvi lahko prevzema nove in za starost ter spol specifične oblike nasilja, vendar je to odvisno od specifične konstelacije psihosocialnega razvoja/regresije v starosti in značilnosti partnerskega odnosa.

Pri nadaljnjem raziskovanju partnerskega nasilja torej velja posebno pozornost nameniti tako spolnim razlikam pri povzročanju, prejemanju in doživljanju nasilja skozi življenjski potek, kot možnim razlikam med posamezniki obeh spolov pri razumevanju, prioretiziranju in vrednotah. Ti so lahko posledica in način, kako prepoznamo proces 'zorenja' v starosti. Enako velja za medsebojni vpliv, ki ga ima psihosocialni razvoj v starosti za kvaliteto partnerstev in obratno. Navedeno zaradi izjemne kompleksnosti fenomena zahteva intradisciplinaren pristop, ki smo ga v tej nalogi zaradi omejitev formata in relativno kratkega časovnega okvira raziskovanja lahko zgolj nakazali.

Kljub dejstvu, da partnersko nasilje med staro populacijo ni tako pogosto, kot med mlajšimi populacijami (Reeves in drugi, 2007) in, da v raziskavi skoraj nismo zaznali partnerskega nasilja med starimi, rezultati vseeno nakazujejo, da je posebno raziskovalno pozornost nujno nameniti tudi moškim žrtvam nasilja. Zanimivo področje nadaljnega raziskovanja gotovo predstavlja morebitna povezava med partnerskim nasiljem in samozlorabo. Posebno za moške, ki so v mladosti ponotranjili tradicionalni pogled na moškost, lahko sprememba v razmerju moči in nemoč, ki je vedno povezana s statusom žrtve, morda postane osnova za razvoj depresivnih simptomov, zlorabo alkohola in samomorilskih teženj. Pri tem pa ni nujno, da gre zgolj za hujše oblike fizičnega nasilja, saj so lahko tudi prikrite, manipulativne in potuhnjene oblike dominacije (npr. infantilizacija), ki se jih poslužujejo tudi ženske, vzrok marsikatere tragedije v starosti.

8) Omejitve raziskave

Prvič, intervjuje smo opravili zgolj z osebami, ki so na sodelovanje v raziskavi pristale. Ker smo v vabilu raziskavo predstavili kot študijo sprememb v dolgoletnem partnerskem odnosu, je verjetno, da so se nanjo odzvali pretežno tisti, ki so imeli pozitivno partnersko izkušnjo. Kontakte intervjuvancev so nam posredovali: zavod za oskrbo na domu, dom starejših občanov in psihiatrična ordinacija, zaradi česar je večina (9) prejela formalno pomoč, kar je morda vplivalo na (nepre)razporeditev domačega dela. V vzorcu nismo imeli predstavnikov nižjega razreda, kar je prav tako delno posledica vzorčenja preko plačljivih storitev.

Drugič, intervjuvanci so odgovarjali retrospektivno, zaradi česar je možno, da so bolj natančno poročali o dogodkih, dejanjih ali situacijah, ki so bili emocionalno intenzivnejši (Banaji, 1986; Dutta in Kanungo 1975 v Banaji in Hardin 1994) oziroma se bolj spominjali prijetnih, kot neprijetnih dogodkov (Hardin in Banaji 1990; Linton 1975; Malting in Stang 1978 v Banaji in Hardin 1994). Zaradi selektivnosti spomina je možno, da so (predvsem ovdoveli) intervjuvanci negativne vidike partnerskega odnosa potlačili oziroma svoje pokojne partnerje idealizirali¹¹³.

Tretjič, v kvalitativnem raziskovanju velja, da je raziskovalec hkrati tudi občutljiv instrument raziskovanja (Mesec 1998, 40–43), kar pomeni, da že njegova prisotnost, kot tudi njegov spol¹¹⁴, starost¹¹⁵ in družbeni sloj (Manderson in drugi 2006, 1330) vplivajo na dogajanje, ki ga preučuje. Posledično lahko trdimo, da je bil vsak posamični intervju utelešena izkušnja (Sandelowski 2002), v kateri sta tako intervjuvanec kot intervjuvar »sprejemala odločitve o temi in smeri pogovora, stopnji refleksije oziroma poglobitve pripovedi o določenem

¹¹³ Idealizacija je kognitivna percepcija, ki jo ima oseba o svojem partnerju (Niehuis in drugi 2011) in za katero je značilno, da se negativne percepcije sodi kot manj pomembne od pozitivnih percepcij (Neff in Karney 2003). Idealizacija navadno nastopi ob vstopu v partnersko zvezo, nato postopoma zbledi, pogosto pa se ponovno pojavi ob izgubi partnerja v procesu žalovanja (glej Beverley Rapahael in drugi 2005).

¹¹⁴ Interakcija med intervjuvancem in intervjuvarjem, čustvena ekspresivnost in razkritje so dejavniki, ki vplivajo na rezultate raziskave in so močno zaznamovani ne le s starostjo, temveč tudi s spolom intervjuvarja (glej Manderson in drugi 2006).

¹¹⁵ Med intervjuvarjem in intervjuvancem je bilo v nekaterih primerih več kot sedemdeset let razlike, zaradi česar se po eni strani morda nekateri respondenti niso odprli, kot bi se, če bi jih intervjuval nekdo iz njihove generacije, s katerim bi si morda v večji meri delili življenjsko izkušnjo in življenjski potek, po drugi pa je intervjuvar sodil v generacijo njihovih vnukov, zaradi česar so bili morda do njega bolj zaupljivi, kot bi bili, če bi bil spraševalec srednjih let. Tudi če so bili do intervjuvarja bolj zaupljivi, ker jih je spominjal na njihove vnuke, obstaja nevarnost, da so se prav zaradi tega pred njem želeli pokazati kot osebe z 'lepo' življenjsko izkušnjo.

dogodku, ter identifikaciji tem, ki se jim je potrebno izogniti ali jih stanjšati« (Manderson in drugi 2006, 1330).

Četrtič, ker je sam pojav, ki ga preučujemo (nasilje), v naši družbi etično nesprejemljiv, je verjetno, da so respondenti iz svojih pripovedi zavestno ali nezavestno (samozavajenje) izpustili določene vidike intimnega partnerskega življenja, ki jih niso dojemali kot družbeno sprejemljive (Randall in Fernandes 1991).

Zaradi omenjenih omejitev smo se namesto razširitve prvotnega vzorca odločili za poglobljanje predmeta preučevanja s pomočjo izvedbe fokusne skupine z oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu¹¹⁶. S tem smo želeli zapolniti 'sivine' glede tem, ki so se v intervjujih le delno nakazale.

Nekatere so oskrbovance obiskovale že več let nekaj ur tedensko, oskrba pa je vključevala tudi pomoč pri osebni higijeni, ki je za marsikoga osebna stvar. Ker se ob vsakokratni oskrbi z oskrbovanci pogovarjajo, je za njihov odnos z oskrbovanci značilna visoka stopnja zaupanja. Kljub zaupanju pa ima 'pogled od zunaj' svoje omejitve.

Udeleženke fokusne skupine so se od intervjuvancev razlikovale po tem, da so bile pripadnice srednje generacije, kot take pa so imele drugačno življenjsko izkušnjo, verjetno pa (vsaj delno) tudi vrednote in nazore. Lahko, da so probleme, povezane s partnerskim nasiljem zaznale tam, kjer jih intervjuvanci niso čutili, saj je možno, da so na nasilje in partnersko zvezo gledale z drugimi očmi, kot so jih videli njihovi starejši oskrbovanci.

Prav tako ne smemo pozabiti, da so bile udeleženke fokusne skupine formalne oskrbovalke, kar pomeni, da so lahko največ povedale o tistih vidikih nasilja, ki so najbolj povezani z njihovim delom (npr. zanemarjanje), manj pa o bolj subtilnih tipih psihičnega nasilja (npr. čustveno izsiljevanje).

Kljub visoki stopnji zaupanja in pogostosti pogovorov so, razen v nekaterih izjemah, imele le delni vpogled v dinamiko partnerskega odnosa in z njim povezanega nasilja, saj pogovor o problemih, povezanih s partnersko zvezo, ni primarna funkcija oskrbe na domu. Čeprav imajo

¹¹⁶ Raziskavo bi prav tako lahko razširili tako, da bi o partnerskem nasilju upokojenih staršev govorili z njihovimi odraslimi otroci, ker pa bi tudi v tej skupini obstajala verjetnost, da zaradi afektivnega odnosa do svojih staršev, ne bi želeli razkriti njihovega morebitnega družbeno nesprejemljivega vedenja, smo se raje odločili za formalne oskrbovalke z njimi nimajo tako močnega čustvenega odnosa, so pa vseeno močno prisotne v njihovem vsakdanjem življenju in uživajo visoko stopnjo zaupanja oskrbovancev.

oskrbovalke navodila, da oskrbovance poslušajo, jim je hkrati naročeno, naj jim ne zastavljajo osebnih vprašanj, saj bi se lahko oskrbovancem zdela vsiljiva.

Zato smo se odločili, da opravimo še dva ekspertna intervjuja. Pogovor smo opravili s psihiatrom in psihoterapevko, saj se pri svojem delu pogosto srečujeta s primeri partnerskega nasilja. Menimo, da smo s tem zagotovili dovolj uravnotežen in poglobljen vpogled v dinamiko nasilnih partnerskih odnosov po upokojitvi, čeprav je zaradi prekrivanja različnih sfer raziskovanja (s področji odnosov, razvojne psihologije, psihologije, kriminologije, sociologije, gerontologije, socialne gerontologije in nenazadnje filozofije/etike) kompleksnost fenomena partnerskega nasilja med starimi praktično nemogoče popisati v celoti.

9) Literatura

Acierno, Ron, Melba Hernandez-Tejada, Ananda B. Amstadter, Heidi S. Resnick, Wendy Muzzy, Kenneth Steve in Dean G. Kilpatrick. 2010. Prevalence and Correlates of Emotional, Physical, Sexual and Financial Abuse and Potential Neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *Journal of Public Health* 100 (2): 292–297.

Acierno, Ron, Melba Hernandez-Tejada, Wendy Muzzy in Kenneth Steve. 2009. *National elder mistreatment study*. Dostopno prek: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/226456.pdf> (5. januar 2017).

Ajduković, Marina, Jelena Ogresta in Silvija Rusac. 2009. Family Violence and Health Among the Elderly in Croatia. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma* (18): 261–279.

Anderson, L. Kristin 2002. Perpetrator or Victim? Relationships Between Intimate Partner Violence and Well-Being. *Journal of Marriage and Family* (64): 851–863.

Atchley, C. Robert. 1971. Retirement and Leisure Participation: Continuity or crisis? *The Gerontologist* 11(1): 13–17.

Balsam F. Kimberly in Dawn M. Szymanski. 2005. Relationship Quality and Domestic Violence in Women Same-sex Relationships: The Role of Minority Stress. *Psychology of Women Quarterly* (29): 258–269.

Banaji R. Mahzarin in Curtis Hardin. 1994. Affect and Memory in Retrospective Reports. V *Autobiographical Memory and the Validity of Retrospective Reports*, ur. Schwarz Norbert in Seymour Sudman, 71–86. New York: Springer-Verlag.

Beauvoir, Simone de. 1998. Drugi spol, uvod. *Revija za ženske študije in feministično teorijo*. 4 (3/4): 11–18.

Belsky, Jey in John Kelly. 1994. *The Transition to Parenthood: How a First Child Changes a Marriage. Why Some Couples Grow Closer and Others Apart*. New York: Dell.

Bernik, Ivan in Irena Klavs. 2011. *Spolno življenje v Sloveniji*. Maribor: Aristej.

Betz, Joseph. 1997. Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction. *Ethics* 87(4): 339–351.

Beverly Rapahael, Warwick Middleton, Nada Martinek in Vivienne Misso. 2005. Counseling and Therapy of the Bereaved. V *Handbook of Bereavement: Theory, Research, and Intervention*, ur. Margaret S. Stroebe, Wolfgang Stroebe in Robert O. Hansson, 427–453. Cambridge: Cambridge University Press.

Browne, Angela. 1993. Violence Against Women by Male Partners: Prevalence, Outcomes, and Policy Implications. *American Psychologist* (48): 1077–1087.

- Bushman, J. Brad in Craig A. Anderson. 2001. Is it Time to Pull the Plug on Hostile Versus Instrumental Aggression Dichotomy? *Psychological Review* (108): 273–279.
- Capaldi, M. Deborah in Hyoun K. Kim. 2007. Typological Approaches to Violence in Couples: A Critique and Alternative Conceptual Approach. *Clinical Psychological Review* 27 (3): 253–265.
- Carstensen, L. Laura., D. M. Isaacowitz in S. T. Charles. 1999. Taking Time Seriously: A Theory of Socioemotional Selectivity. *American Psychologist* (54): 165–181.
- Carstensen, L. Laura., H. H. Fung in S. T. Charles. 2003. Socioemotional Selectivity Theory and Emotional Regulation in the Second Half of Life. *Motivation and Emotion* (27): 103–123.
- Carstensen, L. Laura, J. M. Gottman in R. W. Levenson. 2004. Emotional Behavior in Long-term Marriage. V *Close Relationships: Key Readings*, ur. Harry T. Reis in Caryl E. Rusbult, 457–470. New York: Taylor and Francis.
- Carstensen, L. Laura. 2006. The Influence of a Sense of Time on Human Development. *Science* (312): 1913–1915.
- Coleman S. James. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Collins, Kim. 2006. Elder Maltreatment: A Review. *Archives of Pathology and Laboratory Medicine* (130): 1290–1296.
- Diamond, M. Lisa, Cristopher P. Fagundes in Molly R. Butterworth. 2010. Intimate Relationships Across the Life Span. V *The Handbook of Life-Span Development: Social and Emotional Development, Vol 2.*, ur. Michael Lamb, Alexandra Freund in Richard M. Lerner, 379–432. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Dobash, R. Emerson in Russell P. Dobash. 1992. *Woman, Violence and Social Change*. London in New York: Routledge.
- 2015. *When Men Murder Women*. New York: Oxford University Press.
- Dufree, Alesha. 2011. I'm not a Victim, She's an Abuser: Masculinity, Victimization and Protection Orders. *Gender and Society* 25(3): 316–334.
- Enander, Viveka. 2011. Violent Women? The Challenge of Women's Violence in Intimate Heterosexual Relationships to Feminist Analyses of Partner Violence. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 19(2): 105–123.
- Erikson, H. Erik. 1998. *The Life Cycle Completed: Extended Version With New Chapters on the Ninth Stage of Development by Joan M. Erikson*. New York: W. W. Norton and Company, Inc.

Evropska komisija. 2013. *The Gender Gap in Pensions in the EU*. Dostopno prek: ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130530_pensions_en.pdf (11. maj 2017).

Filipčič, Katja. 2002. *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.

--- 2013. Kazenskopravno odzivanje na nasilje v družini. V *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, ur. Vesna Leskošek, Milica Antić Gaber, Irena Selišnik, Katja Filipčič, Mojca Urek, Katja Matko, Darja Zaviršek, Mateja Sedmak in Ana Kralj, 41–70. Maribor: Aristej.

Fisher, S. Bonnie in Sandra L. Regan. 2006. The Extent and Frequency of Abuse in the Lives of Older Women and Their Relationships With Health Outcomes. *The Gerontologist* (46): 200–209.

Freud, Sigmund. 1973. *An Outline of Psychoanalysis*. London: Hogarth.

Frieze, Haddon Irene. 2005. Female Violence Against Intimate Partners: An Introduction. *Psychology of Women Quarterly* (29): 229–237.

Gaber, A. Milica in Irena Selišnik. 2013. Zakonodaja o nasilju nad ženskami v Sloveniji, globalni okvir, mednarodno pravo in lokalne posebnosti. V *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, ur. Vesna Leskošek, Milica Antić Gaber, Irena Selišnik, Katja Filipčič, Mojca Urek, Katja Matko, Darja Zaviršek, Mateja Sedmak in Ana Kralj, 15–40. Maribor: Aristej.

Generalna policijska uprava. 2017. Ljubljana: interno gradivo.

Georgantzi, N. 2012. *Elder Abuse and Neglect in the European Union*. UN Open-ended Working Group on Aging. AGE Platform Europe.

Glaser, B. G. in A. L. Strauss. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine de Gruyter.

Glaser, B. G. 1978. *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley, CA: Sociology Press.

Graneheim, U. H. in B. Lundman. 2004. Qualitative Content Analysis in Nursing Research: Concepts, Procedures and Measures to Achieve Trustworthiness. *Nurse Education Today* (24): 105–112.

Hareven, K. Tamara. 1995. Changing Images of Aging and the Social Construction of the Life Course. V *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*, ur. Featherstone, Mike in Andrew Wernick, 119–134. London in New York: Routledge.

Hearn, Jeff. 1995. Imagining the Aging of Men. V *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*, ur. Featherstone, Mike in Andrew Wernick, 97–114. London in New York: Routledge.

- Hightower, Jill, Greta M. J. Smith in Henry. C. Hightower. 2006. Hearing the Voices of Abused Older Women. *Journal of Gerontological Social Work* (46): 205–227.
- Hines, A. Denise, Jan Brown in Edward Dunning. 2007. Characteristics of Callers to the Domestic Abuse Helpline for Men. *Journal of Family Violence* (22): 63–72.
- Hojnik-Zupanc, Ida. 1997. Uravnovešeno staranje kot izziv (post)moderne družbe. *Družboslovne razprave XIII* (24/25): 49–58.
- Hvalič Touzery Simona in Polona Felician. 2004. Dogaja se njej in dogaja se mnogim. Ne bi se smelo. Raziskava o zlorabi starih ljudi v Sloveniji. *Kakovostna starost* 7(1): 12–20.
- Jogan, Maca. 2004. Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 265–288. Ljubljana: FDV IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Johnson, P. Michael. 1995. Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence Against Women. *Journal of Marriage and Family* (57) 283–294.
- 2006. Conflict and Control: Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence. *Violence Against Women* (12) 1003–1018.
- Kimmel, S. Michael. 2002. Gender Symmetry in Domestic Violence: A Substantive and Methodological Research Review. *Violence Against Women* 8(9) 1332–1363.
- Koenig, L. Terry, Elaine S. Rinfrette in Wendy A. Lutz. 2006. *Clinical Social Work Journal* 34(3): 361–372.
- Kopčavar Guček Nena. 2015. *Pogostost zaznavanja in obravnave nasilja v družini v ambulantni zdravniški družinske medicine*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Medicinska fakulteta.
- Kosberg, I. Jordan. 1998. The Abuse of Elderly Men. *Journal of Elder Abuse and Neglect* 9(3): 69–88.
- 2014. Rosalie Wolf Memorial lecture: Reconsidering Assumptions Regarding Men as Elder Abuse Perpetrators and as Elder Abuse Victims. *Journal of Elder Abuse and Neglect* (26): 207–222.
- Kurz, Demie. 1989. Social Science Perspectives on wife abuse: Current Debates and Future Directions. *Gender and Society* 3(4), 489–505.
- Laumann O. Edward, Sara A. Leitsch, in Linda J. Waite. 2008. Elder mistreatment in the United States: Prevalence estimates from a nationally representative study. *The Journals Of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* (63): 248–254.

- Leskošek, Vesna, Mojca Urek in Darja Zaviršek. 2010. *Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih: Končno poročilo prve faze raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Lev-Wiesel, Rachel in Bruria Kleinberg. 2002. Elderly Battered Wives' Perceptions of the Spausal Relationship as Reflected in the Drawings of the Couple. *Arts in Psychotherapy* (29): 13–17.
- Lifespan of Great Rochester, Inc, Weill Cornell Medical Center of Cornell University in New York City Department for the Aging. 2011. *New York State Elder Abuse Prevalence Study: Self-reported Prevalence and Documented Case Study, Final Report*. Dostopno prek: <http://www.nyselderabuse.org/prevalence-study.html> (18. januar 2017).
- Lindau, T. Stacy, Philip L. Schumm, Edward O. Laumann, Wendy Levinson, Colm A. O' Muircheartaigh, in Linda J. Waite. 2007. A Study of Sexuality and Health among Older Adults in the United States. *The New England Journal of Medicine* (357): 762–74.
- Lindenberg, Siegwart 1990. Homo Socio-oeconomicus: The Emergence of a General Model of Man in the Social Sciences. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* (146): 727–48.
- Lindgren, B. M., J. Sundbaum, M. Eriksson in U. H. Graneheim. 2014. Looking at the World Through a Frosted Window: Experiences of Loneliness Among Persons With Mental Ill-health. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* (21): 114–120.
- Lundy, Marta in Susan F. Grossman. 2004. Elder Abuse: Spouse/Intimate Partner Abuse and Family Violence Among Elders. *Journal of Elder Abuse and Neglect* 16(1): 85–102.
- Maddox, L. George. 1968. Persistence of life style among the elderly: A longitudinal study of patterns of social activity in relation to life satisfaction. V *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*, ur. Bernice L. Neugarten, 181–183. Chicago: University of Chicago Press.
- Manderson Lenore, Elizabeth Bennett in Sari Andajani-Sutjahjo. 2006. The Social Dynamics of the Interview: Age, Class, and Gender. *Qualitative Research* 16 (10):1317–1334.
- Marson, M. Stephen in Rasby M. Powell. 2014. Goffman and the Infantilization of Elderly Persons: A Theory in Development. *Journal of Sociology and Social Welfare* XLI(4): 143–158.
- Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mezey, Nancy, Lori P. Post in Christopher D. Maxwell. 2002. Redefining Intimate Partner Violence: Women's Experiences With Physical Violence and Non-physical Abuse by Age. *International Journal of Sociology and Social Policy* (22): 122–154.

Montminy, Lyse. 2005. Older Women's Experiences of Psychological Violence in Their Marital Relationships. *Journal of Gerontological Social Work* (46): 3–22.

Možina, Miran. 2016. *Intervju z avtorjem*. Ljubljana, 14. junij.

NCEA. 1996. *National Elder Abuse Incidence Study: Final Report*. Washington, DC: American Public Human Services Association in collaboration with Westat, Inc.

Neff, A. Lisa in Benjamin R. Karney. 2003. The Dynamic Structure of Relationship Perceptions: Differential Importance as a Strategy of Relationship Maintenance. *Personality and Social Psychology Bulletin* (29): 1433–1446.

Niehuis, Sylvia, Kyung-Hee Lee, Alan Reifman, Andrea Swenson in Stephen Hunsaker. 2011. Idealization and Disillusionment in Intimate Relationships: A Review of Theory, Method, and Research. *Journal of Family Theory and Review* (3): 273–302.

Nussbaum, Jon, Margaret J. Pitts, Frances N. Huber, Janice L. Raup Krieger in Jennifer E. Ohs. 2005. Ageism and Ageist Language Across the Life Span: Intimate Relationships and Non-intimate Interactions. *Journal of Social Issues* 61(2): 287–205.

Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba *cf.

Parish L. William, Tianfu Wang, Edward O. Laumann, Suiming Pan in Ye Luo. 2004. Intimate Partner Violence in China: National Prevalence, Risk Factors and Associated Health Problems. *International Family Planning Perspectives* 30(4): 174–181.

Pavšič Mrevlje Tinkara. *Kaj nam povedo slovenske raziskave in podatki policije o nasilju v družini?* Dostopno prek: <https://www.fvv.um.si/dv2014/zbornik/Pavsic-Mrevlje.pdf> (1. junij 2017).

Phillipson, Cris, Miriam Bernard, Judith Phillips in Jim Ogg. 2002. *The family and community life of older people: social networks and social support in three urban areas*. London in New York: Routledge.

Plaz, Maja. 2008. *Posvet: Kaj bomo skupaj naredili za preprečevanje nasilja in zlorab nad starejšimi osebami*. Ljubljana: Zveza društev upokojencev Slovenije

--- 2014. Nasilje nad ženskami v partnerskih in sorodstvenih odnosih. V *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*, ur. Veselič Š., D. Horvat in Maja Plaz, 73–93. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.

POND 2015. *Prepoznavna in obravnavna žrtev nasilja v družini v okviru zdravstvene dejavnosti: Priročnik za zdravstveno osebje*, ur. Jana Šimenc. Dostopno prek: <http://www.prepoznajnasilje.si/sl> (27. marec 2017).

Randall M. Donna in Maria F. Fernandes. 1991. The Social Desirability Response Bias in Ethics Research. *Journal of Business Ethics* 10 (11): 805–817.

- Renner, Tanja. 1997. Rastoča manjšina. *Družboslovne razprave XIII* (24/25): 40–48.
- 2000. O delu iz ljubezni: politična zgodovina neplačanega ženskega dela. Spremnna beseda. V *Gospodinja*, avtorica Ann Oakley, 279–298. Ljubljana: Založba *cf.
- Renner, Tanja, Živa Humer, Tjaša Žakelj, Andreja Vezovnik in Alenka Švab. 2008. *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.
- Renner, Tanja in Ana Kralj. 2015. Slovenia: From 'State Feminism' to Back Vocals. V *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe. A Question of Justice*, ur. Christine M. Hassenstab in Sabrina P. Ramet, 41–61. UK: Palgrave Macmillan.
- Rennison, M. Callie. 2001. *Intimate Partner Violence and Age of Victim*, 93–99. Washington, DC: U.S. Department of Justice. Dostopno prek: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ipva99.pdf> (7. januar 2017).
- Rennison, M. Callie in Michael R. Rand. 2003. Nonlethal intimate partner violence against women: A Comparison of three age cohorts. *Violence Against Women* (9): 1417–1428.
- Reeves, A. Kim, Sarah L. Desmarais, Tonia L. Nicholls in Kevin S. Souglas. 2007. Intimate Partner Abuse of Older Men: Considerations for the Assessment of Risk. V *Abuse of Older men*, ur. Jordan I. Kosberg, 7–27. The New York: Haworth Maltreatment and Trauma Press.
- Richardson, S. Deborah. 2005. The Myth of Female Passivity: Thirty Years of Revelations About Female Agression. *Psychology of Women Quarterly* (29): 238–247.
- Roberto, A. Karen, Marya C. McPherson in Nancy Brossoie. 2014. Intimate Partner Violence in Late Life: A Review of Empirical Literature. *Violence Against Women* 19 (12): 1538–1558.
- Roberto, Karen A. 2015. Abusive Relationships in Late Life. V *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Oxford: Elsevier Science & Technology. Dostopno prek: http://nukweb.nuk.uni-lj.si/login?url=http%3A%2F%2Fsearch.credoreference.com%2Fcontent%2Fentry%2Festaging%2Fabusive_relationships_in_late_life%2F0 (5. junij 2017).
- Rutar, Tibor. 2013. Prispevek k historično-materialističnemu pojmovanju družbenega položaja žensk v kapitalizmu. *Družboslovne razprave XXIX*(74): 89–106.
- Sandelowski, Margarete. 1995. Focus on qualitative methods: sample size in qualitative research. *Research in Nursing and Health* (18): 479–482.
- 2002. Reembodying qualitative inquiry. *Qualitative Health Research* (12): 104–115.
- Sedmak, Mateja in Zorana Medarič. 2007. Vpliv zaposlitve na družinske odločitve in družinsko življenje. V *Med javnim in zasebnim: Ženske na trgu dela*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medarič, 75–111. Koper: Annales.

Slep, Amy M. Slep in Susan G. O'Leary. 2005. Parent and Partner Violence in Families With Young Children: Rates, Patterns, and Connections. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 73(3): 435–444.

Soares, J. F. Joaquim, Henrique Barros, Francisco Torres-Gonzales, Elisabeth Ioannidi-Kapolou, Giovanni Lamura, Jutta Lindert, Juan de Dios Luna, Gloria Macassa, Maria Gabriella Melchiorre, in Mandaugas Stankunas. 2010. *Abuse and Health Among Elderly in Europe*. Dostopno prek: www.ncpop.ie/userfiles/file/International%20Reports/ABUEL.pdf (5. junij 2017).

Sobočan, Breda. 2016. *Intervju z avtorico*. Ljubljana, 15. junij.

Stratton, C. Doroty in Alinde J. Moore. 2007. Fractured Relationships and the Potential for Abuse of Older Men. V *Abuse of Older men*, ur. Jordan I. Kosberg, 47–60. The New York: Haworth Maltreatment and Trauma Press.

Straus, A. Murray, Richard J. Gelles in Suzanne K. Steintmetz. 1980. *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*. Newbury Park: Sage.

Straus, A. Murray in Richard J. Gelles. 1986. Societal Change and Change in the Family Violence from 1975 to 1985 as Revealed by Two National Surveys. *Journal of Marriage and Family* 48 (3): 465–479.

Strauss, A. Murray. 2008. Dominance and Symmetry in Partner Violence by Male and Female University Students in 32 Nations. *Children and Youth Services Review* (30): 252–275.

Tjaden, Patricia in Nancy Thoennes. 1998. *Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings From the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC: National Institute of Justice.

Tompson, H. Edward Jr., William P. Buxton, Casey Gough in Vara Wahle. 2007. Gendered Policies and Practices that Increase Older Men's Risk of Elder Mistreatment. V *Abuse of Older men*, ur. Jordan I. Kosberg, 47–60. The New York: Haworth Maltreatment and Trauma Press.

Tornstam, Lars. 2005. *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Springer publishing Company, Inc.

--- 2011. Maturing Into Gerotranscendence. *The Journal of Transpersonal Psychology* 34(2): 166–180.

Torres, Sandra. 2009. Vignette methodology and cultural-relevance: Lessons Learned Through a Project on Successful Aging with Iranian Immigrants to Sweden. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* (24): 93–114.

Townsend, Peter. 1957. *The Family Life of Old People*. London: Routledge and Kegan Paul.

Townsend, W. Nicholas 2002. *The Package Deal: Marriage, Work nad Fatherhood in Men's Lives*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

True Link Financial. 2015. *Report on Elder Financial Abuse*. Dostopno prek: <https://www.truelinkfinancial.com/research> (8. marec 2017).

UEM. 2004. *Raziskava o nasilju nad starejšimi ljudmi*. Dostopno prek: http://www.arhiv.uem.gov.si/si/delovna_podrocja/nasilje_nad_zenskami/akcije_uem/spregovorimo_o_nasilju_nad_s_tarejsimi_zenskami/index.html (27. marec 2017).

Ule, Mirjana. 1977. *Družbeno uveljavljanje žensk*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: FDV.

Ule, Mirjana, Tanja Rener, Tjaša Žakelj, Valentina Hlebec in Metka Kuhar. 2003. *Tipi družin in socialne mreže: Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: FDV.

Umek, M. Ljubica in Maja Zupančič. 2004. Teorije psihičnega razvoja. V *Razvojna psihologija*, ur. Ljubica M. Umek in Maja Zupančič, 28–63. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Urek, Mojca. 2013. Nasilje nad ženskami v partnerskih odnosih in v zasebni sferi v Sloveniji. V *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, ur. Vesna Leskošek, Milica Antić Gaber, Irena Selišnik, Katja Filipčič, Mojca Urek, Katja Matko, Darja Zaviršek, Mateja Sedmak in Ana Kralj, 71–100. Maribor: Aristej.

White, W. Jacqueline, Paige H. Smith, Marry P. Koss in A. J. Figueredo. 2000. Intimate Partner Agression: What Have We Learned? Comment on Archer (2000). *Psychological Bulletin* (126): 690–696.

WHO. 2011. *European Report on Preventing Elder Maltreatment*. Dostopno prek: www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf (2. junij 2017).

Williams, L. Stacy in Irene H. Frieze. 2005. Patterns of Violent Relationships, Psychological Distress, and Marital Satisfaction in a National Sample of Men and Women. *Sex Roles* 52 (11/12): 771–784.

Wilke, J. Dina in Linda Vinton. 2005. The Nature and Impact of Domestic Violence Across Age Cohorts. *Affilia* (20): 316–328.

Wolfe, A. David, Katreena Scott, Deborah Raitzel-Jaffe in Christine Wekerle 2001. Development and Validation of the Conflict in Adolescent Dating Relationships Inventory. *Psychological Assessment* (13): 277–293.

Zink, Therese, Sandra Reagan, Jeffrey C. Jacobson, Stephanie Pabst. 2003. Cohort, Period, and Aging Effects: A Qualitative Study of Older Women's Reasons for Remaining in Abusive Relationships. *Violence Against Women* (9): 1429–1441.

Zink, Therese, Jeffrey C. Jacobson, Stephanie Pabst, Sandra Reagan in Bonnie. S. Fisher. 2006. A Lifetime of Intimate Partner Violence: Coping Strategies of Older Women. *Clinical Social Work Journal* (34): 361–372.

Žiberna Angelca. 2008. *Kaj bomo skupaj naredili za preprečevanje nasilja in zlorab nad starejšimi*, posvet v Državnem svetu 17. 6. 2008. Dostopno prek: <http://www.arhiv.ds-rs.si/kb/posveti/index6bd3.html?View=entry&EntryID=154> (6. februar 2017).

Priloga A – Vprašalnik za poglobljene intervjuje

Odnos do upokojitve in starosti

- 1) Nekateri menijo, da je pri upokojitvi najlepše to, da ni več skrbi, obveznosti, da lahko vsak počne, kar mu paše, spet drugi pa pogrešajo bolj aktivno življenje. Kako vi gledate na to?
- 2) Nekateri starejši čutijo, da so imele, ko gledajo nazaj na svoje življenje, vse tako dobre kot slabe stvari svoj smisel. Pri tem imajo občutek, da je življenje postalo nekakšna celota. Ste kaj takega zaznali pri sebi ali pri vaših prijateljih? (Vprašanje je bilo zaradi nerazumljivosti po tretjem intervjuju opuščeno)
- 3) Kako bi rekli, da se je vaše družabno življenje po upokojitvi spremenilo? Kako pogosto ste se uspeli po upokojitvi družiti s prijatelji, sosedi, sorodniki? S kom ste se videli najpogosteje? Kadar nas nekaj moti in se ne počutimo dobro, včasih pomaga, da se komu potožimo. S kom ste se lahko pogovorili, kadar vam je šlo kaj v zvezi z vašim življenjem ali partnerjem/ico na živce?

Patriarhalnost in razmerje moči med spoloma

- 4) Na začetku razmerja na partnerju/ici ponavadi opazimo le lepe lastnosti. Potem začetna zaljubljenost mine in se začne 'resnično' življenje, ko vse pogosteje na partnerju/ki opazimo kaj kar nam ni všeč in več časa ko preživimo skupaj bolj nas moti. Ste doživeli kaj podobnega? Kako ste s tem pristopili k partnerju/ici? Koliko in kdaj sta se o teh stvareh pogovarjala? Kako sta reševala konflikte? Sta se denimo pogovorila, umaknila drug od drugega, kuhala mulo, nekaj časa nista govorila in podobne reči?
- 5) Otroci smo otroci naših staršev do smrti. Ko odrastemo, se lahko starši znajdejo v dilemi; včasih se zgodi, da bi nam mati pomagala, oče pa meni, da nas je potrebno pustiti pri miru, da se znajdemo sami. Kako vi gledate na to? Ste se glede tega vprašanja z možem/ženo kdaj razhajala?
- 6) Navadno si ljudje razdelijo obveznosti. Moški običajno skrbijo v glavnem za preskrbovanje družine, ženske pa tradicionalno skrbijo za dom in otroke. Kako sta si vidva razdelila obveznosti? Sta se oba strinjala s takšno delitvijo? Ali se je kaj spremenilo, potem ko sta se upokojila?

Odnos in konflikt

- 7) Kaj pa v odnosu? Ste opazili kakšne spremembe? Kaj se vam zdi, da se dogaja s parom po upokojitvi?
- 8) Strast, zaljubljenost se počasi sprevržeta v navajenost, rutino dolgčas, naveličanost. Ali so vas pri partnerju/ici določene reči bolj živcirale kot prej? Ste kdaj pomislili, da bi bili raje sami?

9) Nekateri poročajo, da so s starostjo postali bolj zamerljivi. Ste pri sebi opazili kaj podobnega?

10) V vsakem zakonu so tako lepa kot malo manj lepa obdobja. Nekateri pravijo, da se dobra in slaba obdobja pojavljajo izmenično. Ste pri vas ali pri vaših prijateljih zaznali kaj podobnega?

11) Nekateri pari ugotovijo, da z razmerjem niso več zadovoljni, pa vseeno ostanejo skupaj, lahko da zaradi otrok, ker nimajo kam iti, ker se bojijo, da bi ostali sami, ali zaradi kakšnih drugih razlogov. Pri takšnih parih se pogosto nezadovoljstvo kopiči. Moški in ženske nezadovoljstvo kažejo na različne načine. Kako mislite, da ga pokaže moški in kako ženska?

12) S partnerjem/ico ste preživeli več deset let. Kaj je po vaše tisto, kar drži par skupaj? Kaj ga ogroža?

13) Kaj bi moral/a vaš/a partner/ica storiti, da bi jo zapustili?

14) Bi se v takem primeru prej s kom pogovorili? Komu bi se najprej zaupali?

15) Splošno prepričanje je, da moški pijejo, kadar jim nekaj ne paše. Kaj vaši prijatelji ali prijateljice naredijo, če jim gre nekaj na živce? Kaj ste vi naredili, ko vam je šel partner na živce?

Partnersko nasilje

16) Vsi smo ljudje. Sam stanujem z mlajšim bratom in sestro. Včasih sta zelo hrupna in kadar se učim, mi gresta na živce. Kadar sem spočit, ju lepo prosim, naj bosta malo bolj tiho, če pa sem utrujen in slabe volje ju naderem. Verjetno se podobno dogaja v vsakem domu. Kako vi gledate na to?

17) Danes se govori, da je velik problem predvsem starejših partnerstev psihično nasilje. Kaj vi razumete kot psihično nasilje?

18) Kdo je sprejemal pomembne odločitve (odločitev za otroka, nakup ali najem stanovanja, avtomobila ...)? Se kdaj niste strinjali s katero od teh odločitev? Kako ste izrazili svoje nezadovoljstvo?

19) Koliko denarja ste lahko zapravili na teden, ne da bi se morali o tem posvetovati z vašim partnerjem/ico?

20) Kako po vašem na odnos vplivajo bolezni, fizična ali ekonomska odvisnost od partnerja? Ali ste takšne spremembe doživeli tudi sami? Kaj so v vašem primeru pomenile za vaš/partnerjev položaj v odnosu?

21) Se spomnite kakšnega konkretnega konflikta, ki sta ga imela z ženo po upokojitvi? Kako je do njega prišlo? Se vam je zdelo, da so vzroki za nastanek konflikta notranji (npr. nezadovoljstvo z življenjem, razočaranost nad partnerjevim vedenjem), zunanji (težave v širši družini ali z otroki, težave v službi, druge vrste stresa) ali kombinacija obojega?.

22) Kako ste ga reševali?

23) Včasih imamo do naših partnerjev določena pričakovanja. Kaj ste od partnerja/ice pričakovali? Se je kasneje uresničilo? Ste se kdaj trudili vplivati na vedenje partnerja/ice, ga/jo spremeniti? Mi lahko poveste kakšen konkreten primer?

24) Ali ste vi ali vaša žena kdaj v izbruhu jeze drug drugega odrinili, zagrozili, da jo/ga boste 'žvajznil', če se ne bo umiril/a, vrgli kakšen krožnik v steno ipd? Vam je kdaj zagrozil/a, da vas bo zapustil/a?

25) Ste kdaj predlagali, naj partner/ica nekaj naredi, kot ste si zamislili, saj se na tisto reč bolj spoznate? Je bilo kdaj obratno? In če ni bilo po vaše, ali ste se, maščevali tako, da ste mu/ji odrekli spolnost, zagrozili z zapustitvijo, postali v odnosu hladni, mu/ji omejili svobodo?

26) Ali ste bili kdaj tako jezni, da ste namerno užalili svojo/ega soprogo/a?

27) Nekateri pravijo, da so bili v partnerstvu večkrat deležni čustvenega izsiljevanja (npr. tihi dnevi). Se je kaj podobnega zgodilo tudi vam? Ste sami v določenem trenutku tako ravnali? Kakšni so bili vaši razlogi za to?

28) Ali se vam npr. kaznovanje z molkom zdi psihično nasilje ali ne? Kaj pa oditi od doma za nekaj časa, ne da bi povedali, kam greste?

29) Ali ste vedno partnerju/partnerici izkazovali naklonjenost (se mu/ji nasmejali, ga/jo spraševali, kako se počuti, ga/jo klicali z ljubkovalnimi imeni ...)? Kdaj tega niste počeli?

30) Pogost pojav, ki spremlja starost, je, da starega človeka začnejo drugi ljudje obravnavati kot otroka (kakor da ni sposoben sam odločati o sebi). Pogosto so otroci tisti, ki delijo nasvete, tudi kadar jih nihče ne prosi zanje. Se vam zdi, da se kaj podobnega lahko pojavi tudi v partnerskem odnosu?

31) Ali ste bili kdaj v situaciji, ko ste morali dlje časa skrbeti za partnerja/partnerico? Kako ste se takrat počutili? Ali vam je bilo določene stvari težko opravljati? Ste bili kdaj v situaciji, ko bi zanj lahko storili več, pa vam ni uspelo?

32) Ali ste se morali zaradi partnerjeve bolezni kdaj odreči svojim željam? Kako ste takrat gledali na situacijo?

33) V nekem obdobju ste verjetno skrbeli za partnerjevo/ičino zdravje (jemanje zdravil, pomoč pri osebni negi, hranjenje). Se vam zdi, zdaj ko gledate nazaj, da bi lahko kaj storili bolje?

34) Kaj ste (ali še vedno) v prostem času najraje počeli, kaj je najraje počel/a vaša žena/mož? Vas je to kdaj motilo? Ali se vam je zdelo, da preveč časa porabi zunaj doma? Ste ga/jo kdaj skušali prepričati, da opusti kakšno dejavnost?

35) Ali je vaš/vaša partner/ica vedel/a kje ste, kadar nista bila skupaj? Ali so obstajali kraji, kamor ste želeli iti, pa niste šli, ker ste menili, da to vašemu partnerju/ici ne bi bilo všeč? Kako pogosto ste se znašli v takšni situaciji?

36) Kako pomembna je za partnerstvo po vaše zadovoljiva spolnost? Mislite, da se kdaj zgodi, da partner/ica privoli v seks, tudi če mu ne paše, zavoljo miru v hiši? Kako razumete odrekanje spolnosti?

Odnos do smrti (del prvega sklopa)

37) Bi kaj počeli drugače če bi bil/a še živa?

38) Kako gledate na smrt?

39) Bi želeli še kaj dodati?

Priloga B – Vodila pogovora (fokusna skupina)

1) Stopnja zaupanja

- stopnja zaupanja med oskrbovalkami in oskrbovanci

2) Odnos in konflikti med starimi

- smisel življenja
- selektivnost spomina
- stres oskrbovalca
- zasebnost in utesnjenost
- strategije reševanja konfliktov

3) Nasilje v odnosu

- boj za prevlado
- občutljivost in zamerjivost
- zanemarjanje zaradi nevednosti ali tihe privoščljivosti
- ekonomsko nasilje
- prisilno hranjenje
- infantilizacija
- omejevanje gibanja in opravljanja vsakodnevnih dejavnosti

4) Spol

- razmerje moči med spoloma
- spolna specifičnost nasilja
- reflektiranost

Priloga C - Vprašalnik za ekspertna intervjuja

- 1) V literaturi o konfliktnih partnerstvih sem naletel na dva pojma - agresivnost in nasilje, ki pogosto nista bila natančno opredeljena. V čem je po vaše bistvena razlika med agresivnostjo in nasiljem, ko govorimo o partnerskih odnosih?
- 2) Pogosto slišimo, da so intimna razmerja med starimi harmonična, ljubeča, podporna in osnovana na medsebojnem spoštovanju, kar napeljuje na to, da partnersko nasilje med starimi, morebiti zaradi navajenosti, odsotnosti ambicij, zavisti, ljubosunja, želje/potrebe po nadzorovanju in podrejanju, ne obstaja, oziroma vsaj ni problematično. Ali bi rekli, da to v praksi drži?
- 3) Kdaj in zakaj prihaja do nasilja v partnerstvu (vzroki, dinamika, motivacija)? V katerih partnerstvih se nasilje (fizično, psihično in spolno) pojavi (značilnosti odnosa)?
- 4) V vaši psihoterapevtski dejavnosti se srečujete z zgodbami raznih parov, ki se soočajo z vprašanjem ljubezni, navajenostjo, razočaranjem, rutino, dolgčasom, osebnimi spremembami (denimo ko nekdo osebnostno preraste drugega) ... Kako bi rekli, da se partnerski odnos spreminja s starostjo oz. kaj se zgodi z njim, ko partnerja dosežeta visoko starost?
- 5) Zaradi podaljševanja življenjske dobe se podaljšuje čas, ko partnerja živita sama, ko morata na novo opredeliti osebne odnose in družinski cilj, ki ni več pretežno usmerjen na otroke. Ali je to lahko eden izmed vzrokov za 'novo' nasilje v starosti? (Z besedo novo ciljamo na nasilje, ki se pojavi v partnerstvih, v katerih do nasilja prej ni prihajalo.)
- 6) Nekateri avtorji povezujejo pojav nasilja z osebnimi frustracijami. Mnoge izmed njih se lahko pojavijo tudi s starostjo. Do kakšnih frustracij po vaše še lahko prihaja v starosti (denimo padec družbenega položaja/ugleda posameznika) in kdaj se te razvijejo v nasilno vedenje?
- 7) Kako po vaše na partnerstvo vplivajo bolezni, obremenjenost s skrbstvenim delom, medosebna eksistenčna odvisnost? V teh primerih se morda jasneje pokaže problem zasebnosti oz. občutka utesnjenosti (ni več sprejemljivih alternativ), ki je v določeni meri značilen za vse starejše pare. V katerih primerih ta občutek privede do nasilnega ravnanja (do partnerja)?
- 8) Nasilje ima mnogo pojavnih oblik. Nekatere, denimo fizično nasilje, spolno nasilje, zanemarjanje, grožnje, žaljenje in poniževanje, so že zelo dolgo predmet preučevanja socialnih delavcev, psihiatrov, sociologov, socialnih delavcev in drugih strokovnikov. Druge, kot so prisilno hranjenje, medicinska zloraba in infantilizacija so v akademiji doživele manj pozornosti. Ali ste se s katero od teh že srečali v praksi? Zanima me predvsem infantilizacija, se pravi, obravnavanje starejšega človeka kot otroka. Kateri psihološki mehanizmi so tu na delu?

9) Kako se po vaše različne oblike in vzorci nasilja povezujejo s spolom? Kolikšno vlogo pri partnerskem nasilju igra osebno nezadovoljstvo v primeru razočaranja nad partnerjem/partnerstvom?

10) Slišal sem za tezo, da je žensko nasilje nad moškimi (npr. infantilizacija) v starosti lahko povračilo za nasilje, ki so ga doživljale v srednjih letih. Ali ste na kaj podobnega naleteli tudi sami?

11) V kolikor ste naleteli na primere, v katerih pride do spremembe moči glede na spol v starosti, ali bi rekli, da se je partnerja zavedata (je odkrita/prikrita)? S kakšnimi strategijami se odzivata nanjo?

12) V sklopu empiričnega dela naloge sem opravil nekaj intervjujev. Nihče mi ni poročal o medsebojnih konfliktih, kaj šele o nasilju ali o slabih lastnostih njihovih 'boljših' polovic. Nekateri so sicer omenili, da je do kakšnega prepira morda že kdaj prišlo, vendar se niso mogli (ali želeli) spomniti, za kaj konkretno je šlo, ko sem jih vprašal o podrobnostih. Nasprotno, zagotavljali so mi, da so imeli krasno zvezo, da je bil njihov partner/partnerica zelo dober človek in da sta se super razumela. Ali to pomeni, da konfliktov, prepirov in nasilja v tej generaciji ni, ali pa, zanje niso pomembni? Je tu na delu morda še kak drug mehanizem?

13) Ali se vam zdi, da sem vas kaj pozabil vprašati oz. ali bi želeli še kaj dodati?

Priloga Č - Demografske značilnosti vzorca

Spol, starost in status partnerstva

Nosilci podatkov raziskave (intervjuvanci) so bili stari od 70 do 95 let, ki so ali so bili v dolgotrajnih heteroseksualnih partnerstvih. Starostna skupina nad 70 let je bila izbrana, ker smo predvidevali, da se bodo nekatere oblike nasilja, predvsem tiste povezane z oskrbo (npr. infantilizacija) v tej starostni skupini pokazale bolj izrazito. Ženske intervjuvanke so bile stare od 71 do 95 let, s povprečno starostjo 84, vse razen ene so bile vdove. Moški intervjuvanci so bili stari od 70 do 93 let, s povprečno starostjo 86, trije so bili vdovci.

Dolžina obdobja po upokojitvi in plačano delo

Upokojence smo spraševali o obdobju po upokojitvi. Šlo je za interval, ki je trajal najmanj 12 in največ 42 let, s povprečjem 29 let. Po upokojitvi jih je skoraj polovica (štiri ženske in en moški) v intervalu od 9 do 24 let še opravljalo (vsaj nekajkrat tedensko) plačano delo. Moški je vodil svojo firmo, ženske pa so hodile pomagat bodisi v podjetja, kjer so bile zaposlene (pomoč pri računovodstvu) bodisi so pomagale raznim manjšim podjetnikom (šiviljstvo, likanje, pospravljanje). Dve ženski sogovornici sta se za delo po upokojitvi odločili, ker sta se počutili, da so ju prezgodaj upokojili, ena je imela nizko pokojnino in se je za plačano delo po upokojitvi odločila, da ne bi bila finančno odvisna od moža, za eno ni podatka. Moški je po upokojitvi ustanovil privatno firmo, saj je bil vse življenje gospodarsko aktiven, tranzicija pa mu je šele omogočila pogoje, da izpolni svoje poslovne ambicije. V času intervjuja nihče ni več opravljal plačanega dela.

Ženske so se povprečno upokojevale pri 53 letih, moški pri 60. Povprečna starost ob upokojitvi je bila za oba spola 56 let. Pri osmih parih se je prva upokojila ženska (v povprečju štiri leta prej), pri treh moški (ni podatka koliko prej), pri enem sta se upokojila hkrati, za dva nimamo podatka.

Otroci in zakonska zveza

Vsi so bili poročeni. Za večino je bil to njihov prvi zakon. Ena intervjuvanka ni imela otrok, drugi so imeli od enega do štirih. En intervjuvanec je bil drugič poročen, iz predhodne zakonske zveze je imel dva otroke. Ena intervjuvanka se je s partnerjem predhodno ločila, vendar sta se kasneje vnovič poročila.

Kraj rojstva in tip gospodinjstva

Šest jih je bilo rojenih na vasi ali v manjšem mestu, dva v mestu, pet v večjem mestu, za enega ni podatka. Polovica jih je po upokojitvi živela v enogeneracijskem, polovica pa v večgeneracijskem gospodinjstvu. V času intervjuja so vsi z izjemo ene živeli v Ljubljani (od tega trije v domu starejših občanov).

Izobrazba

Šest jih je imelo univerzitetno (štirje moški, dve ženski), šest srednješolsko (en moški, pet žensk) in dva osnovnošolsko izobrazbo (en moški in ena ženska). Glede na izobrazbo partnerja sta imela partner in partnerka v šestih primerih enako stopnjo izobrazbe, pri petih partnerstvih je bil bolj izobražen moški, pri treh pa ženska.

Priloga D – Postopek analize

Raziskava sodi med kvalitativne metodološke pristope v sociologiji. Kvalitativno pridobljeni podatki so za razliko od kvantitativnih po mnenju nekaterih sociologov bolj poglobljeni, kvalitativni pristop pa primernejši za spoznavanje in razlaganje človeških izkušenj, stališč, prepričanj, saj menijo, da pomeni, ki jih posamezniki pripisujejo vsakodnevnim interakcijam, ne izhajajo iz akterjev neodvisne družbene realnosti temveč iz interakcij med njimi. Če torej odzivi ljudi na vsakdanje dražljaje niso avtomatizirani, ampak posledica subjektivnih interpretacij, ki vodijo njihovo delovanje, potem veliko pridobimo s preučevanjem motivacij, s katerimi ljudje razlagajo družbeno realnost in svojim življenjem pripisujejo pomene. Tak način razmišljanja so nadalje razvili fenomenologi. Za fenomenologijo je značilno, da se osredotoča na razumevanje pomenov in načinov, s katerimi ljudje urejajo in osmišljajo svoja življenja, kar pa zahteva poglobljeno proučevanje subjektivnih vidikov družbenega življenja, ki se nahajajo notranjem svetu posameznikov.

Težava in razlog, zakaj so bili interpretativni pristopi vse od njihovega nastanka sprejeti z znatno mero skepse, leži v težavnem doseganju in dokazovanju znanstvene zanesljivosti interpretacij katerih ugotovitev je težko preveriti. Zato se je znotraj interpretativnega pristopa razvilo mnogo metodoloških postopkov argumentiranega sklepanja in posploševanja na osnovi zbranega gradiva, ki služijo izogibanju nevarnosti, da bi bilo proučevanje notranjega sveta posameznikov zgolj subjektivna interpretacija posameznega raziskovalca, oziroma omogočajo sledenje načelu preverljivosti. Takšen postopek je značilen tudi za utemeljeno teorijo, ki sta jo razvila Gelles in Strauss (1967) in je bila uporabljena pri tem delu. Pri utemeljeni teoriji se načelo preverljivosti dosega s podrobnim opisovanjem in dokumentiranjem postopka raziskave, predvsem analize. Tega predstavljamo v nadaljevanju.

V prvi fazi analize z intervjuji zbranega gradiva smo transkripte prepisali 'na čisto', kar pomeni, da smo iz gradiva previdno izločili irelevantne podatke in odpravili nekatera nepotrebna ponavljanja. V enem primeru se je denimo respondentka razgovorila o poklicnem izobraževanju svojih otrok. Ker za proučevanje partnerskega nasilja informacije o kariernih poteh otrok niso bile pomembne, smo jih iz analize izpustili. Kljub temu smo pazili, da nismo izpustili informacije, ki govori o tem, kako pogosto so jo otroci obiskovali, saj je ta informacija povezana z njenim socialnim omrežjem, ki pa je z vidika raziskovalnega vprašanja pomembna informacija.

Preostalo besedilo smo razdelili na enote kodiranja. Tem smo s pomočjo odprtega kodiranja (kategoriziranja in razvrščanja enot kodiranja) določili pojme, ki predstavljajo osnovno enoto analize. Dogodki so bili analizirani kot možni indikatorji pojavov in ne sami na sebi.

Iz empiričnih zapisov smo tako dobili abstraktnejše pojme, ki smo jih v naslednjem koraku združili v širše kategorije. Kategorije so nastale s primerjanjem pojmov med seboj in združevanjem sorodnih pojmov v širše enote. V kategorije uvrščene pojme smo s pomočjo osnega kodiranja razdelili v hierarhično zaporedje.

V praksi je to pomenilo, da smo odgovor na vprašanje o začetku zveze - »Tukajle ne vem kakšne evforije ni bilo. Bolj sem ga obražala kot poštenjaka in aktivnega človeka.« - sprva kodirali kot odsotnost evforije, zraven pa zapisali pogodbeni odnos. Kasneje smo se srečali s podobnimi primeri, na primer: »Veste, če si ti odločen in boš iskal, boš vedno iskal, ne boš se ustavil in rekel, zdaj sem pa dobil nekaj dobrega. Jaz v to ne verjamem. Bolj lepo je, če si ti z nekom prijatelj in iščeš dobro in slabo skupaj,« jih primerjali med seboj ter ugotovili, da gre pri vseh za racionalizacijo romantične ljubezni. Racionalizacija romantične ljubezni je pojem

na naslednjem nivoju abstraktnosti, ki pa je še vedno trdno osnovan na empiričnem gradivu. Pri kodiranju drugih delov besedila smo z enakim postopkom abstrahiranja prišli še do pojmov, kot so refleksija v odnosu, ljubeč oziroma uvideven odnos, razmišljanje o razvezi in doživljanje spremembe v odnosu, ko smo jih povezali v skupno kategorijo odnos.

Pojme, ki jih nismo mogli uvrstiti v kategorije ter niso bili povezani z drugimi pojmi in s problemom raziskave, smo iz analize izpustili. Kategorijam, ki smo jih z analitično indukcijo dobili, smo pripisali ustrezne dimenzije, zanje podali realne definicije (glej prilogi F in G) in vzpostavili hierarhično zaporedje med kategorijami in podkategorijami. Odnos do upokojitve in dejavnosti, ki osmišljajo življenje, sta bili na primer podkategoriji upokojitve, skrb za partnerja in skrb za otroke, vnuke ali pravnuke pa pojma, ki sta sestavljala podkategorijo dejavnosti, ki osmišljajo življenje.

Kategorije smo z osnim kodiranjem povezali med seboj in jih povezali v začasen teoretski okvir, v katerem smo skušali pojasniti vzročno posledične povezave, relacije med kategorijami in odnose med kategorijami, kjer se vzroki in posledice nenehno izmenjujejo. Tako smo na primer ugotovili, da je odnos spremenljivka, ki močno vpliva na vrste partnerskega nasilja, ki se v starosti pojavljajo, in na pomen, ki ga posameznim oblikam nasilja respondenti pripisujejo, čeprav smo na začetku predvidevali, da bo intervenirajoča spremenljivka partnerskega nasilja v starosti upokojitvev. V našem primeru je bila upokojitvev zgolj kontekst partnerskega nasilja v starosti.

Ob tem velja opozoriti, da nismo sledili sekvenčni analizi, po kateri naj bi po prvem analiziranem intervjuju sestavili začasno kategorijo in jo z vsakim naslednjem intervjujem pregledali, dopolnili ter po potrebi spremenili.

Kljub temu smo se postopku sekvenčne analize približali s triangulacijo podatkov. V našem primeru je torej prva sekvenca vsebovala analizo gradiva, ki smo ga dobili v intervjujih s starimi, in sestavo začasne teorije. Druga sekvenca je sledila identičnemu postopku, le da smo analizirali empirično gradivo, pridobljeno s pomočjo fokusne skupine. Tako smo dobili dve začasni teoriji, ki smo ju v naslednjem koraku primerjali ter izpostavili podobnosti in razlike med enim in drugim virom podatkov in sintetizirali ugotovitve.

Sintetizirane ugotovitve smo dopolnili s podatki, ki smo jih pridobili z dvema ekspertnima intervjujema. Kjer je bilo možno, smo nastalo teorijo povezali z že obstoječimi teoretskimi koncepti.

Priloga E – Realne definicije kategorij in pojmov (intervjuji)

Upokojitev

Upokojitev je kategorija, ki se nanaša na prehod iz statusa zaposlenega v status upokojenca, ob katerem se spremenijo družbeni in ekonomski pogoji življenja (navadno gre za upad družbenega ugleda, statusa in moči) in označuje zadnjo fazo v življenjskem poteku.

Odnos do upokojitve je podkategorija → upokojitve, ki je povezana s statusno spremembo ob prehodu v zadnje življenjsko obdobje. Upokojitev lahko spremljajo pozitivni ali negativni občutki, zaradi česar je posameznikov odnos do upokojitve pozitiven ali negativen.

Pozitiven odnos do upokojitve je sestavina → odnosa do upokojitve. Pozitiven odnos do upokojitve imajo praviloma posamezniki, ki upokojitev povezujejo z obdobjem, v katerem se lahko posvetijo sebi in bližnjim ter so prosti tako obveznosti, povezanih s preskrbo družine, kot obveznosti, ki izhajajo iz delovnega razmerja. Lahko izbirajo med različnimi življenjskimi stili. Zanje bo upokojitev manj stresna in verjetno ne bo sprožila osebnih krize.

Negativen odnos do upokojitve je sestavina → odnosa do upokojitve. Negativen odnos do upokojitve imajo praviloma posamezniki, ki upokojitev povezujejo z obdobjem, v katerem izgube (tako biološke kot družbene) v življenjskem procesu presežejo pridobitve. Pri njih bo prehod bolj verjetno povezan z večjo količino stresa in zaznamovan z osebno krizo.

Dejavnosti, ki osmišljajo življenje so podkategorija → upokojitve. Zanje sta značilna občutek koristnosti in večje zadovoljstvo z življenjem. Mednje uvrščamo skrb za partnerja in skrb za otroke, vnuke ali pravnuke.

Skrb za partnerja je ena izmed → dejavnosti, ki osmišljajo življenje in vključuje tako pomoč partnerju pri osebnih opravilih (npr. higiena), kot nudenje instrumentalne oz. materialne opore (npr. pomoč pri gospodinjstvih opravilih), informacijske opore (npr. prenašanje informacij o možnih načinih zdravljenja), emocionalne opore (npr. podpiranje in spodbujanje človeka ob osebnih krizah) in druženja (npr. klepet, ki zmanjšuje občutek osamljenosti).

Skrb za otroke, vnuke ali pravnuke je ena izmed → dejavnosti, ki osmišljajo življenje in vključuje razne oblike pomoči odraslim otrokom, kamor sodijo tudi čuvanje vnukov ali pravnukov in zadovoljevanje njihovih potreb po bližini, varnosti in pripadnosti.

Socialni kapital

Socialni kapital je kategorija, ki se nanaša na množico entitet, ki predstavljajo uporabno sredstvo, ki akterjem lajša določene akcije znotraj družbene strukture in pomaga pri vzpostavitvi dolžnosti in pričakovanj med njimi, gradi zaupanje, odpira kanale za pretok informacij, in vzpostavlja norme, ki spodbujajo določen način delovanja v skupnosti.

Socialno omrežje je kategorija, ki predstavlja akterjevo socialno okolje, ki nastane s posameznikovimi afektivnimi orientacijami do oseb v okolju in na podlagi normativnih dejavnikov oz. lastnosti posameznih socialnih vlog.

Sorodstveno socialno omrežje je sestavina → socialnega omrežja, za katerega je značilno, da za večino posameznikovih potreb poskrbi družina. Sorodstvena socialna omrežja so

značilna predvsem za vdove in vdovce ter ljudi slabšega zdravja. Omrežja so praviloma majhna.

Omrežje integrirano v bivalno okolje je sestavina → socialnega omrežja, za katerega je značilna ne le tesna povezanost z družino temveč tudi s sosedi in prijatelji. Omrežja integrirana v bivalno okolje so značilna za zakonce boljšega zdravja in so razmeroma velika.

Oporno omrežje širšega bivalnega kroga je sestavina → socialnega omrežja, za katerega je značilno, da za večino posameznikovih potreb poskrbijo bližnji prijatelji, sosedi in geografsko oddaljeni sorodniki. Oporna omrežja širšega bivalnega kroga so značilna za dobro situirane meščane, po velikosti omrežja pa so največja.

Druženje po upokojitvi je podkategorija → socialnega omrežja s katero merimo frekventnost socialnih stikov posameznika po upokojitvi in ocenjujemo število socialnih vezi in stopnjo mikrosocialne integracije. Višje število socialnih vezi in večja mikrosocialna orientacija posameznikom omogočata dostop do bolj številčnih in raznolikih socialnih resursov, kar vpliva na količino moči, s katero partnerji razpolagajo v partnerstvih.

Razvojne spremembe v starosti (osebne značilnosti)

Razvojne spremembe v starosti so kategorija, ki se nanašajo na razvoj osebnosti v starosti, kot ga opisuje Eriksonova teorija življenjskega cikla. Za povezavo med partnerskim odnosom in nasiljem sta pomembna predvsem pojava nove solidarnosti in tolerantnosti, ter novo razumevanje in sprejemanje partnerja. Delni indikator razvojne spremembe v starosti pa predstavlja zmanjšan strah pred smrtjo.

Nova solidarnost in tolerantnost je sestavina → razvojne spremembe v starosti in označuje premik od tekmovalnosti in agresivnosti proti večji strpnosti, odprtosti in večji pripravljenosti za postavljanje interesov in potreb drugih pred svoje interese in potrebe.

Novo razumevanje in sprejemanje partnerja je sestavina → razvojne spremembe v starosti in označuje drugačno dojetje partnerja po → upokojitvi (spoznajo pozitivne in negativne značilnosti partnerja, ki se jih prej niso zavedali). Željo po spreminjanju partnerja nadomesti sprejemanje partnerja, takšnega kot je (za razliko od 'subjektivne' podobe, ki so si jo o partnerju ustvarili).

Strah pred smrtjo je delni indikator → razvojne spremembe v starosti in kaže na pozitivno ali negativno razrešitev psihosocialne krize v starosti. Pozitivna razrešitev psihosocialne krize v starosti vodi v zmanjšanje strahu pred smrtjo. Za negativno rešitev je značilen večji strah pred smrtjo.

Odnos

Odnos je kategorija, ki opisuje značilnosti partnerstva. Sestoji iz osmih dimenzij: refleksija v odnosu, ljubeč/uvideven odnos, idealizacija, preživljanje več časa skupaj po upokojitvi, doživljanje spremembe v odnosu, razmišljanje o hipotetični razvezi in racionalizacija romantične ljubezni.

Refleksivnost (refleksija v odnosu) je ena izmed značilnih karakteristik → odnosa. Odnose delimo na reflektirane in nereflektirane. Reflektirani odnosi so tisti odnosi, pri katerih se partnerja veliko pogovarjata, razmišljata o sebi in o odnosu, sprejemata, da so stvari relativne in prepoznavata konflikte kot simptome globjih in pogosto kompleksnih trenj. Za

nereflektirane odnose je značilno poenostavljanje in neprepoznavanje globljih vzrokov za konflikte (ostajanje na konkretnem), nizka stopnja medosebne komunikacije in odsotnost kontemplacije o sebi in o odnosu.

Ljubeč odnos je subjektivna ocena → odnosa s strani intervjuvanega partnerja. Ljubeč odnos karakterizirajo uvidevnost, pozornost in medsebojno spoštovanje.

Idealizacija je način poročanja o → odnosu, ki vsebuje olepševanje skupnih izkušenj iz preteklega partnerstva in opozarja na selektivnost spomina pri spominjanju morebitnih pomankljivosti ali napak preminulega partnerja. Selektivnost spomina je navadno povezana z bolečino ali krivdo ob izgubi (dolgoletnega) partnerja.

Preživljanje več časa skupaj po upokojitvi je značilnost → odnosa po → upokojitvi, ko se zmanjša število aktivnosti zunaj doma in se poveča količina časa, ki ga partnerja preživita skupaj. Navadno se poveča tudi število dejavnosti, ki jih partnerja opravljata skupaj.

Doživljanje spremembe v odnosu nam pove, ali stari zaznavajo spremembo v → odnosu po upokojitvi. Doživljanje spremembe v odnosu se lahko pojavi organsko (brez sprožilca) ali nastopi po večji → osebni krizi, bolezni (→ skrb za partnerja), ali drugi stresni situaciji (npr. izguba staršev ali smrt bližnjega prijatelja).

Razmišljanje o hipotetični razvezi je sestavina → odnosa, ki nam pove, koliko verjetno je, da se bodo ljudje ob nastopu problemov ločili oz. ali razveza zakonske zveze zanje predstavlja sprejemljivo alternativo ob kopičenju nezadovoljstva v odnosu.

Racionalizacija romantične ljubezni je značilnost → odnosa, pri katerem partnerja zakonsko zvezo vidita kot pogodbo s pozitivnimi in navadno pragmatičnimi učinki: zakon primarno ohranjata, ker jima prinaša več koristi kot nezaželenih učinkov, oz. se ne odločata za razvezo, ker bi lahko prinesla več negativnih posledic, kot jih prinaša ohranjanje *statusa quo*.

Vzroki za konflikt

Vzroki za konflikt so kategorija, ki združuje vire nezadovoljstva, zaradi katerih med partnerjema prihaja do konfliktov. Vzroki za konflikt so podlaga, ki v določenih situacijah pripeljejo do konflikta in vključujejo izhode s prijatelji oz. odsotnost od doma, vzgojo otrok ali skrb za otroke oz. vnuke, skrb za zdravje, različne interese, gospodinjska in druga opravila, utesnjenost in rutino, ljubosumje, nezvestobo, konflikte zaradi staršev ali drugih sorodnikov, denar, razočaranje in osebno nezadovoljstvo, ter alkohol.

Izhodi s prijatelji/odsotnost od doma so eden izmed → vzrokov za konflikt, ki vključuje odhajanje enega partnerja od doma, takrat ko drugi partner temu nasprotuje, ali prihajanje enega partnerja domov ob uri, ki ni bila dogovorjena ali pričakovana s strani drugega partnerja. Izhodi s prijatelji oz. odsotnost od doma je pogosto povezana z → alkoholom.

Alkohol je eden izmed → vzrokov za konflikt, ki postane problematičen, v kolikor ga eden izmed partnerjem konzumira v za drugega partnerja pretirani količini oz. ga konzumira preveč pogosto. Konflikti glede alkohola so lahko povezani s → skrbjo za zdravje ali z njegovimi dezinhibicijski učinki; alkohol prizadene višje možganske oz. izvršitvene funkcije, kar omogoči, da vedenje vodijo bolj impulzivne možganske funkcije.

Vzgoja otrok ali skrb za otroke oz. vnuke je eden izmed → vzrokov za konflikt, ki se pojavlja, kadar se partnerja ne uspeta dogovoriti ali imata različne poglede na vzgojo otrok,

kadar imata do otrok različna pričakovanja (npr. glede izobrazbe ali izbire poklica), kadar je skrb (predvsem za mlajše otroke) porazdeljena neenakomerno, kadar pride do konflikta z otrokovo družino ali kadar pride do nestrinjanj glede odnosa z vnuki.

Skrb za zdravje je eden izmed → vzrokov za konflikt, ki se pojavlja, kadar se enemu partnerju zdi, da bi drugi moral bolj paziti na svoje zdravje ali kadar si partnerja oporekata življenjski slog (npr. prehranjevalne navade). Konflikt navadno izvira iz pretiranega vmešavanja v osebne odločitve glede skrbi za zdravje, za katerega eden izmed partnerjev meni, da je upravičeno, drugi pa ga dojema kot napad na njegovo avtonomijo. Konflikti glede skrbi za zdravje so lahko povezani z → infantilizacijo.

Različni interesi so eden izmed → vzrokov za konflikt, pri katerem pride do navzkrižja glede želja in pričakovanj enega partnerja z željami in pričakovanji drugega partnerja glede načrtovanja skupnih aktivnosti in urejanja skupnega življenja.

Gospodinjstva in druga opravila so eden izmed → vzrokov za konflikt, do katerega prihaja zaradi neenake delitve domačega dela, različnih pričakovanj glede temeljitosti, frekventnosti ali načina (uspešnosti) opravljanja gospodinjskih opravil in motenja pri različnih domačih opravilih.

Utesnjenost in rutina sta → vzroka za konflikt, ki v ospredje prideta po → upokojitvi. Občutek utesnjenosti izhaja iz vse manjšega obsega individualne zasebnosti, saj partnerja → preživljata vse več časa skupaj. Rutina se razvije iz manjšega obsega spontanosti zunaj doma, kar je lahko posledica manjše mobilnosti v starosti.

Ljubosumje je → vzrok za konflikt, ki praviloma izvira iz strahu pred izgubo ljubezenskega objekta, narcisistične prizadetosti, ali občutka nemoči. Ljubosumje je lahko tudi posledica projekcije lastnih nagibov k → nezvestobi.

Nezvestoba je → vzrok za konflikt, ki je posledica kršitve zakonske pogodbe (zvestobe), ki jo družbene konvencije nalagajo zakoncema in pogosto vodi k upadu medsebojnega zaupanja med partnerjema, kar poveča število možnih konfliktov pri drugih stvareh.

Konflikti zaradi staršev ali drugih sorodnikov je → vzrok za konflikt, ki se nanaša na dvojno obremenjenost srednje in zrele generacije (razpeta med skrbjo za starše in pomoč svojim otrokom), nesoglasja s partnerjevimi starši, in materinskega oz. očetovskega ljubosumja na hčerinoga partnerja oz. sinovo partnerko.

Denar je → vzrok za konflikt, kadar partnerja ne dosežeta dogovora glede skupne investicije, kadar se enemu partnerju zdi, da drugi neupravičeno zapravlja denar za lastne potrebe na račun skupnih in kadar se je zaradi varčevanja potrebno odrekati luksuzu – tega pa partnerja opredeljujeta različno.

Razočaranje in osebno nezadovoljstvo sta → vzroka za konflikt, ki se navezujeta bodisi na osebne frustracije bodisi na frustracije v zakonu. Razočaranje nad zakonsko zvezo lahko izvira iz neizpolnjenih pričakovanj enega partnerja do drugega (tudi spoznanja, da se partner ne bo spremenil), pojavi pa se v času, ko se negativne lastnosti partnerja na novo spozna (glej → novo sprejemanje in razumevanje partnerja). Osebno nezadovoljstvo je lahko povezano z omejenim socialnim statusom po → upokojitvi, zmanjšanih življenjskih priložnosti, manjši mobilnosti, zmožnosti opravljanja dejavnosti, ki imajo za posameznika pomen in negativno razrešitvijo → osebne krize, ki se pojavi ob spoznanju lastne minljivosti.

Pogostost konfliktov

Pogostost konfliktov je kategorija, ki se nanaša na frekventnost, s katero se konflikti pojavljajo po upokojitvi. Poleg manjšega števila konfliktov in zgostitve konfliktov po upokojitvi kategorijo sestavljajo še odsotnost konfliktov, vpliv otrok na pogostost konfliktov in problematizacija funkcije spomina (→ konflikt in spomin) glede retrospektivnega poročanja (predvsem ovdovelih) o neprijetnih lastnostih, obdobjih in dejanjih partnerja znotraj dolgoletne partnerske zveze.

Zgostitev konfliktov po upokojitvi je sestavina → pogostosti konfliktov in kaže na večjo frekventnost konfliktov v obdobju po → upokojitvi.

Manj konfliktov po upokojitvi je sestavina → pogostosti konfliktov in kaže na manjšo frekventnost konfliktov v obdobju po → upokojitvi.

Odsotnost konfliktov je sestavina → pogostosti konfliktov in označuje tiste pare, ki zanikajo prisotnost konfliktov skozi celotno razmerje. Ti pari bodisi konfliktov nikoli niso doživeli bodisi vsakdanjih preprirov ne dojemajo kot konflikte ali pa konflikte dojemajo le kot prepire in jih zato ne navajajo ali pa o njih ne želijo poročati (glej povezave → idealizacija ter → konflikt in spomin).

Otroci kot blažilec konflikta vplivajo na → pogostost konfliktov. Starši se pogosto ne želijo prepirati pred mladimi otroki (velja za primere, ko se konflikte enači s prepiri) in se zato konfliktom in konfliktnim situacijam izogibajo. Odrasli otroci pa pogosto pomagajo staršem pri premostitvi konfliktov, saj opravljajo vlogo mediatorja.

Konflikt in spomin je sestavina, ki vpliva na poročanje o → pogostosti konfliktov in vsebuje izjave intervjuvancev, ki so eksplicitno povedali, da se konfliktov ne spomnijo ali se jih nočejo spomniti. Spominjanje konfliktov je lahko problematično pri posameznikih, ki so po smrti partnerja obremenjeni z občutkom krivde, ki so še vedno v procesu žalovanja (soočanja z izgubo), ki so že dalj časa ovdovel in se zaradi selektivnosti spomina bolje spomnijo lepih obdobji skupnega življenja, ali pri posameznikih, ki imajo partnerje z resnimi boleznimi (npr. kronične bolezni, smrtonosna obolenja, demenca). Ob skrbi za bolnega partnerja, s katerim sočustvujejo ali se jim celo smili, se podoba prejšnje konfliktne osebe zdi zelo oddaljena, če že ne nemogoča in celo žaljiva.

Pozitivni odzivi na konflikt

Pozitivni odzivi na konflikt so kategorija, ki združuje različne strategije konstruktivnega in neagresivnega odzivanja na konflikte. Med pozitivne odzive na konflikt uvrščamo: popuščanje, izogibanje konfliktnim situacijam, pogovor ter zmanjševanje teže problemov.

Popuščanje je eden izmed → pozitivnih odzivov na konflikt, pri katerem partner v konfliktu popusti in s tem prepreči eskalacijo konflikta. Vzrokov za popuščanje je lahko več, partner denimo popusti, ker racionalno sprejme argumente druge strani, ker se mu problem ne zdi vreden konflikta (glej → zmanjševanje teže problemov), ker meni, da pametni popušča (in čuti, da s popuščanjem njegova pozicija moči ni ogrožena), ali ker se zaveda, da je v podrejeni poziciji in da s konfliktom ne bo ničesar dosegel. Kadar do popuščanja pride zaradi zadnjega vzroka, ne moremo govoriti o konstruktivnem odzivanju na konflikte.

Izogibanje konfliktnim situacijam je eden izmed → pozitivnih načinov odzivanja na konflikt, saj se partner ali partnerja izogibata situacij, tem in dejanj, za katera pričakujeta, da

bodo vodila v konflikt. V primeru nakazanega prepira se umakneta drug od drugega (npr. se zaposlita z drugimi aktivnostmi). V primeru, da se konfliktnim situacijam konstantno izogiba le šibkejši partner, ne moremo govoriti o konstruktivnemu odzivanju na konflikte.

Pogovor je najbolj pogost → pozitiven odziv na konflikte in prinaša največ pozitivnih posledic. Prek pogovora partnerja identificirata probleme, skušata poiskati ustrezne rešitve zanje in tako preprečiti eskalacijo konflikta. Pogovor prav tako omogoča, da partnerja sebe in drugega globlje spoznata, da odpreta možnosti skupnega reševanja konfliktov in vzpostavi visok nivo medsebojnega zaupanja.

Zmanjševanje teže problemov je eden izmed → pozitivnih načinov odzivanja na konflikte, ki je povezan z → razvojnimi spremembami v starosti in izhaja bodisi iz notranjega spoznanja, da se glede določenih stvari ni vredno kregati, bodisi iz distance, ki jo je posameznik sposoben ustvariti do konfliktna situacije oz. sposobnosti posameznika, da se distancira do konkretnega konflikta, kar mu omogoča, da nastalo situacijo bolj racionalno preudari.

Negativni odzivi na konflikt

Negativni odzivi na konflikt so kategorija, ki združuje različne strategije neproduktivnega in agresivnega odzivanja na konflikte. Med negativne odzive na konflikt uvrščamo neodzivanje na konflikte (potlačitev), vpitje, zlorabo alkohola, začasni (protestni) odhod od doma in kuhanje mule.

Neodzivanje (potlačitev) je oblika → negativnega odzivanja na konflikte, pri kateri posameznik neprijetne dogodke, čustva ali dejanja skuša pozabiti. Vendar jih ne pozabi, ampak jih zgolj izrine iz zavesti (problem ostane v podzavesti), kar pomeni, da problema in konflikta ne rešuje, se z njim ne spopriema. Nerešeni problemi se kopičijo in neredko povzročajo psihosomatske težave in druga obolenja. Dolgoročno potencialno predstavljajo grožnjo za ohranjanje odnosa.

Vpitje je oblika → negativnega odzivanja na konflikte, pri katerem oseba s povzdignjenim glasom izraža svoje nezadovoljstvo glede konfliktna situacije oz. jezo usmerjeno na partnerja. Vpitje je navadno posledica kratkotrajne izgube nadzora pri reševanju konfliktna situacije in poskus, da se nadzor ponovno vzpostavi.

Alkohol oz. zloraba alkohola je način → negativnega odziva na konflikt, ki namesto konfrontacije in poskusa reševanja problema v odnosu favorizira njeno preložitvev oz. potlačitev (glej → neodzivanje). V povezavi z nasiljem zlorabo alkohola vidimo tako kot odziv na nasilje kot vzrok zanj.

Začasni odhod od doma je vrsta → negativnega odziva na konflikt, pri kateri posameznik v konfliktni situaciji svoje nezadovoljstvo izrazi z kratkotrajnim odhodom od doma (partnerja ne zapusti trajno). Začasni odhod od doma partnerjema lahko ponudi distanco, ki je potrebna za reševanje nekaterih konfliktov, vendar pa ga lahko prav tako razumemo kot grožnjo z razvezo, ali odlašanje z reševanjem problema. Začasni odhod od doma je pogosto povezan z → zlorabo alkohola in → neodzivanjem na konflikte.

Kuhanje mule je oblika → negativnega odzivanja na konflikte, pri kateri se partner na konflikt odzove z močno izraženo užaljenostjo. Užaljeni partner prek čustvenega izsiljevanja

(npr. molka ali ignoriranja) skuša priti do pozicije moči, ki bi omogočila razrešitev konflikta (ali prihodnjih konfliktov) njemu v prid.

Razmerje moči

Razmerje moči je kategorija, ki vzpostavlja ali se ohranja podrejen, enakopraven ali nadrejen položaj partnerja v partnerski zvezi. Vsebuje tri konstelacije razmerja moči: asimetrično – moški, asimetrično – ženska in simetrično.

Razmerje moči po upokojitvi je kategorija, ki vzpostavlja ali gre za podrejen, enakopraven ali nadrejen položaj partnerja v partnerski zvezi po → upokojitvi. Vsebuje tri konstelacije razmerja moči: asimetrično – moški, asimetrično – ženska in simetrično.

Asimetrično – moški je oblika → razmerja moči po ali pred upokojitvijo, pri kateri ima moški dominanten položaj v partnerstvu.

Asimetrično – ženska je oblika → razmerja moči po ali pred upokojitvijo, pri kateri ima ženska dominanten položaj v partnerstvu.

Simetrično je oblika → razmerja moči pred ali po upokojitvi, pri katerem ne ženska ne moški nimata dominantnega položaja v partnerstvu oz. sta oba partnerja enakopravna.

Delitev dela

Delitev dela po spolu je kategorija, s katero opazujemo spolno delitev dela, ki prevladuje v širšem družbenem in kulturnem okolju in jo imenujemo tradicionalna delitev dela, ter odstopanja od tradicionalne delitve dela, ki jih imenujemo atradicionalna delitev dela. Fokus je na spolni delitvi domačega dela tako pred kot po → upokojitvi.

Tradicionalna delitev dela med partnerjema je spolna → delitev dela v partnerstvu, ki odslkava širše kulturno in družbeno sprejete spolne delitve dela. Za tradicionalno delitev dela je značilno, da ženske opravljajo, usklajujejo, organizirajo in vodijo večino (več kot pol) gospodinjkega, družinskega in torej tudi domačega dela (skrbijo za vzgojo otrok, kuhajo, likajo, čistijo ipd.).

Atradicionalna delitev dela med partnerjema je spolna → delitev dela v partnerstvu, ki predstavlja odklon od širše kulturno in družbeno sprejete spolne delitve dela. Za atradicionalno delitev dela je značilno, da moški opravljajo, usklajujejo, organizirajo in vodijo večino (več kot pol) gospodinjkega, družinskega in torej tudi domačega dela (skrbijo za vzgojo otrok, kuhajo, likajo, čistijo ipd.).

Nasilje

Nasilje v partnerstvu je kategorija, ki združuje različne vrste nasilja: fizično, psihično, spolno, ekonomsko nasilje in zanemarjanje, katerim je skupna uporaba moči in nadzora za prevlado nad partnerjem. Intimno partnersko nasilje se torej pojavi, kadar posameznik uporabi moč in nadzor z namenom, da fizično, psihično, ekonomsko, spolno poškoduje osebo, s katero je v odnosu, vključuje pa tudi zanemarjanje.

Fizično nasilje

Fizično nasilje je podkategorija → nasilja, ki vključuje dejanja, ki pri posamezniku namerno povzročijo fizično bolečino ali poškodbo.

Udarci in manjše oblike fizičnega nasilja so sestavina → fizičnega nasilja, ki vsebujejo uporabo telesa, ki rezultira v manjših poškodbah in lahko vključuje udarce, ugrize, klofute, odrivanja, ščipanje ali vlečenje za lase.

Psihično nasilje

Psihično nasilje je podkategorija → nasilja in predstavlja grožnje, zaradi katerih je žrtev prestrašena in se počuti neposredno ogroženo, verbalne napade in dejanja, ki spravljajo žrtev v ponižujoč, podrejen položaj, ali drugače kratijo njeno osebno avtonomijo (denimo infantilizacija).

Poniževanje in žaljenje je sestavina → psihičnega nasilja, ki vključuje verbalno vedenje (npr. zmerjanje ali spravljanje v neprijeten položaj), ki je žaljivo ali ponižujoče za partnerja oz. partnerico in oslabi žrtvino samopodobo ali občutek avtonomije.

Izolacija in preprečevanje osebnih stikov je sestavina → psihičnega nasilja in vključuje dejanja ali pritiske na osebo, da prekine stik oz. odnos z določeno osebo ali skupino ljudi. Izolacija in preprečevanje osebnih stikov imata za posledico prekinitve vezi s formalnimi in neformalnimi podpornimi mrežami.

Preprečevanje opravljanja za posameznika pomembnih dejavnosti in gibanja je sestavina → psihičnega nasilja, pri katerih se osebo kaznuje, poniža ali nadzoruje tako, da se ji prepreči opravljanje zanj pomembnih dejavnosti, ali tako, da se nadzoruje njeno gibanje (npr. nadzorovanje prihodov in odhodov od doma).

Infantilizacija je specifična oblika → psihičnega nasilja, ki se pojavlja v starosti, ko en partner do drugega prevzame ponižujoč, pokroviteljski odnos in ga ne obravnava kot avtonomne osebe.

Spolno nasilje

Spolno nasilje je podkategorija → nasilja. O spolnem nasilju govorimo takrat, ko partner sili partnerja v spolni odnos proti njegovi volji, ali uporabi odrekanje spolnosti kot vzvod moči za spravljanje partnerja v podrejen položaj.

Siljenje v spolni odnos je sestavina spolnega nasilja, pri kateri partner privoli v spolni odnos zaradi grožnje s telesnim nasiljem oz. strahu pred njim, drugih groženj, ki niso nasilne narave (npr. da se izogne ponižanju v javnosti), ali kadar s spolnim aktom pogojuje izpolnjevanje določenih obveznosti ali dolžnosti do te osebe (npr. plačilo svojega dela položnic ali zdravstvenega tretmaja).

Odrekanje spolnosti je sestavina → spolnega nasilja, pri kateri se spolnost instrumentalizira kot vzvod moči oz. pritisk na partnerja, s katerim se skuša spodbiti njegovo pogajalsko moč v partnerstvu in ga spraviti (ali obdržati) v podrejen položaj. Odrekanje spolnosti lahko dopolnjuje grožnja s spolnim odnosom izven zakonske zveze.

Ekonomska zloraba

Ekonomska zloraba je → vrsta zlorabe, pri kateri gre za sistematično in nepooblaščno jemanje prihodkov, rutinsko odvajanje prihodkov ali prodajo premožanja z goljufivim namenom.

Ekonomski nadzor je oblika → ekonomske zlorabe in vsebuje različne strategije, ki storilcu pomagajo vzdrževati nadzor nad žrtvijo, kot so na primer nadzor nad prihodki gospodinjstva, prepuščanje plačevanja položnic za gospodinjstvo in otroke zgolj enemu partnerju ali preprečevanje zaposlovanja.

Zanemarjanje

Zanemarjanje je → oblika nasilja, ki jo razumemo kot zavračanje ali neizpolnjevanje dolžnosti ali osebnih obveznosti do stare osebe, katerih posledice so poškodbe oz. grožnje poškodbe zdravja ali dobrobiti te osebe. Zanemarjanje je lahko aktivno (oskrbovalec namenoma ne izpolni svojih obveznosti) ali pasivno (oskrbovalec nenamerno ne izpolni svojih dolžnosti).

Priloga F – Realne definicije kategorij in pojmov (fokusna skupina)

Stopnja zaupanja

Stopnja zaupanja je kategorija, ki se nanaša na zaupanje, ki ga oskrbovanci kažejo do oskrbovalk zavoda za oskrbo na domu in vzpostavlja kredibilnost informantk pri raziskavi. Zaupanje se razvije na podlagi pogovorov z oskrbovanci, ki so pomemben del socialno varstvenih storitev, ki jih poleg pomoči pri osebni higieni, gospodinjski pomoči in pomoči pri ohranjanju socialnih stikov z okoljem opravljajo oskrbovalke. Na stopnjo zaupanja v pogovorih vplivata tudi trajanje oskrbe in tip oskrbe.

Pogovor je sestavina → stopnje zaupanja in zajema širok spekter pogovorov, ki se nanašajo na vsakdanje zadeve, intimnosti in osebne zadeve, vključno z biografijami in partnerskimi odnosi posameznikov kot tudi njihovih otrok.

Trajanje oskrbe je sestavina → stopnje zaupanja in se nanaša tako na trajanje posameznega obiska (število ur) kot obdobje oskrbovanja (število let). Trajanje oskrbe pogojuje frekventnost in kumulativno vrednost → pogovorov in s tem vpliva na stopnjo intimnosti v pogovorih med oskrbovanci in oskrbovalkami zavoda za oskrbo na domu.

Tip oskrbe je sestavina → stopnje zaupanja, saj pomoč pri osebnih opravilih (npr. osebna higiena) in nudenje emocionalne opore vpliva na razvoj določene stopnje zaupanja.

Poročanje o preminulemu partnerju

Poročanje o preminulemu partnerju je kategorija, s katero preverjamo zanesljivost odgovorov vdov in vdovcev na vprašanja o preminulemu partnerju. Ima dve komponenti: idealizacija in odstopanje od idealizacije.

Idealizacija je način → poročanja o preminulemu partnerju, ki vsebuje olepševanje skupnih izkušenj iz preteklega partnerstva in opozarja na selektivnost spomina pri neprijetnih in bolečih spominih na morebitne pomankljivosti in napake preminulega partnerja, ki ju denimo prinese bolečina ali krivda ob izgubi dolgoletnega partnerja.

Odstopanje od idealizacije je način → poročanja o preminulemu partnerju in zajema nasprotno odzive, torej neidealizirano poročanje o spominih na partnerski odnos oz. v povezavi s preminulim partnerjem (npr. neprijetni in boleči spomini).

Razmerje moči po upokojitvi

Razmerje moči po upokojitvi določa, ali gre za podrejen, enakopraven ali nadrejen položaj partnerja v partnerski zvezi po upokojitvi. Vsebuje tri konstelacije razmerja moči: asimetrično – moški, asimetrično – ženska in simetrično.

Asimetrično – moški je oblika → razmerja moči po upokojitvi, pri kateri ima moški dominanten položaj v partnerstvu.

Asimetrično – ženska je oblika → razmerja moči po upokojitvi, pri kateri ima ženska dominanten položaj v partnerstvu.

Simetrično je oblika → razmerja moči po upokojitvi, pri katerem ne ženska ne moški nimata dominantnega položaja v partnerstvu oz. sta oba partnerja enakopravna.

Odnos

Odnos je kategorija, ki opisuje značilnosti partnerstva. Sestoji iz dveh dimenzij: reflektiranosti in vloge partnerja. Reflektiranost se nadalje deli na reflektiranost in nereflektiranost. Vloga partnerja je pomembna vloga v starosti, za katero je sicer značilna t.i. 'vloga brez vlog'.

Reflektiranost je značilnost → odnosa, v katerem partnerja ne ostajata na konkretnem nivoju, temveč prevzameta meta pozicijo in razmišljata o sebi in o svojih odnosih kot o nečem, kar je možno videti z abstraktnim orodjem.

Nereflektiranost je značilnost → odnosa, v katerem partnerja ostajata na konkretnem nivoju in zelo težko prevzameta meta pozicijo, s katere bi lahko razmišljala o sebi in o svojih odnosih kot o nečem, kar je možno videti z abstraktnim orodjem.

Vloga partnerja je značilna družbena vloga v partnerskem → odnosu, na katero se navezuje skupina norm, ki opredeljujejo, kakšno delovanje se od partnerja pričakuje (npr. vloga skrbnice).

Konflikt

Konflikt je kategorija, s katero označujemo nesoglasje med partnerjema in navadno vključuje dva odziva: akcijo ter reakcijo. O konfliktu govorimo takrat, kadar sta oba odziva sprejemljiva. Nesprejemljiv odziv na konflikt imenujemo → nasilje. Konflikt sestavljajo povodi za konflikt, blažilci konflikta in posledice konflikta.

Povodi za → konflikt vključujejo alkoholizem, spravljanje partnerja v neprijeten položaj (z vedenjem ali opazkami), finančne zadeve, ljubosumje, nezvestobo in neizpolnjena pričakovanja.

Blažilec konflikta je dejavnik, ki preprečuje ali vsaj omili → konflikt. Blažilec konflikta predstavlja prisotnost otrok in njihovo posredovanje v odnosu.

Posledice se nanašajo na → konflikt in predstavljajo njegov rezultat. Posledice konfliktov se kažejo v izražanju (posredno) ali neizražanju nezadovoljstva (za direktno izraženo nezadovoljstvo v gradivu ni empiričnih postavk). Posredno izražanje nezadovoljstva se kaže v konzumiranju tolažilne hrane (izražanje nezadovoljstva – hrana). Neizražanje nezadovoljstva pomeni, da posledic konflikta ne izražajo zavestno, jih je pa mogoče zaznati v njihovem slabšem počutju.

Apatija

Apatija je kategorija, ki se kaže kot brezvoljnost do življenja, ki je posledica pomanjkanja življenjskega smisla (v gradivu ni empiričnih postavk za pomanjkanje življenjskega smisla). Oskrbovalke zavoda za oskrbo na domu jo opažajo kot posledico starosti in s starostjo povezanega fizičnega pešanja, rutine ter diskontinuitete v razmerju moči po upokojitvi.

Starost je vzrok za → apatijo in se nanaša na kronološko starost (št. let) in je pogosto povezana z manjšo opravilno sposobnostjo.

Rutina je vzrok za → apatijo in označuje kontinuirano vračanje istega.

Diskontinuiteta v razmerju moči je potencialni vzrok za → apatijo, ki predstavlja obrat iz dominantnega v podrejen položaj partnerja ali partnerice, ki ga navadno spremlja padec statusa posameznika oz. posameznice.

Vrste nasilja

Vrste nasilja je kategorija, ki združuje štiri vrste nasilja: psihično nasilje, fizično nasilje, ekonomsko zlorabo in zanemarjanje.

Psihično nasilje je → vrsta nasilja, ki se povezuje s → konflikti v partnerstvu in vedenjem, ki ga takšni konflikti sprožajo. Pri fizičnem nasilju gre za pogosto in ponavljajoče se vedenje v konstelaciji odnosov, za katere bi lahko rekli, da ima v njih ena stran na splošno več moči, druga pa je v odvisnem, podrejenem položaju. Psihično nasilje vključuje poniževanje, sistematični kriticizem, zanemarjanje in infantilizacijo.

Fizično nasilje je → vrsta nasilja, ki vključuje vsa nasilna dejanja, ki povzročijo bolečino in je sestavljena iz fizičnih oblik nasilja, kot so udarci in druge oblike kontakta, katerega namen je povzročiti fizično bolečino (drugih oblik kontakta ni bilo zaznati v empiričnem gradivu) in prisilnega hranjenja.

Ekonomska zloraba je → vrsta zlorabe, pri kateri gre za sistematično in nepooblaščen jemanje prihodkov, rutinsko odvajanje prihodkov ali prodajo premožanja z goljufivim namenom. Ekonomska zloraba vsebuje ekonomski nadzor.

Zanemarjanje je → vrsta nasilja, ki jo razumemo kot zavračanje ali neizpolnjevanje dolžnosti ali obveznosti do stare osebe.

Poniževanje je oblika → psihičnega nasilja in vključuje verbalno ali neverbalno vedenje, ki je žaljivo za partnerja oz. partnerico.

Sistematični kriticizem je oblika → psihičnega nasilja in se razume kot konstantno, pogosto neupravičeno in vedno pretirano kritiziranje partnerja oz. partnerice.

Infantilizacija je specifična oblika → psihičnega nasilja, ki se pojavlja v starosti, ko en partner do drugega prevzame ponižujoče pokroviteljski odnos in ga ne obravnava kot avtonomno osebo, kar se kaže kot pretirana materinska skrb, usmerjena v partnerja oziroma partnerico.

Prisilno hranjenje je oblika → fizičnega nasilja in vsebuje nezaželen vnos hrane v telo.

Ekonomski nadzor je oblika → ekonomske zlorabe in vsebuje različne strategije, ki storilcu pomagajo vzdrževati nadzor nad žrtvijo, kot na primer nadzor nad prihodki gospodinjstva, ki smo ga zaznali v empiričnem gradivu, lahko bi pa vsebovala tudi prepuščanje plačevanja položnic za gospodinjstvo in otroke partnerju ali partnerki ali v primeru, ko bi nasilni partner partnerki preprečeval zaposlovanje.